
સુધરેલી રીત મુજબ

પનાકપુલર ટેકેટ પુસ્તક રીચિંગન કમિટિએ તૈયાર કરેલી

પાચનમાધાના

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. દ્વારા

પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; વ્યુત્પત્તિ;
પાઠના સચાસ લઘા સાર; અપૂર્ણાકના નિયમ;
સિદ્ધિશ હિંદના રાજકીય ભાગ.)

III

Published by D. N. Shah,
Gandhi Chowk, Surat.

સંપાદક - શ્રી યજ્ઞવલ્ક્ય મગનલાલ મેતીરામ.
૧૯૬૬ સુરત.

આ પુસ્તકને ૧૯૬૬ના રામા એકાદશીએ ૧૯૬૬માં પ્રાપ્ય છે

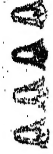
અભિપ્રાય - ગોવિંદચંદ્ર શાહાભાઈ નવક

આપકનું પ્રીત્વ - શ્રી અમ્નાચંદ્ર અન્નુ પ્રીત્વીજ પ્રેક્ષ.
વરાણસી ભાગળ, ભાગલાળી પોળ-સુરત.

સંવત ૧૯૮૧] કિંમત રૂ. ૦-૮-૦ | સન ૧૯૭૦.

૨૫૩૬૨

મેસર્સ. સી. ડી શાહ એન્ડ કો. લ્હૉટ

બ્રિટિશ શાળા ભાટેની ત્રિવેદિ વાચનમાળાના અર્થ

જો પાઠ્યુના "સુખપ્રાણુક રાક્ષક" તૈયાર છે.
હિંદુસ્તાનની સાંભળાળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર વ્યાના.
અથાપિ બહાર ન પડેલી એવી ગુજરાતના ઇતિહાસની
વાર્તાંકી રસિક પ્રશ્નોત્તરમાળા છ વ્યાના.
સોલ એજન્ટ ઈશ્વરલાલ મગનલાલ ભોતીરામ શાહ
શાહપોર—મુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૩૬૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પાંચમી યોગડીના અર્થ

વિષય મ/૩૫૫ : ૮૪૬ : ૬ - ૨૫૫

મસર્સી કી. આમદી વર્ગ-૩ કુલ
 ગુજરાતી ગ્રંથાલોક-સંગ્રહ

પાંચમી આપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.	દાટેલુ ઉભુ ગોળ લાકડું	ખડખડાટ=નારાજ થઈ
મરદાષ=અહાદુરી	આટાપાટા=એક બનતની	મનમાં ખખડવું તે
કેળવળ=એકલા	રમત	ખંતીલા=કળજવાળા
દહ=અચળ, મજામુત	ક્રિકેટ=મોલવેટની રમત	દેખ=ચીતો અદેખાઈ
સ્નાયુ=માંસના તંતુ; જે	ચરખી=ચામડીની નીચ	છળકપટ=દુર્ગોષ્ટકો
તંતુ નડ હાડકાને	હરેલો ચીકણો પદાર્થ	આચકો ખાશે=અટકશે
માંસના લોચા વળ-	અભચર્ય=સ્ત્રી સંગથી	અણુધક્તો=અયોગ્ય
ગેલા રહે છે તે	દૂર રહેવું તે. જગોઈ	અલકે=એટલું નહિ પણ
દાખ=કબજો, અ કુશ	દે ત્યારથી પરાણનાં	વધારો
કેળવણી=રાહણુ	સુધીનાં નિદાન્યાસનાં	ખનુસ=ખાસ
બેઠ=છુપુ મગજ તકાવત	વખત	નકલ=કોપી, ઉતારો;
'વત્ત (પ્રત્યક્ત)=પરિ-	અંકશમાં=તાળામાં,	ખીનું જોઈ ચાલવું તે
શ્રમ; લણી મારેનત	કબજમાં; દાખમાં	અનીત=ખરામ ચાલ
મલખમ=સરત માટે	રાહણાં=રડણાં	આખુણ=આવરણ

સવાલ—કેળવણી કેટલા પ્રકારની છે ? સારીરની કેળવણી કેવા પ્રકારે થાય છે અને તેથી શા ફાયદા થાય છે ? મનની કેળવણીની નીતિ કેળવવા પર શા માટે વધારે લક્ષ આપવું સારી રીતે મન કેળવવાથી શા શા લાભ થાય છે ? અનીતિએ ચાલનારની શી દશા થાય છે ? માણસમાં કયા ગુણ હોય તો મરદાષ કહેવાય ?

પાઠ ૨.	ધુમટ=અર્ધગોળ શિખ	જાતિસ્વભાવ=મૂળ
સમયસૂચકતા=ધટતો	રવાળું ઢાંકણ	ખાસીયત
ઉપાય જગદી સૂઝે	ભાત=તરેહ; ચિત્રામણ	આતુરતા=ઈતેબ્બરી
એવી બુદ્ધિ	ગરક=ગરકાવ; લીન	મુંગે મોઢે=ગળણવા છતાં;
અકરમાત=એકાએક	ફરસબ=ધી=પત્થર જડે	બોલ્યા વગર
અણુધાર્યો બનાવ	લી જમીન	દાનવ=રાક્ષસ
અણુધાર્યું=ઓચિંતું	આંખ=નજર; નીધા	પ્રસન્ન=ખૂશ
સાવધાન=સાવચેત	રદ=ખરાબ	સ્વસ્થ=હતો તેમ ને તેમ
		ગલરાચા વગર; શાંત

સવાલ—કંઈ પણ ઉપાય મનની કેવી સ્થિતિમાં સૂઝે છે ?
સંકટ વખતે સમયસૂચકતા વાપરવા માટે શું કરવું ?

પાઠ ૩.	પ્રયોગ=અજમાયસ	જળવાય=સચવાય
અસ્વચ્છ હવા=કાર્મોનિક	સિદ્ધ=સાબિત; પુરવાર	સોષ=જોગવાઈ; સવડ
એસિડગ્રાસ, કે દુર્ગંધ	પ્રાણવાયુ=ઓક્સિજન;	કમકમાટ=ચીતળી
વાળી ખરાબ હવા	પ્રાણને આધાર આપ-	મુંઝાઈએ=મુંગળાઈએ
વાટે=રસ્તે	નાર વાયુ	ઠરાતું=થોભાતું [એવો
એકવાડ=એકું	શુદ્ધ=ચોક્ષો	ધુમાતો=ધુમાડો નીકળે
વાતાવરણ=વાનું આવ-	કુદરતે=ઇશ્વર શક્તિએ	બદબો=ખરાબવાસ; દુર્ગંધ
રણ; પૃથ્વીની આસ-	પરિણામ=ફળ; છેવટ	સંભવ=આશા
પાસ વીટળાયેલો વાયુ	તાંદુરસ્તી=આરોગ્યતા	ધાસ=દમ

સવાલ—અધિઆર ધર કે ભોંયરામાં જતાં પહેલાં શું કરવું ?
અધારી આરડીમાં ૧૪૬માંથી બાણ અગ્રેજો શાથી મરી ગયા ? હવા
શાથી સુધરે છે ?

પાઠ ૪.	વાન પુરુષ	આપલાંડ=ગ્રેટબ્રિટનની
જવાંમદ=બહાદુર; જી-	જવલેજ=ભાગ્યેજ	પશ્ચિમમાં બેટ છે તે

પહેલી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” અઢી આના. [૩

સુક્રાની=સુક્રાન ફેરવનાર	ઓથું=પડદો; આકું પડ	પહેલવાન=કુસ્તીઆજ;
ભડકા=બળતું	ધૈર્ય=ધીરજ; શાંતિ	જવામદ
ફરજ=કર્તવ્ય; ધર્મ	દુવા=આશિર્વાદ	ભરદરીએ=દરીઆની
પાલણુ પોપણુ=ગુજરાન	નિશાની=મશારત	અધવચ્ચે
તુતક=વહાણુમાં ઉતાર-	સુખરૂપ=સહીસલામત	નોંધ=લખાણુની યાદી
ઓ માટેની બેઠક	ખડક=પાણીમાંનો કુંગર	શૂરવીરપણું=બહાદુરી
સહીસલામત=જેવો ને	આંચ=હરકત; તુકશાન	શ્રદ્ધા=ભરોસો; વિશ્વાસ
તેવો; સુખરૂપ	દરકાર=પરવા	દલતાથી=મજામુતપણે

સવાલ—લગ્ન સિવાય બીજી કંઈ કંઈ બાબતોમાં શૂરવીરપણું ગણાય છે ? જોને કોકેનના વૃત્તાંતમાંથી આપણને શી શિખામણુ મળે છે ?

પાઠ ૫.	સરત=હોડ; હારજીત	જેવો; છાતી ભરાઈ
ગુરુભક્તિ=ગુરુને માટે	કાટકા=મોટા અવાજ;	આવેથી રડવા સરખા
માન અને પ્રેમ	કડકા	સરસા=સાથે
ધર્મ=ફરજ; કર્તવ્ય	મુસળધાર=સાંબેલાના	એકનિષ્ઠા=ખરો ભાવ;
ભાગવત=હિંદુધર્મનું	જેવી જાડી ધારમાં	ખરી શ્રદ્ધા
પુસ્તક; શ્રીકૃષ્ણનું	પડયા કરતો એવો	પ્રસંગ=વખત; જોગ
જન્મ ચરિત્ર	અંધકાર છવાઈ ગયો=	અમૂલ્ય=ધણી કીમતી
ગુરૂપત્ની=ગુરૂની ઓ	અંધારૂ થઈ ગયું	આચાર્ય=ઉપદેશ આપ-
બકી=કરી	ગળગળા=પાણીપાણી	નાર; ગુરુ

સવાલ—શ્રી કૃષ્ણ અને સુદામાના દર્શાતથી શો બોધ મળે છે ? ગુરુ સેવથી શા લાભ થાય છે ? ગુરુ શિષ્ય કને સેવા શા માટે કરાવે છે ?

પાઠ ૬.	સ્વચ્છંદી=સ્વતંત્ર; ફાવે	રાખી એક વિચારમાં
સાધારણુ=વ્યવહારમાં	તેમ જતી	જોડણું તે
દરરોજ આવતો	સંયમ=મનને તાબામાં	લખ=રિવાજ; રીતભાત

૪] બીજી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” ત્રણ ગ્યાના.

જ્ઞાન કરાવ્યું=ચેતાવ્યો
ઓછું આવશે=ખરાબ
લાગશે
સ્મરણુ=યાદ; ફેમ
નારતો=સવારે થોડું
ખાવું તે; શિરામણ
ઉંધણુસી= બહુ ઉંધનાર
ખાદું=દીલગીર
કવખતે=અયોગ્ય વખતે
જરિઆત=અગત્ય

પાઠ ૭.

કવિતાના અર્થ
ઋપિ=મુની
નરપતિ=(નર+પતિ)=
પુરુષોત્તમ ધણી; રાજા
સુદામા=શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત
દ્વારામતી=દ્વારકા નગરી
કનક=સોનું; હેમ
મણિમય=મણિવાળા
કાંગરે=અણીવાળી ટોચે
દુર્જે=ક્રિકાપર
ધન=નિશાન
દુંદુભી=નોખત
સંગમ(સ+ગમ)=મેળાપ

વર્ણુ=જાત
ચારે વર્ણુ=બ્રાહ્મણ,
ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર
પુર=શહેર
ભગવાન=(સ) (ભગ=
નસીબ+વાન=વાળો)
નસીબવાળો; પવિત્ર
મહાપુરુષોત્તમ ભગવાન
કહેવાનો રિવાજ છે.
રૂપ=રૂપાવ
પળે=જાલ; દોડે
જાલવ સ્ત્રી=યાદવોની
આયડી
ધન્ય=શાઆશ
પ્રત=નિયમ
તપ=તપશ્ચર્યા
અપાર=(અ+નહિ+પાર
=છેડા)=ધણાજી
ભરથાર=ધણી; વર
હાઉ=ગિહામણો માણસ
વિકરાળ=ભયંકર
ચેષ્ટા=મસ્કરી; મજાક
પુંદળ=પાછળ; વાંસે
વળગડે=બળાવે

ગાલ બળગડે=ગાલમાં
તમાચા મારે
પુંડે=પાછળ
ઋખી=મુની; ઋષિ
સણી=સાંભળી
સાધુ=સંતપુરુષ; પવિત્ર
માણસ
દષ્ટિ=નજર
સમાચાર=ખબર અંતર
કૃપાનાથ=(સં) (કૃપા=
મહેરખાની+નાથ=ધણી
=મહેરખાનીવાળા; કૃપાળુ
મયા=માયા; મહેર
પ્રતિ=સામો
પ્રતિઉત્તર=સામો જવાબ
દર્શન=લાવથી જોવું તે
મન=મનઃ; મરણ
હાટ=દુકાનો
ચોટા=બળગર
ચોક=ખુલ્લા મેદાનમાં
ભરાતો બળગર; ગુજરી
જીન=ખારીઓ આગળ
રવેશથી બહાર પડતાં
જે પાટીઓ જડેલાં
હોય છે તે

ત્રીજી ચોપડીનો “ ડિક્શન શિક્ષક ” ત્રણ આના. [૫

ગોખ=ઘરના આગલા	થંભ=થાંભલો	ચોકીદાર
માળની રવેશ ઉપ-	નાટરંભ=ખેલ; નાટકનો	શામળીઆ=શ્રીકૃષ્ણ
રથી બહાર નીકળતી	આરંભ; તમાસો	દાર=બારણું
કઠેરાવાળી જગ્યા	રમકઝમક=રમઝુમ થતો	સંકલ્પવિકલ્પ=તરંગ;
ઝરખા=ખારી આગ-	અવાજ	મનના ખુદા
ળનો ગોખ	હેમ=સોનું; કનક	ગહન=અથાગ; છુપી;
અટારી=ઉંચી મેડી;	અછોડા=રાસ	કળી ન શકાય એવી
ઉંચો માળ	મુદંગ=પખાજ	દીસે=દેખાવ
જડિત્ર=જડેલાં	ઉપંગ=એક જાતનું વાળું	કરમતી ગતિ=નસીબનું
કઠેડા=કઠેરા	ડોલે=હાલે	જોર
ઝકઝમાળ=ઝગઝગતા;	મદગળતા= ખુમારીવાળા;	પૃથ્વીપતિ=(સ) પૃથ્વી
ચમકતા	મરતીના જોરમાં આવેલા	=દુનિયા+પતિ=ધણી)
મિનાકારી= (મિનો =	મદ=હાથીના માથામાંથી	=દુનિયાનો ધણી;રાજ
કાચના જેવો પણ	પરસેવાના જે ઝરણુ	રજ=જરા; રજકણુ
રાતા લીલા વજેરે	છુટે છે તે	ગોકુળ=જમના નદીપર
રંગવાળો એક પદાર્થ+	માતંગ=હાથી	પવિત્ર ધામ છે
કાર=કામ+ઈ=વાળો)=	ગજશાળા=(ગજ=હાથી	માંકડાં=રાતા મોંનાં વાંદરાં
મિનાતી કારીગરીવાળુ	+શાળા = ઢેકાણું)=	સિંહાસન=(સં)= સિંહ
અમરાપુરી=દેવની	હાથીખાનું	+આસન=ખેઠક)=સિં-
નગરી; ઇંદ્રપુરી	નવલો=નવીન; નવી	હના આકારની ખેઠક;
ઓવારી=માથાપરથી	જાતનો	રાજગાદી
ઉતારી; લુલાવી	રંગ=શાભા	તુંબડી=તુંબડીના વેલાનું
સ્ફટિકમણિ=એક જા-	ચોદા=લડવૈયા	ફળ
તનો ચળકતો પથ્થર	પ્રતિહાર=પોળીઆ;	

૬] ચાથી ચાપડીના “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ચાર આના.

૩.૫.૨ કવિતાની સમજૂતી.

સુનિ (શુકદેવ) કહે છે હે રાજા (પરિક્ષિત) તું સાંભળ. સુદામાએ દારકા નગરી જોઈ તેનો સોનાનો કોટ ચમકારા કરી રહ્યો હતો અને તેના કાંગરા ઉપર ઊંચી જાતના રત્નો જડેલાં હતાં. (૧) કિલ્લાપર ધણું નિશાનો ઉડતાં હતાં; અને ત્યાં નોખત નગારાં વાગી રહ્યાં હતાં. જ્યાં ગોમતી સમુદ્રને મળે છે, ત્યાં ચારે જાતના (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર) લોકો આવીને નહાય છે. (૨) તે ગોમતીમાં સુદામા ઋષિ નાહ્યા ને પછી પોતે શહેરમાં ગયા, તેમનો દેખાવ જોઈને બધા લોકો જોવાને એકઠા થયા; તેમાં નાનાં છોકરાંઓ તેમની પાછળ દોડે અને તેને ખીજવે. (૩) યાદવોની બાયડીઓ માંહે માંહે તાળી આપીને હસતી હતી અને કહેતી હતી કે જ્યાં આવો પુરુષ રહે છે તે શહેરને પણ ધન્ય છે! જે સ્ત્રીએ ધણુંજ નિયમ અને તપશ્ચર્યા કીધી હશે તેજ સ્ત્રી આ ધણીને પામી હશે! (૪) કોઈ કહે છે કે ભયંકર બિહામણો માણસ આવ્યો બાળકને દેખાડો કે તેઓ રડતા રહી જશે; એમ પાછળથી તેમની ધણી મળક ચતી હતી. તે સાંભળીને સુદામા હસતા જતા હતા. (૫) તેમની પાછળ છોકરાઓ કાંકરા નાંખતાં, (પણ) સુદામા તો મોટેથી હરિ હરિજ એવતા હતા, નાનાં છોકરાંઓ તેમની પાછળ ફરી વળીને તાળીઓ પાડતા હતા અને હાસ્ય કરતાં હતાં. (૬) કોઈ ધરડા યાદવે ઋષિને જોયા, અને તેમણે એ પવિત્ર માણસની નજર પારખી; (મતલબ કે સંતપુરુષ છે એમ જાણ્યું) તેથી તેણે છોકરાઓને કાઢી મૂક્યા અને સુદામાને ઉભા રાખીને તેમની ખબર અંતર પૂછી. (૭) (પછી જાદવે કહ્યું કે) હે મહેરબાનીના ભંડાર! તમે ક્યાંથી પધાર્યા છો અને આ શહેર ઉપર તમે કેમ મહેરબાની કીધી છે? પછી ઋષિજીએ સામો જવાબ આપ્યો કે મને શ્રી કૃષ્ણના દર્શન કરવાની ઇચ્છા છે. (૮) તે જાદવે રાજમહેલનો દરવાજો દેખાડીને ઉપકાર

પાંચમી ચાપડીના “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ચાર આના. [૭

કીધા. તેથી કરીને સુદામાજી શ્રી કૃષ્ણના મહેલ આગળ આવ્યા; તે રસ્તે એટલી તો બીડ કે શીધા ચાલ્યા જવાયું નહિ. (૯) શહેરનાં હાટ, ચૌદાં અને ચોક્ક તેમજ ધરોનાં છન્ન, ઝરખા, બારી અને ગોખ, અરારી, જળીઓને જડેલાં કંઠરાઓ અમઝમતા શોભી રહેલાં હતાં તે જોયાં. (૧૦) ત્યાં દેવલોકાની નગરીને પણ ભુલાવે એવું મિનાકારી કામ ચળકી રહ્યું છે, સભામાં સ્ફટિકમણિના થાંભલાઓ છે અને ત્યાં ખેલ થઈ રહ્યો છે. (૧૧) પખાજને ઉપંગમાંથી મધુસ તાલ નીકળે છે. તેમજ પગે બાંધેલી ધુધરીઓ રમઝુમ થાય છે, તે સુદામાજી જોતા જાય છે; ગુણીજન રક્ષ પડે એવાં ગીત ગાય છે. (૧૨) ત્યાં ઘોડા સોનેરી અછોડાથી બાંધેલા ફરતા હતા; તેમજ હાથીખાનાની નવીન શોભા હતી અને તેમાં ખુમારી-વાળા હાથીઓ ડાલતા હતા. (૧૩) ચોક્કીદાર તરીકે અનેક લડવૈયા ઉભા હતા, તે શ્રી કૃષ્ણનો દરવાજો સાચવતા હતા. ત્યાં સુદામાજી ફેરા ફરતા મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા, (૧૪) કે અમે એક ગુરુના નિશાળીઆ છીએ. પણ નસીબનું જોર કળી ન શકાય એવું છે તે (શ્રી કૃષ્ણ) રાજા થઈ બેઠા છે અને મારા ઘરમાં ખાવાને એક દાણો પણ નથી, જે ગોકુળમાં વાંદરાં રમાડતો હતો અને ગુરુને ઘેર લાકડાં લાવતો હતો, તે આજે રાજગાદી પર ચઢી બેઠો છે અને મારી પાસે ફક્ત તુંબડી (જળપાત્ર) ને લાકડી છે. (૧૫)

પાઠ ૮.

નિભાવ=ટકાવ

વૃદ્ધિ=વધારો

પુષ્ટિ=બળ

તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા

પુષ્ટિકારક=બળ આપનાર

દેખરેખ=તપાસ

સામર્થ્ય=જોર

ભવિષ્ય=આવતો વખત

અતિશય=ધણું

રૂચી=ભાવ

ખીલવટ=ખીલવણી

ખાતર=માટે

જગૃતિ=હોશિયારી

કડક=કડવી; રટ્ટોંગ

૮] ગુજરાતની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના.

મધાર્ક=(મધ+અર્ક)	શિવ=મહાદેવ; સંહાર	પોતાના દેવને કપડાં
દાર્ણું સત્વ; દાર્ણો કસ	કરનાર દેવ	પહેરાવતા નથી) એ
અભિપ્રાય=મત	વિષ્ણુ=વ્યાપક ઇશ્વર;	પંથના સાધુઓ પીળાં
ચંડસ=ગાંધનું ઘી	પાલન કરનાર દેવ	વસ્ત્ર પહેરે છે.
સંભવ=આશા	માતા=દેવી; ઇશ્વરી	પંથ=ધર્મનો માર્ગ
ઢાકેન=કિવનાઇન જેવો	શક્તિ	તીર્થંકર=જૈન મતમાં
ધોળો ભુકો	ઉપવાસના=ભક્તિ	મનાતા મોટા અવતારી
પાઠ ૯.	ઇષ્ટદેવ=જેના ઉપર	પુરૂષ
કોમ=ખત	આસ્થા હોય તે દેવ;	અહિંસા=હિંસા ન કરવી
આર્ય = સૌથી પહેલાં	પોતે પસંદ કરેલો દેવ	તે; ક્રાઇપણુ જીવને
હિંદુસ્તાનમાં આવી વસેલા	અવતાર=માણુસના	દુઃખ ન દેવું તે
દ્રાવિડ=દક્ષિણ હિંદના લોક	રૂપમાં પરમેશ્વરનું	વૈરાગ્ય=સંસારની મોજ
શક=સિથિઅન	પ્રગટ થવું તે	મળમાંથી મનનું ઉડી
વેદ=ઇશ્વરી જ્ઞાન; (વેદ	કબીરપંથી=કબીરનો	જવું તે
ચાર છે, ઋગ્વેદ, સામ-	મત માનનાર	સિદ્ધાંત=(સિદ્ધ+અંત)
વેદ યજુર્વેદ, અથર્વવેદ)	વ્રત=શાસ્ત્રમાં કહેલા	=વાદવિવાદથી નક્કી
રામાયણુ=રામચંદ્રની	નિયમો	થયેલું તે; નક્કી સાર
કથાનું પુસ્તક	મોક્ષ=મુક્તિ; ઉદ્ધાર	અરબસ્તાન=એશિયા
મહાભારત=કૌરવ પાંડ-	ગૌતમખુદ્ધ=બૌદ્ધધર્મનો	ખંડની પશ્ચિમમાં દેશછે
વના મોટા યુદ્ધનું	સ્થાપનાર	તુર્કસ્તાન=અરબસ્તાનની
વીરરસ કાવ્ય	શ્વેતાંબર=(શ્વેત+અંબર)	ઉત્તરમાં દેશ છે. [એને
પુરાણુ=ઇશ્વરી લીલાનો	સંકેત લુગડાંવાળા	એશિયાઇ તુર્કસ્તાન
ગ્રંથ	દિગંબર=(દિગ્+અંબર)	કહે છે]
અનેક=(અન+એક)ધણા	=નાગા (એ લોકો	પ્રદેશ=મોટા દેશો

મુખ્ય ઇલાકાની જૂગાળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ઠા. આના [૯

પેગંબર=ઉપદેશ કરવા	ઇલાકાનો પશ્ચિમ કાઠો	એલચી=એકરાજ્ય બીજા
• મોકલેલા પુરુષ (પેગામ=સંદેશો+અર=લાવનાર)	આઈબલ=ખ્રિસ્તીઓનું ધર્મ પુસ્તક	રાજ્યમાં પોતાના તરફથી માણસ મોકલે છે તે; પ્રતિનિધિ
ઇશ્વરને ત્યાંનો સંદેશો લાવનાર	ઈસુખ્રિસ્ત=ખ્રિસ્તી ધર્મ સ્થાપનાર	ગ્રીક=ગ્રીક દેશના રહેવાસી
કુરાન=મુસલમાનનું ધર્મ પુસ્તક	પાઠ ૧૦.	ઉતારા=નકલ
ઉપવાસ=ભૂખ્યા રહેવું તે સીઆ-મુસલમાની ધર્મનો એક પંથ	વસંતઋતુ=ફાગણ ને ચૈત્ર મહીનો;(એ મહીનામાં ઝડને નવાં પાંદડાં આવે છે)	કરકસર=જરૂરનો ખર્ચ કરવો તે
• ઈરાન=અરબસ્તાનની પૂર્વે એક દેશ છે. સંગળ=સુરત જિલ્લાની દક્ષિણમાં ગામ છે	(વર્ષની ઋતુ છ છે. વસંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા, શરદ, હેમંત, શિશિર)	ગરબઝટ=ઘોંઘાટ
ઉદવાડા=પારડી તાલુકામાં પારસીનું જત્રાનું દેશાણું છે.	સંક્ષિપ્ત=ટુંકો	ભીડ=લોકોનો જમાવ
અગડો=વડવાડ; લડાઈ શુદ્ધવાણી=સાચું બોલવું તે	ઇતિહાસ=આગળ થઈ ગયેલા રાજ્યઓના ગુણ દોષ તથા તેમની રાજ્યનીતિનું વર્ણન	થાપણ=મુડી; લંડોળ સંઘી=મતુ; કમુલાત
અવસ્તા=પારસીનું ધર્મ પુસ્તક	જેમાં કરેલું હોય તે શિલાલેખ=જેના પર લેખ કોતરેલો હોય તે પથર	સિક્કા=અપ સાક્ષી=સાહેલી
જરથોસ્ત=જરથોસ્તી ધર્મ સ્થાપનાર	તામ્રપટ=જેના પર લેખ કોતરેલો હોય તે	કાંદું=પોંચો; હાથના પંજા
મલબારકાંઠો=મદ્રાસ	તાંબાની તકતી	આગળનો ભાગ ન્યાયાસન=(ન્યાય+આસન)=ઈન્સાફ કરતી વખતે બેસવાની જગા.
		તહેનાત=હજીર સલાહ=અભિપ્રાય
		અમણુ=બૌદ્ધ ધર્મના સાધુ
		દર્બ=એક જાતનું ઘાસ
		એકમન=એક ચિત્ત

૧૦] બાળવર્ગનો “મુખગણિત શિક્ષક” દાઠ આનો.

કરી=પરહેણ

ભરગચ્છી=ભરતકામ

મનાઇ=ના

પાઠ ૧૧.

પ્રાચીન=જુનાં; પહેલાંનાં
લાંગરેલી=લોઢાની ખિલા

ડી નાખી થોભાવેલી

પુરાવો=સાખીતી

ઋગ્વેદસંહિતા=ઋગ્વેદના

મંત્રોનો સંગ્રહ

વશણદેવ=જળનો દેવ

નાય=હોડી; નૌકા,

અશ્વિનીકુમાર=દેવોના

વૈદ; અશ્વિની અને

કુમાર એ બે ભાઇ

છે અને તે બે એક

દેવ ગણાય છે.

સમુદ્રયાન=સમુદ્રની મુસા-

ફરી કરવાનો રિવાજ

ભરકચ્છ=ભ્રગુપુર

ભૂશિર=જમીનની અણી

લાંખી થઇને સમુદ્રમાં

ગએલી હોય તે

ખલાસી=વહાણ કે

આગબોટ અલાવનાર

લંકા=સિંહલદ્વીપ

ના'વે=આવે નહિ

મંદિર=ધર

સુમાત્રા=એશિયામાં બેટ

છે

જાવા=સુમાત્રાના અગ્નિ

કાણમાં બેટ છે.

પરીઆનાં પરીઆ=છો-

કરાના છોકરાં

પરીઆ=પેઢી; ઓલાદ

પાઠ ૧૨.

કેરં=નું

વિષ્ણુકું=જુદું; છુટું

ઉંચ=ઉંચા

ગિરિ=પર્વત

શૃંગ=શિખર

સંગ=સાથે

સમ=ખરાબર; જેવું

સોહાય=શોભે; સારું

દેખાય

શિલા=પથ્થર

શ્યામ=કાળું

કરણ=દયા ઉપજો એવો

રવ=સાદ; અવાજ

મંદ=ધીમો

સહજ=પોતાની મેળે;

કુદરતી

પડખા=સામા અવાજ

ભમાય=છેતરાય

મેરી=મારી

માય=મા

અધિક=વધારે

અકળાય=ગભરાય

ઉંચો=મોટો; ભારે

નાદ=અવાજ

ધરતું=રાખતું

યાદ=સ્મરણ; ફામ

ધવળ=ઘાળી

સુહાય=શોભે

ગાદ=ખિચોખિચ; ગીચ

ધોર=ભયંકર; ગિહામણી

સાવજ=વાધ

શોર=અવાજ

શું=કેવું

સોડ=પાસું

લપાય=છુપાય

પહેલા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ૧૧૧ આના. [૧૧]

ધર=રાખ	ગ્રાહ=ખોળા; સોડ	શાવ=ખચ્યું
વા'લા=પ્યારા	અન=બકરી	તૃપ્ત=તરપત; ધરાયલું
તત્કાળ=તરતળ	ચુંબન=ખચ્ચી; બોકી	શિશુ=ખચ્યું
વેળ=વેળા; વખત	કઠણુ=અધરી; મુશ્કેલ	ઉછરંગ=ઉમંગ
સે'લ=સહેલાઈથી	મીઠું=વહાલું	નાચ્યું=ઉછળ્યું

કવિતાની સમજૂતી.

પેલું બકરીનું ખચ્યું આ વખતે તેની માથી છુટું પડેલું છે. તે ઉંચા પર્વતની ટોચે ઉભેલું છે. અને તેની પાસે કાઈ નથી. (૧) બરફના જોડું સફેદ રંગનું (તેથી) સારું દેખાય છે, અને તેની પાછળ કાળા રંગનો પથ્થર જણાય છે. તે પોતાની કુદરતી મળ બૂલી જાતને દયા ઉપજાવે એવો ધીમો અવાજ કરતું. (૨) તેના પર્વતની અંદર સામા અવાજ થાય, તે સાંભળીને તે ભૂલથી છેતરાય છે, કે જાણે મારી મા બોલી, પણ તેને નહિ દેખવાથી તે વધારે ગભરાય છે. (૩) તેથી વધારે મોટો અવાજ કરતું અને માનું સ્મરણ કરતું; તે ખચ્યું ચારે તરફ જોતું જાય તે વખતે તેની ધોળી વાંકી ડોક શોભે છે. (૪) નીચે ઘણી ગીચ અને ભયંકર ઝાડીમાં વાઘનો અવાજ થતો, તે સાંભળી ખચ્યું ડેલું ગભરાય ! અને જાણે કે ક્યાંથી માની સોડમાં છુપાઈ જાય ! (૫) હે ! વહાલા ખચ્ચા તું ધીરજ રાખ, આ હું હમણાં આવું છું. એમ બોલી મેં તે વખતે ટેકરીની ટોચ પર સહેલાઈથી જઈ કહ્યું. (૬) તે બકરીના ખચ્ચાને સોડમાં લીધું. અને દસવાર ખચ્ચીઓ કાઢી; પછી પર્વતનો અધરો રસ્તો ઉતરીને જ્યાં તેની મા હતી ત્યાં ખચ્ચાને મૂક્યું. (૭) મારું વહાલું બકરીનું ખચ્યું તરતજ ધાવવા લાગ્યું. અરે જો ! નદીમાં બકરીનું ખચ્યું માને હેતથી ધાવે

૧૨| બીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” એ આના

છે. (૮) ધાવી ધાવીને ધરાયું એટલે એ છુટું પડ્યું, અને તેનું ઉજળું શરીર વધારે દીપી રહ્યું; પછી તે બચ્ચું ઉમંગથી નાચ્યું અને તેની સાથે માઈં અંતઃકરણ પણ ઉમંગથી ઉજળ્યું. (૯)

પાઠ ૧૩.

ઉગરતા=બચતા

વાડ=કાંટાની આડ

છીંડું=ખાકું

નિર્મળ=વાદળા વગરની

વહોરો છો=માથે લો છો

સ્વર=અવાજ

શંખ=મોટો શંખલો

ખોખરા કરશે=મારશે

શાસ્ત્ર=સામાન્ય નિયમ

સંગ્રહ

ગ્રામ=સૂર સંબંધી એક

માપ

મૂર્છના=સૂરને એકવાર

ચઢાવવા ને પાછ

ઉતારવા તે

તાલ=ગાવામાં માત્રા

પ્રમાણે જે માપ તે

રાગ=ગાયનની રાહ

દાઝ=રીસ; ગુસ્સો

ખાણીઓ=મોટી ખાંડણી

કળ વળી=દુઃખ નરમ

પડ્યું

પાઠ ૧૪.

મુલતવી=મોકુફ;વાયદાપર

ઠીલ=આળસાઇ

અનુભવ=જ્ઞાત માહિતી

ઉચે=ઉપલે નંબરે

નિબંધ=અમુક બાબત

પર સારી પ્રખ્યાત-

વાળું લખાણ

તોટ=રૂપીઆને બદલે

વપરાતો ચલણી કાગળ

ચેપ=અડકવાથી એકનો

રોગ બીજામાં

આવવો તે

હેવાલ=વૃત્તાંત; હકીકત

પ્રસિદ્ધ કથું=જાહેરમાં

મૂક્યું

અસરકારક=અસર કરે

એવું

જડ=મૂળ

વીમો=અમુક રકમ વરસો

વરસ લઈ નુકસાન

થયેથી નુકસાની ભરી

આપવી તે

પાઠ ૧૫.

બુઢી=ધરડી

યમન=અરબસ્તાનમાં

એક પ્રાંત છે.

શેખ=અરબ લોકોની

મોટી ટોળીનો સરદાર

અખૂટ=(અ+ખૂટ)=

ધણીજ

ખોટ=તંગી; તંગાસ

પ્રશ્નરને માર્ગે=દાનમાં

સખત શબ્દ=કઠોર વચન

મખ=ખુશ

દાદ=ઈન્સાફની માગણી;

ફરિયાદ

ફરિયાદ=દાવો

ત્રીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” રાા આના. [૧૩

અદ્ભુત=નવાઇ જેવી
એકલપથી=સાથી

વિનાનો મુસાફર
ડાળ=ખોટો દેખાવ
સ્તબ્ધ=હાલે ચાલે નહિ
તેવા; સ્થિર

ફાંસીઓ=ફાંસો દર્ધ
મારી નાખનાર (એવા)
ફાંસીઆનો હિંદમાંથી
ઇ. સ. ૧૮૫૩ માં
લોડ વિલ્યમ બેન્ક્રિફ્ટે
નાશ કર્યો હતો)

પાઠ ૧૬.

ઉડાઉપણું=ગગન ઉપરાંત
ખરચબું તે

જહાંપનાહ=દુનિયાનું
રક્ષણ કરનાર; પાદશાહ
વિચિત્ર=નવાઇ જેવો;
તરેહવાર

ખુલાસો=સમાધાન

જમા ઉધાર=આવક

જવક; ઉપજ ખરચ

અડસટો-આશરો; શુમાર

પગરણુ=અવસર; સાફ

ટાણું

અચાનક=ઓચિંતો;

એકાએક

જોગવાઇ=તજવીજ;

ગોઠવણ

નિંદવા=વખોડવા

દોષ=ખોડ; ખામી

ગૃહસ્થાઇ=ગૃહસ્થનાં

લક્ષણ

લેણદાર=માગનાર

ઉધરાણી=માગતા પૈસા

લેવા આવવા તે

ચિટ્ટીઆં કરે=ખીજવાય;

ગુસ્સે થયા

કોરટ=ઇન્સાફ કરવાની

કચેરી

ચેનખાજી=મોજ શોખ

મિથ્યાભિમાન=ખોટો

ડાળ; ખોટી મગફળી

ખરચાળ=ઉડાઉ

પરતંત્ર=પારકાને તાબે

વાહવાહ=વખાણ

વળતો=ખીજો

જપત=કબજ; સરકાર

હરાજ કરી લઇ જાય તે

દયામણી=દયા ઉપજો

એવી

ગુલામ=વેચાણ લીધેલો

ચાકર

હાથ પહોંચતો હોય=

પૈસાની સીલક હોય

પ્રસંગે=અવસરે

પેટે પાટા બાંધી=ગરિ-

બાધથી ગુજરાન ચલાવી

જુખ તરસ વેડા

પાઠ ૧૭.

મમતા=માયા; હેત

વેઠ=મક્કત મજુરી

વૈતરં=સખત મજુરી

ધડો=દાખલો

ધર્મિષ્ઠ=ધર્મ પ્રમાણે

ચાલનાર

ગરાસણી=ગરાસીઆની

બાયડી રજપુતાણી

આવડ=આવડત

૧૪] ચોથા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

ત્રેવડ=ગોઠવણ; વેતરણ	દેવાદાર=દેણદાર	વખતમાં પ્રખ્યાત કવિ
વર્ગ=ગત	ચેપ=અસર; લાગણી	થઈ ગયા તે
ચાણુદાર=ચાણુનો	પાઠ ૧૮.	પાઠ ૧૯.
અમલદાર; ફોજદાર	બડવો=જનોબને લગતી	કવિતાના અર્થ.
વહીવટદાર=વહીવટ કરે-	ક્રિયાનો એક ચાલ;	કશ્યપ=મરિચી પ્રજા-
નાર મામલતદાર	બટુક; (એમાં છોકરો	પતિના પુત્ર
સૂચના=અગમચેતી;	દોડે છે અને મામો	કુમાર=બાળ
ચેતવણી	તેને પકડીને પાછો	હરણ્યાક્ષ હિરણ્યકશ્યપ
સહવાસ=મેળાપ; સમાગમ	ધેર લાવે છે)	=પૂર્વ જન્મે એઓ
પાઠશાળા=કોલેજ	વિધિ=ક્રિયા	વિષ્ણુ પરમાત્માના જય
કુટુંબ પ્રીતિ=કુટુંબના	દેવસાખે=દેવની સાક્ષીએ	અને વિજય નામના
માણસપર જેવો ભાવ	પહેરામણી=કન્યાનો બાપ	બે પોળીઆ હતા.
હોય તેવો ભાવ	વરને તથા તેના સગાં-	ઋષિ સનકાદિકના
રસભર=મળ સહિત	ઓને જે રકમ આપે	શ્રાપથી એઓ રાક્ષસ
પાદર=ગામના ઝાંપા	છે તે	અદ્યતે કશ્યપની સ્ત્રી
બહારની જગો	પહલું=છોકરીને દરદાગીના	દિતીને પેટે જન્મ્યા હતા
ગોરજ=ગાયના પગથી	માટે આપવાની રકમ	બળવંત=જેરાવર
ઝાડેલી ધૂળ	વિભાગ=ભાગના ભાગ	નીરધાર=નકકી; ખચીત
બંદર માર્ગે=જળ માર્ગે	શસ્ત્ર=હથિયાર	પીડે=દુઃખ દે
જમીન માર્ગે=સ્થળ	ધર્મેપદેશ=(ધર્મ+ઉપ-	આંગણે=બારણે
માર્ગે; સડકને રસ્તે	દેશ)=ધર્મનો બોધ	અનુમાન=આસરે; શુમારે
વેતરણ=તોડ; નિકાલ;	મંડળ=ટોળું	સાહી=પકડી; અલી
ગોઠવણ	પૂર્વે=પહેલાં	સહિત=સાથે
જૂજ=થોડો	કાળિદાસ=ભોજ રાગના	વિમાન=દેવની પાલખી

પાંચમા ધોરણનો “મુખગાણુત શિક્ષક” ૪ આના. [૧૫

આલ=આકાશ	પૂછ=પુછકું.	ચોદલુવન=સાત પાતાળ
ત્રાસ=ભીક	પત્રગ=શેષનાગ; સાપ	ને સાત સ્વર્ગ
ત્રાસ પમાડે=ખીવડાવે	વરણ=પાણીનો દેવ	કાપવાન=ગુરુસાવાળો; ક્રોધી
નીરખતા=જોતાં	અધાર=ઉંચે	કુબેર=ભંડારના દેવ
દ્વિગપાળ=દિશાનું રક્ષણ	નીર=પાણી	ત્રાહે ત્રાહે=તોખા તોખા કરે
કરનાર દસ દેવો.	કેર=ના	ત્રિલોક=ત્રણ લોક (સ્વર્ગ
ડાલે=હાલે; ધ્રુજે	નાથ=ધણી	મૃત્યુ; પાતાળ)
ભોમ=પૃથ્વી	અસુર=રાક્ષસ	વિશ્વ=બ્રહ્માંડ
ખળલજે=ટળવળે; ઉથલ	ભોગ=ખલિદાન	બાધું=બધું; આખું
પાથલ થાય	અમર=દેવતા; મરે	દંત=દાંત; દંતુશળ
ખંડ=પૃથ્વી	નહિ તે	સહાય=પકડે; આલે
મહી=પૃથ્વી	આથડે=લહે; વહે	વારી=અટકાવી; રોકી
મેલે=મૂકે; છોડે	સખજો=જોરાવર	ક્રીડા=વિલાસ; મોજ
માન=મોટાકા; ગુમાન	ક્રોધ=ગુસ્સો; રીસ	લાતોલાત=લાતબાજી
દાનવ=રાક્ષસ	જગન=પરા; હોમ	મેળાવે=મેળવે; કરે
પ્રોઢા=મોટા	પ્રબોધ=જ્ઞાન	મેળાં=એકઠાં
થરથરે=કંપે	ઇન્દ્ર=સ્વર્ગનો રાજા	ઉલટે=ચલે
પાતાળ=પૃથ્વી નીચેનો	સુર=દેવ	ઉત્પાત=તોફાન
ભાગ (એ સાત છે.	શું=સાથે	દુર્મતિ=નફારી ખુદ્દિ
અતલ, વિતલ; સુતલ,	લુવન=પૃથ્વી	વાધીયા=વધ્યા
મહાતલ, રસાતલ,	ગદા=આંકડાના ફૂલના	પુષ્ટ=જોરાવર
તલાતલ, પાતાલ)	ઘાટનું ભારે પથરનું	અચલ=પર્વત, ખસે
પરવરે=જન્ય	હથિયાર	નહિ તે
દ્રેપ=કપીનો; અદેખાઇ; વેર	ઝહી=પકડી; ઝાલી	ચોખુંટ=ચારે દિશા

જીભશું=જીભ વડે
વિખે=વિષે; માં

અલવે=પુષ્કળ; ધણું
પરહરીને=છોડી દઇને

પંડે=પોતે
આચરે=કરે; ચાલે

કવિતાની સમજૂતી.

કસ્યપત્રકપિને ઘેર જન્ય વિજ્ય દુસ્ત છોકરાણી થઇને જન્મ્યા, તેઓ બહુ જોરાવર હતા. (૧) આશરે એક વર્ષના થયા એટલામાં તો બારણે આવી (લોકને) દુઃખ દે (ટેક) અને આકાશમાંથી દેવોની પાલખીને સુરજ સાથે પકડી લાવે. (ટેક) તેઓ વાદળોને વળગે અને તારાઓને ખીચાવે. (ટેક) ચંદ્રમાને હાથમાં રાખે અને આકાશમાં ફરે. (ટેક) (૩) તેમને જોતાં દિશાના દેવો કંપે અને તેઓ પર્વતનાં શિખરો પણ પાડે, (ટેક) પૃથ્વી ઉપર તેઓનો ભાર લાગતો તેથી નવે ખંડ કંપી ઊઠતા. (ટેક) (૪) નાનપણમાં તેમનું જોર એવું હતું કે પૃથ્વી પણ પોતાની મોટાઇ મૂકી દેતી; (ટેક) તે રાક્ષસ હવે મોટા થયા ત્યારે આખી સૃષ્ટિ ધ્રુજવા લાગી. (૫) રાક્ષસો પાતાળમાં જન્ય અને દ્રૌણ વધારે. (ટેક) સાપનું પુછકું તાણે અને સૂતેલા શેષ નાગને જગાડે; (ટેક) (૬) પાણી ઉંચું ઊડાડીને પાણીના દેવ સાથે લડવાનું કરે; (ટેક) (એવી રીતે) વરૂણ પાસે તે રાક્ષસો બળિદાન માગે; (ટેક) (૭) દેવોની સાથે લડે અને તેમના પર ધણો ગુસ્સો કરે; (ટેક) યજ્ઞમાં (દેવોની પેઠે) હિસ્સો માગે અને ખીજને એમ કરવાનો બોધ કરે. (ટેક) (૮) દેવોની સાથે વેર રાખે, અને ઇંદ્રની સાથે પણ દુશ્મનાવટ કરે; (ટેક) ગદા પકડીને આખા બ્રહ્માંડમાં ચારે તરફ ફેરવે; (ટેક) (૯) કુબેરની સાથે ગુસ્સે થઇને તેમની પાસે રોકડા રતો માગે; (એવી રીતે) આખી દુનિયાને હેરાન કાઢી. તેથી ત્રણે ભુવન (સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ)ના લોક તોબા તોબા પોકારે (ટેક) (૧૦) દિશાના દેવોના

બાળપોથીના ‘ડિક્ટેશન’ એ આતા.

[૧૭]

હાથીઓના દંતુશળ પકડી તાણે, (ટક) ને તેમની સૂંઢ પકડીને ફેરવે
પણ તેમને કોઈ અટકાવી શકે નહિ. (ટક) (૧૧) ફરીઆમાં જઈને
વિલાસ કરે અને લાતાલાતી રમે. (ટક) (૧૨) એ નક્કરી ખુદ્ધિવાળા અને
ધણા પાપી રાક્ષસો ઋષિઓ સાથે દુશ્મનાઈ કરે. (ટક) જ્યારે તેઓ
મોટા ને જબરા થયા ત્યારે બ્રહ્માંડ (આકાશ) સુધી ઉંચા વધ્યા. (ટક)
(૧૩) મોટા પર્વત ઉંચા કરીને ચારે દિશાએ ફેરવે. (ટક) અને જેમ
ઝાડને ઉંટ વળગે તેમ આકાશને જીભથી ચાટે. (ટક) (૧૪) તેઓ
મનમાં જરા બીક રાખે નહિ અને પોતે પોતાના ધણાં વખાણુ
(અપવગ્રાહ) કરે. (ટક) આમ ધર્મનાં રસ્તા છોડી દઇને તેઓ પોતે
પાપને રસ્તે ચાલે. (ટક) (૧૫)

પાઠ ૨૦.

ધાર=પશ્ચિમ ધાર; સંચારિ
ગુફા=પહાડની પોલાણુ;
પહાડની બખોલ
દેવાલય=(દેવ+આલય)
=દેવને રહેવાનું ડેકાણું;
દહેર.
ચિતા=એહ
શિદ્ધપદ્મ=કોતરકામ
પાધડીપટે=પાધડીની પેઠે
લાંબો ને સાંકડો
ઐત્ય=પર્વતમાં કોરેલું
બૌદ્ધધર્મનું દહેર
પટ=પહોળાઈ

દાગબ=ધાતુગર્ભ; પૂજનનું
ડેકાણું
સ્તંભ=થાંભલો
વિહાર=મઠ; બૌદ્ધ સાધુને
રહેવાની જગા
ભિક્ષુક=ભીખ માગી
ખાનાર
ક્ષણભંગુર=પલકમાં નાશ
થાય એવું
વૃત્તિ=વસણુ; ધર્મજી
નિર્વાણુ=શાંતિ; મુક્તિ;
મોક્ષ
કદપનામાં=આંખ મીંચી
ને મનની નજર આગળ

દિનચર્યા=સાધુએ રોજ
કમ ચાલવું; શું કરવું તે
સૂર્યોદય=સૂર્ય+ઉદય=
સુરજનું ઝગવું તે
દોષ=અવગુણ
ભિક્ષાપાત્ર=ભિક્ષાનું
વાસણુ
શંકા=શક પડતી વાત;
નહિ સમજાવેલી બાબત

પાઠ ૨૧.

નહેર=નદીમાંથી દૂર
પાણી લઈ જવા માટે
ખોદેલી ખાઈ
મોલ=તૂલ

૧૮] પહેલી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” અઢી આના.

હિંદુશાસ્ત્ર=આર્ય ધર્મ પુસ્તક	ભાટ=એક જાતના આહાર; ખરા ખોટા વખાણ કરનાર; ખારોટ ચારણ=રાજના આશ્રિત વર્ગમાંની એક જાત (એનો ધંધો રાજના વખાણ કરવાં; રાજની આગળ નાચવું, ગાવું વગેરે ખેલ કરવાનો છે.) દંતકથા=મોઢેથી ચાલતી ખરી ખોટી વાત કદર=ખૂજ; જાણ પરમ=મોટા હિતેચ્છુ=(હિત+ઈચ્છુ)= ભલું ઇચ્છનાર સોસાયટી=મંડળી હેતુ=મતલબ; ધારણા સંબંધ=પરિચય દરેલ=ડાહી વેનચરિત્ર=વેન રાજની હકીકતનું પુસ્તક વર્નાક્યુલર સોસાયટી=ગુજરાતી ભાષા ખીલવવા માટે સ્થપાએલી મંડળી	પદ્ધતિ=ધોરણ; રીત પ્રમુખપણું=સભાના ઉપરીની જગ્યા ઋતુવર્ણન=એ નામનું કાવ્ય કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક માનવ તો=આખરવાળો ખિતાબ=પદકાવ્ય; ઉપનામ સી. આર્થ. ઇ.=હિંદનાં રાજ્યનો દોસ્ત વર્ષાસન=વરસનો પગાર દોરું=ખેંચું શોખ=ચાહના; પ્રેમ જમાનો=જુગ; કાળ
સગરડો=જોગવાઈ; સવડ મૂકી=લચી; નમી બળદેવ=શ્રી કૃષ્ણના મોટા ભાઈ રસાળ=(રસ+આળ)= કૃષ્ણદુપ કંપની=વિલાયતનું એક વેપારી મંડળ (એના હાથમાં આ દેશની સત્તા સને ૧૮૫૮ સુધી હતી) શાખા=ફાટી સદી=સો વરસનો કાળ; સૈકા આખાદ=સુખી		પાઠ ૨૩.
પાઠ ૨૨.		ધાર્મિક=ધર્મપર આસ્થા વાળો નિરાધાર=આધાર વગરનો; વસીલા વગરનો મરકી=ધણા માણસ મરી જાય એવો રોગ; કાલેરા; પ્લેગ વગેરે પંજે=સપાટો
સપ્રેક્ષ્ય=પંથ શરાણુ=ધાર કાઢવાનું હથિયાર કાવ્યકળા=કવિતાની ખૂબી અને યુક્તિઓ સમાગમ=મેળાપ કુશળ=હોશિયાર		

બીજી થાપડીના “ડીક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના. [૧૯

ગુમાસ્તાગીરી=ઉઘરાણી

ને નામાનું કામ

વાકિક=માહીતગાર;

જાણીતો

પુરસદ=નવરાશ

વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો

તોડનાર

સંપૂર્ણ=(સં+પૂર્ણ)=

પુરેપુરો

અત્યંત=(અતિ+અંત)

ધણીજ

ઉઘાપત કરવું=ઝોળવવું

તે; ઉપાડી જવું

ખોટ=ખાધ

સીલક=રોકડ નાણું

આંકો=પાર; હદ

વ્યસની=વ્યસનવાળો;

ગંજેરી; અશીણી;

દારૂડીઓ વગેરે

આળ=તહોમત; બટો;

પાપનો ધડો પુટવો=છુપું

રહેલું પાપ જાહેર થવું.

દગો કાઢનો સગો નહિ=

કપટથી કાઢ પાર

પડવું નથી,

ઝાડો=જડતી; તપાસ

અન્નદાતા=પોષણ કરનાર

પાઠ ૨૪.

ભાવ્યો=ગમ્યો; પસંદ

પડ્યો

મેહ=વરસાદ

દેવતા=અગ્નિ

વીજ=વીજળી

આખુ=ગુજરાતની ઉત્ત-

રમાં પર્વત છે તે

ગિરિરાજ=પર્વતનો

રાજ; મોટો પર્વત

તિથિ=દહાડો; દિવસ

ટાણે=વખતે

ધંટ=કાંસાની વગાડવાની

ઘડિઆળ

દીપે=શોભે

આંખ ફાડી=ધ્યાન દઇ

ઝૂકી=નમી; લચી

ઝુંડ=જથ્થો; ટોળું

સ્વાદુ=સ્વાદવાળો; મીઠો

મિષ્ટ=મીઠો

વસે=રહે

ઝરે=વહે; નીકળે

ઝરણું=ઝરણુ; વહેળા

શીજો=ઠંડો; ટાઢો

સુગંધી=સારી વાસવાળો;

પ્રુથ્વોદાર

વહે=જાય; ચાલે

ફૂલી=ખીલી

ફૂલવાડી=જે વાડીમાં ફૂલ

થાય તે વાડી

વાવ=પીવાના પાણીને

માટે ખોદેલા કુવામાં

ઉતરવાના પગથીઆં

મૂક્યા હોય તેવા કુવો

ઝોપે=શોભે; સારો દેખાય

વડા=મોટાં

દેવળ=દહેરૂં

દેવ=પરમેશ્વરના અંશની

મૂર્તિ

બંગલા=વાડી વચ્ચે

બાંધેલું ઘર

પ્રસેવો=પરસેવો; પસીનો

પરાં=આધિનાં; દૂરનાં

પાસ=પાસે

૨૦] ત્રીજી ચોપડીનો “ડિક્શનરિશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

વેંત=વાર	સ્થાન=ઢૂંકાણું; જગા	અર્બુદા=અંબાજી
જીકિત=તદખીર	ખાત=પ્રખ્યાત; જાણીતી;	કથા=વાત; હકીકત; ખીના
ધુણી=તાપણી	નામીચી	જોગ=લાયક
ટેવો=અનુભવો; માનો	દેવી=માતા	છંદ=કવિતાની કડીઓ

કવિતાની સમજૂતી.

જેમ આકાશમાં વરસાદ ચઢી આવ્યો હોય તેમ (આખુ પર્વત) આધેથી જોતાં મનને ધણો સારો લાગ્યો, તે પરનાં કુંડમાંના અગ્નિ વીજળી જેવો દેખાય છે. (કુંડમાંના અગ્નિ જાણે ચઢેલા વરસાદમાં વીજળીનો ચમકારો થાય તેવો દેખાવ છે) એવો પર્વતનો રાગ (પર્વતમાં શ્રેષ્ઠ) આખુ આજે જોયો. (૧) શોભિતી પુનમની સાંજને વખતે જાણે સૂર્ય અને ચંદ્ર બે ઘંટ બન્યા હોયતી ! કોઈ કહે કેવો દેવના હાથી જેવો (આખુ પર્વત) શોભી રહ્યો છે ! (ટેક) કદાચ તમે ઉપર જઈને નિહાળીને (ધારીને) જુઓ, તો જણાશે કે આડના જથ્થાની ધણી આડીઓ નમી રહી છે, અને ત્યાં સ્વાદિષ્ટ મીઠા મેવો જોઈએ તેટલો મળે છે, (ટેક) ત્યાં વાઘ, વાંદરા, સિંહ અને હરણો રહે છે, અને ચોકખા પાણીનાં ઝરણો હંમેશ વહે છે; ને દંડો અને સુગંધીદાર પવન વાય છે. (ટેક) ત્યાં સારાં (પુશ્પોદાર) ફૂલોની ફૂલવાડી ખીલી રહી છે, તેમજ ત્યાં આગળ કુવા, વાવ ને કુંડ ધણાં શોભે છે; મોટાં દહેરાઓમાં દેવોના વાસ છે. (ટેક) ત્યાં બંગલા બંધાયા છે ને બગીચો થયાં છે વેપારીઓ સારો (ધણો) વેપાર કરે છે. તેથી માલ લેનારને જેવો માલ લેવો હોય તેવો ત્યાં મળે છે. (ટેક) ત્યાં તેર ગાઉના ઘેરાવાના તળાવમાં ફરતા અગિયાર ગામના લોકો પીવાને પાણી લેવા આવે છે; મતલબ કે અગિયાર ગામના લોક એનું પાણી વાપરે છે. જ્યાં જેઠ મહીનામાં

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્શન સિક્ષક” ચાર આના. [૨૧

પણ પરસેવો દેખાતો—થતો નથી. (ટક) અપાડ મહીનામાં છેટેનાં વાદળાં પાસે આવે છે. અને જતાં વારજ જોવાની ખૂબી બતાવે છે; તે વખતે તમે વાદળાંને ધુણીનો ધુમાડોજ ધારો—સમજો. (ટક) જેમાં જૈનનાં અને હિંદુનાં જીનાં દેવસ્થાનો છે, અને તેમાં પ્રખ્યાત આર્યુદા માતા છે; આ બધી વાત જાણવા લાયક અને કામની હોવાથી કહી છે, આ સારા છંદ દલપતરામ કવિએ બનાવ્યા છે.

પાઠ ૨૫.	લુગડાનો કકડો	તાપસી=તપોવનમાં રહેતી
અડવો=એવકુદ; માણસનું	તીર=આણ	અને તપ આચરતી સ્ત્રી
નામ છે.	કામદું=ધનુષ	તપોવન=તપ કરવાનું
મુખકું=ગોળપાપડી	સે રે=છે રે	જંગલ; ઋષિ આશ્રમ
વળાવવા=વિદાય કરવા	હોંકારા=ખુમાટા	કાળજી=અંતર; મન
પાસો રહેજે=મુકામ કરજે	સે=છે	અંદ=હિંદુ
ખોડીઆરું=ખેતરની	ધોલ=થપડ	ચક્રવર્તી=જેની આણ
વાડમાંથી જ્યાં આવ-	કપાટ=ઝુટ	નાનાં મોટાં ઘણા રાજ્યો
વા માટે છીંદુ પાડી	પતીજ=ભરોસો; વિશ્વાસ	પર વર્તતી હોય એવું
વચમાં બે પાંખીઆ-	પરખાવો=તપાસવો;	લક્ષણુ=ગુણ
વાળું દાટેલું લાકડું	પરીક્ષા કરાવો	સનાવતો=પગવતો
કુપ્પાં=કુદ્ધા, ચામડાનુંકામ	પાઠ ૨૬.	દીસંતી=દેખાતી
સાવકાર=શાહુકાર	સર્વદમન=રાજા દુષ્યંત	દંતકળી=ગિગતા દાંત
ધેરું=છોડથી ખૂબ દંકાર્થ	અને શકુન્તલાનો પુત્ર;	વાણુ=વગર; વિના
રહેલી જગા	ભરત; સંધ્યાને દબાવે	નિમિત્ત=સબખ; કારણ
હારે=સાથે	એવો	કાલીકાલી=મીડી મીડી
ખુકાની=માથેથી દાદી	બાળચેષ્ટા=બાળકની રમત	ખોલી=ભાષા; ખોલ
નીચે થઇ બાધેસો	ગમત	તોતલી=તોતડી; બોબડી

૨૨] પાંચમી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

પુત=છોકરો	પાડવી તે.	ખંડ=જેમાં ઘણા દેશો
મલિન=મેલું	વગર કારણે હસવાથી	આવેલા હોય તે
લેખીએ=ગણીએ	જરા જરા દાંતની ક-	(જેમકે એશીઆ ખંડ
આશ્રમ=મઠ; તપોવન	ળીઓ દેખાય છે; અને	સ્પેન=યુરોપ ખંડની
આકૃતિ=ઘાટ; ચહેરો	સમજાય નહિ એવી	પશ્ચિમમાં એક દેશ છે
એણ=રમતગમત; ચાળા	ખોળડી અને કાલી	ટાપુ=ખેટ
આશ્રમસ્થાન=તપસ્વી-	કાલી ખોલી ખોલે છે	શુદ્ધ=ખરોખર; ખરેખરી.
ઓનું રહેઠાણ	ખોળે ચઢીને (ખોળામાં	પવન પડેલો હતો=પવન
મુનીકુમાર=ઋષિ પુત્ર	ખેસવાને આતુર એવા	ખંધ હતો
ધર્મદારા=ધર્મ પ્રમાણે	છોકરાંને જે માણસ	આભ=આકાશ; ગગન
પરણેલી સ્ત્રી; લગ્નના	ખોળામાં લે અને તે	અધીરા=ધીરજ વગરના
સંબંધથી જોડાએલી	છોકરાના શરીરે વળ-	ફેસલાવી=પટાવી
જારા=સ્ત્રી [સ્ત્રી	ગેલી ધુળથી જેનું	ધમકાવી=ધમકી આપી
પુછપરછ=તપાસ	શરીર મેલું થાય તેને	કંટાળ્યા=કાયર થયા
શંકુત=પક્ષી; મોર	નસીબવાન સમજવો	અશક્ય=(અ+શક્ય)=
શંકુતલાવી=(શંકુતલા+	મતલબ કે જેને છોકરાં	થઈ શકે નહિ એવું
આવી) શંકુતલા આવી	હોય તેને નસીબવાન	સ્પષ્ટ=ખુલ્લા
અથવા શંકુત એટલે	જાણવો.	જમીનનાં પક્ષી=જમીન.
મોર લાવી	પાઠ ૨૭	પર રહેનારાં પક્ષી
માઘેલો=(મા+ઘેલો) મા	શિક્ષણ=કેળવણી	આશ=ભરોસો; વિશ્વાસ
ઉપરના વહાલથી ગાંડો	વહાણવટી=વહાણ ચલા-	આંખ ન મીચતાં=જાંઘી
થએલો હોય એવો	વનાર	ન જતાં
તરબુતો=એક ભાષામાંથી	મથી=મહેનત કરી	આનંદભર્યા શબ્દો=ખુ-
બીજી ભાષામાં સમજણ	ધરાદો=વિચાર; મનસુખો	શાલીનો પોકાર

બીજા ધોરણ માટે અંગ્રજીલિપિનાં મનોયત્ન પાંચ આના. [૨૩

પહો ફાટવો=સુરજ ઊગ-	કંટકવન=કાંટાવાળું જંગલ	કામળ અને રૂપાળી
તાં પહેલાં અજવાળું	સુંવાળી=દુઃખ સહન ન	સ્ત્રી કે જેની અંદર
પડવું તે	કરી શકે એવી	ધણીજ કાંટા છે એવા
કનડગત=હેરાનગતિ	ક્ષત્રિયાણિ=(ક્ષત્રિય+	વનમાં ધણીની પછવાડે
સુંબન=ખોડી, બચ્ચી	આણિ) ક્ષત્રિયની બૈરી	ચાલવા લાગી
સ્વાર્થ=(સ્વ=પોતાનો+	ખોલ=વચન; કોલ	પાઠ ૨૮
અર્થ=લાભ (પોતાનો	આગ્રહ=મમત	સૂરપાણનો ધોધ=માંક-
ખાતર=માટે [લાભ	નિંદી=વગોવી	ડીધાટ; મોખડીધાટ
પાઠ ૨૮.	અર્ધીક્રાયા=અર્ધાંગના સ્ત્રી	જળધોધ=જોસથી પા-
સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ+	મૂલ=કિંમત	ણીનો પડતો મોટો
ધ)=સાચું ખોલવાવાળો	સ્તબ્ધ થવું=ઠરી જવું	પહોળો ધોધવો
યજ્ઞ=હોમ	પાલવ=છેડો	ચાણોદ=ડભોષ પાસે
દક્ષિણા=ગુરૂ કે બ્રાહ્મણને	ચંડાળ=નીચ કામ કરનાર	નર્મદા કાંઠે જાત્રાનું
જમણે હાથે દાનમાં	આચકા ખાય=ખંચકાય	કેકાણું છે તે
અપાતી રકમ	મુદ્દું=લાશ; મરેલું પ્રાણી	સામે વહેણું=વહેતા
કસોટી=પરીક્ષા; તપાસ	જળામાંથી=દરમાંથી	પાણીની સામે; ઉપલાણે
તેજ કાણું=તરતજ	અનાથ=(અ+નાથ)	પનાઈ=ચપટા તળીઆની
માર્ગ=રસ્તો; ધાટ	ધણીવગરની; નીરાધાર	નાની હોડી
સર્વસ્વ=ખંડું સધળું	મસાણુ=મુડદાં દાટવા	ખાડું=ભુજ; ખલાથી
મુદત=મહેતલ, વખત	ખાળવાની જગા	કાણી સુધીનો હાથ
વેરેલ=વેરેલું	દેવું=દેણું; કરજ	કેકસાં=સ્વાસની ધમણ
સ્થાનક=કેકાણું, જગા	ફૂલ પાથરેલી જગાએ	આદિત્યેશ્વર=સૂર્ય સ્થા-
અયોગ્ય=(અ+યોગ્ય)=	ચાલવાને બીલકુલ લા-	પેલા મહાદેવ
લાયક નહિ	યક નહિ એવી જે	છાછરા=થોડા ઉંડા

[૨૪] ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

રાજપીપળા=એ રેવાકાંઠા	તેહ=તે	અવતાર=નિર્દેશી
એન્નિસમાં છે,	સીધા મારગ=પ્રમાણિક-	સમસ્યા=ઉપાણા; કાય-
કાળભિરવ=શિવનું ભયં-	પણે	ડા; ઉત્તર મેળવવાને
કર ૩૫ :	અધર્મ=(અ+ધર્મ)=પાપ	સંકેતવાળી ભાષામાં
હરણ કાળ=હરણના	ટાળે=દૂર કરે; મટાડે	કહેવું તે
કુદકા જેટલું પહોળું	સ્વજન=(સ્વ+જન) પો-	ગરી=સ્ત્રી
ધેરું=મધુર	તાનાં માણસ; સગાં	ગોખ=અરખો; માળનો
વારિ=જળ; પાણી	વહાલાં, નોકર, ચાકર	આગળનોવધારેસો ભાગ
ઢાળ ઉતાર=ઢાળ પડતી	વગેરે	તળે=નીચે
પાત્ર=નદીને વહેવાનો	દીન=ગરીબ	નદીકે રેનદીના
માર્ગ; બે કાંઠા વચ્ચેનું	દુઃખડાં=દુઃખ; આકૃત	નીરે=પાણી ઉપર
તળીઉં	અરચીઆ=ભજ્યા	નદી કરે નીરે=નદીના
શીલુ=ધોળા પરપોટા	દામ=પૈસા	પાણી ઉપર; નદીનું
ભાસ=દેખાય	પરમારથ=(પરમ+અરથ)	પાણી તેની ઉપર
અનંત=(અન+અંત)=	=પારકાનું ભલું	તીરે=કાંઠે
પાર વગરની	જોડે=મેળવે	ચોથ સવાયો=ચોથા
પરકમાવાસી=પ્રદક્ષિણા	ગર્થ=પૈસા	ભાગનું સવાગણું ૧૬
કરનાર	હરિ=પરમેશ્વર	કચરે=કાદવમાં
સદાવ્રત=(સદા+વ્રત)=	અર્થ=માટે; વાસ્તે	અડીઆં=પહોંચ્યાં;
ગરીબ મુસાફરોને ધ-	ચાડી=ચુગલી	સેવાલ=લીલ
માંદા સીધું આપવું તે	નવ=નહિ	કામની=ચાં
પાઠ ૩૭.	અપયશ=અપ+યશ)=	છત=સીલક
સપુત=(સ+પુત) સારો	અપકીર્તિ; ગેરઆબરૂ	ચંપકવન-ચંપાના ઝાડ
છોકરો	અવનિ=પૃથ્વી	ધણા હોય એવું જંગલ

પહેલા ધોરણનો “સુખગણિત શિક્ષક” ૧૧૧૧ આના. [૨૫

તમમાંથી=તમારામાંથી
એય=એક
ગણુ=ગણતરી કર

સંદેહ=વહેમ: શક
શાસ્ત્ર=ગણિત શાસ્ત્ર
સાક્ષી=સાબિત.

દે=આવે
સાચ=સાચી

કવિતાની સમજૂતી.

જે પ્રમાણિકપણે આવે, તે સારો છોકરો કહેવાય, જે પાપને દૂર કરે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે પોતાનાં સગાંવહાલાને સુખ આપે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે ગરીબોના દુઃખો મટાડે તે સારો છોકરો કહેવાય, વળી જેણે પરમેશ્વરને હેતથી ભજ્યા તેનું નામજ સારો છોકરો છે. શામળ કવિ કહે છે કે જેણે પારકાનાં ભલાંને માટે પૈસા વાપર્યા હોય તેજ સારો માણસ કહેવાય. (૧) જે વેપારથી પૈસા મેળવે તેજ સારો છોકરો કહેવાય; જે પ્રભુને નામે દાન કરતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય, જે ગેરઆખરથી ખીતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય; જેતાં જેનામાં ધણુજ સારા ગુણો માલમ પડે તેજ સારા છોકરાને સ્વર્ગમાં સુખ છે. શામળ કવિ કહે છે કે આ દુનિયામાં તે માણસની જેને સપુત છોકરો હોય તેની અથવા સપુતની જિંદગીને ધન્ય છે; મતલબ કે તેજ ખરેખરો જીવતો છે.

ગણિત શમશ્યા છપ્પા.

નીચે નદીનું પાણી તેની ઉપર આવેલા અરણ્યમાં એક સ્ત્રી બેઠી હતી; તેનો મોતીનો હાર તૂટી ગયો અને તે નદીના કાંઠાપર જઈ પડ્યો. જરા વારમાં અર્ધા મોતી પાણીમાં જઈને પડ્યાં. બધાં મોતીનો લાગ અર્ધો શ્રદ્ધ ને અર્ધો કચરો એવામાં જઈને પડ્યાં; વળી છઠ્ઠા ભાગના મોતી લીલમાં ગળડી ગળડીને ગયાં, અને તે સ્ત્રીના હાથમાં બે મોતી રહ્યાં. ત્યારે કહો કે મોતી કેટલાં હતાં? જવાબ—સીલકમાં જનું મોતી

૨૬] બીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” બે આના

હતાં, તેના ચોથા ભાગનું સવાયું એટલે ૩૦, અને છટ્ટે ભાગે એટલે ૧૬, અને હાથમાંના ૨ મળી ૪૮, પ્રથમના અર્ધા એટલે ૪૮ જળમાં ગયા તે મળી કુલ મોતી ૯૬.

પક્ષીનાં બે ટોળાં આકાશમાં ઊડતાં ઊડતાં ચંપાના વનમાં આવ્યાં તે સૌને સારાં ગમ્યાં. બે ટોળામાંથી એક ટોળું, બોલ્યું કે તારામાંથી એક અમારામાં આવો, તો આપણે બંને ટોળાંના પક્ષીઓ સરખાં થઈએ. તેથી બધાંના મનને સારાં લાગે. ત્યારે બીજું ટોળું બોલ્યું કે જો તમે અમને એક પક્ષી આપો તો અમે તમારાથી બમણા થઈએ, ત્યારે અમે પૂછીએ છીએ કે એ બંને ટોળામાં પક્ષી કેટલાં હતાં તે ગણીને કહો. જવાબ—એમાં વહેમ શો છે? (ગણિત શાસ્ત્રજ) સાબિત દે છે કે બધાં મળીને ૧૨ પક્ષી હતાં; એકમાં સાત અને બીજામાં પાંચ (પહેલું બોલ્યું તેમાં પાંચ અને બીજું બોલ્યું તેમાં સાત.)

પાઠ ૩૧.	નિર્ભય=ખીક વગર	વેષે=રૂપથી
કનકમૃગ=સોનાનો હરણુ	બુદ્ધી=તરેહ	કારમી=વિકરાળ, બિહા-
પંચવટી=પાંચ વડનો	આર્ય પુત્ર=એ શબ્દ ધ-	મણી; ભયંકર
જથો; દંડકારણ્ય;	ણીને બોલાવવામાં વપ-	ચીસ=ગભરાટમાં ખૂમ
નાશકની સામે ગો-	રાતો હતો; સ્વામી; રામ	પાડવી તે
દાવરી નદીને કાંઠે	અયોધ્યા-સર્યુ (ગોગરા)	પર્ણકુટી=ઝુંપડી
એ સ્થાન છે.	નદીને કાંઠે શેહેર છે.	ક્રાળ=ધારકો
નેત્ર=આંખ	છક=દિંગ; તાબુખ	વલોવાષ્ટ=ઉથલ પાથલ
હારે છે=સંતોષ પમાડે છે	મૃગચર્મ=હરણનું ચામડું	થઇ
અલૌકિક=દૈવી; અદ્ભુત;	ગનકી=સીતા	કઠોર=વજ્ર; કડવા
આ લોકમાં નહિ એવો.	આસન=બેઠક	હરિઆળી=લીલાતરીવાળી
મૃગલો=હરણુ	અસુર=દૈત્ય; રાક્ષસ	

પાંચમી ચોપડીના “ ટિકટશન શિક્ષક ” ચાર આના. [૨૭

અખલ=અલ્પ; ધ્યાનમાં	દળદર=ગરિબાધ	કામળપાણું—નાભુકાઈ
નહિ આવે એવા	વિદ્યાર્થીના આશિર્વાદ=	આરામ—વિસામો
પરમાત્મા (એ શબ્દ	બીખ માગવી તે;	સરળતા—સહેલાઈ
જોગી વાપરે છે)	ઝીક મારવી=પત્થરપર	સંરક્ષણ—સારી સંભાળ
જગાવતો=બોલાવતો	પછાડી ધોવું	ભર=ભવાં
ગોદાવરી=સહ્યાદ્રિ પર્વ-	વારસો=વડીલો તરફથી	છાજલી=છજું
તમાંથી નીકળી ઉત્તર	મળેલી પુંજ	જતન=રક્ષણ; સંભાળ
સરકાર પ્રાંતમાં વહી-	વધ્યાસધ્યા=વધારાના	ડોળો=આંખનો મોળો
ખંગાળી ઉપસાગરને	સંકલ્પ=હરાવતી નિશાની	વાટે=રસ્તે; રહે
મળે છે તે નદી(એને કાઠી	તરીકે હાથમાં પાણી	નસકોરાં=નાકના દમ
નાશક; અંબક, રાજ-	લખ જમીનપર	લેવાનાં એ કાણાં.
મહેંદ્રી ને યાનાન છે.)	મૂકવું તે	અલ્પાંડ=વિશ્વ
અતિથિ=ભિક્ષા માગવા	કૃપણ=કંજુસ	અંધેર=ગેરવ્યવસ્થા
આવેલો માણસ	પાઠ ૩૩.	ગરજ સારે=કામ કરે
પોત પ્રકાશવું=ખરેખરે	ખનાવટ=રચના; ગોઠવણ	સાખ=સાહેલી; પુરાવો
સ્વરૂપ જણાવવું	નાસ્તિક—છશ્વર નથી	પુરે છે=આપે છે
સતાં થઈ ગુસ્સે થઈ	એમ માનનાર	ખુખી=તાસીર; બહીહારી
બ્રમર સદાવી—ડોળા કાઢી	કર્તા=ખનાવનાર; રચનાર	પાઠ ૩૪.
વિકરાળ=બિહામણું	અસાધારણ=ઘણીજ	અરજ—પ્રાર્થના; વિનંતી
ધારણ કર્યું=પ્રકાશ્યું	કીમતીપણું=ઉપયોગી-	અવિનાશી-(સ) અ=
રથ=ચાર પૈંડાની ધુમટ	પણું	નહિ+વિ+નાશ=છ=
વાળી ગાડી.	મદ=શરીરમાંનો એક	વાળા)=જેનો નાશ નથી
પાઠ ૩૨.	ધાતુ. જાડા માણસમાં	તે; અમર; પરમાત્મા
કંજુસ=કૃપણ; અખીલ	એ ધાતુ બહુ હોય છે	દયાળુ=દયાળુ
		આશ=આશા; અશ્ચ

૨૮ બાળવર્ગનો “ મુખગણિત શિક્ષક ” દાઢ આનો.

લેશ=જરા	મતિ=બુદ્ધિ	સુવાસ=સારીવાસ;આખર
ઉદાસ=દીલગીર	સમાસ=સમાવેશ;મેળાપ	અંતર=મન
ભેળાં=ભેગાં	નિર્મળ=(સ) (નિરૂ-	ઉગ્મસ=અજવાળું;
નિરાશ-(સ) નિરૂ-નહિ	નહિ+મળ=મેલ)=મેલ	નિર્મળપણું;
+આશ=આશા=	વિનાનો; ચોક્ષો	આધાર=આસરો
આશા વગરનો; નાઉમેદ	નિશ્ચિત=રાત દહાડો;	હાસ=નિરાંત; શાંતિ
શુભ=સારા	હંમેશ(નિશ-રાત)	કુધારો=ખરાબ રિવાજ
કચાસ=ખામી	પસરે=ફેલાય	નહારી રીતભાત

કવિતાની સમજૂતી

હે પરમેશ્વર વિનંતી સાંભળો, હે નાશ વગરના પરમેશ્વર તમે અમારી પ્રાર્થના સાંભળો. અમે બાળક તો ઝાઝી બુદ્ધિવાળા છીએ, અને આપ તો દયાળુ છો. અમારી એક ઈચ્છા છે, હે નાશ વગરના પરમેશ્વર અમારી પ્રાર્થના સાંભળો. અમે છોકરાઓ તો ઘણાએ ગુનાઓ કરીએ પણ તેથી તમે લગાર પણ દીલગીર થશો નહિ. (ટેક) અમે બધા વિદ્યા ભણવાને ભેગા થઈએ છીએ તેમાં તમે અમને નાઉમેદ કરશો નહિજ. (ટેક) અમે બધા સમજીને સારા ગુણ લઈએ કે જેથી જરાપણ ખામી રહે નહિ; (ટેક) સારા ગુણોની સાથે અમને સારી બુદ્ધિ આપો કે જેથી કરીને અમે બધામાં મળી જઈએ. (ટેક) રાત દહાડો ચોક્ષા મનના રહીએ કે જેથી કરીને અમારી સારી આખર ફેલાય; (ટેક) અમે મોટેથી એવું માગીએ છીએ કે અમારા મનમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય; (ટેક) આપની મદદ મળવાથી મનમાં નિરાંત રહે છે કે, (ટેક) કોઈ પણ વખત અમારામાં જરા પણ નહારી આવે રહે નહિ અને મુખ કાયમ રહે (ટેક)

પાંચમા ધોરણનો “ મુખગણિત શિક્ષક ” ૪ આના. [૨૯

નિધિ=ભંડાર	આક્રર=મૂર્તિ; ધાટ	અભય=ખીક વગરનું
દ્યાનિધિ=દયાનો ભંડાર;	જર=પૈસો	અચળ=ચળે નહિ એવું;
પરમેશ્વર	સકળ=સધળી; બધી	કાયમ
અશરણુ=આધાર વગ-	વિકળતા=ગલરામણ;	યાચું=માગું; જાચું
રના; નિરાધાર	મુંઝવણ	વારંવાર=વારે ધડીએ
શરણુ=આધાર	ટાળી=મટાડી; દૂર કરી	તારી=ઉગારી; બચાવી
અશરણુ શરણુ=આધાર	વીખ=ઝેર	પાર=કાઠે
વગરનાનો આધાર	વાર=અટકાવ; રોક	લહું=મેળવું
વાર=મદદ	ખાનું=નામ; નિમિત્ત	વિસ્તાર=વિશાળપણું;
લીલા=ખૂબી; શોભા	પત=ટેક	આત્માનું મોટાપણું
અકળ=સમજાયનહિતેવી;	પતિતોદ્ધાર=ત્સં) (પતિત	પદ=પદવી
જાણી ન શકાય એવી	=પાપી+ઉદ્ધાર)=પાપીને	કા'ન=કહાન કવિ.
	તારનાર; પરમેશ્વર	

હે દયાના ભંડાર (પરમેશ્વર) તું મારો આધાર છે મને તમારો એકલાનોજ આશરો છે. તારું સાઈં નામ નિરાધારનો આધાર છે. માટે તું મને મદદ કર (ટેક) હું જ્યાં જોઉં છું ત્યાં તારી ધણીજ ખુબી જણાય છે. અને તારી શક્તિ ને રૂપ સમજી શકાય નહિ એવાં છે. (ટેક) આ દુનિયાના માણસોનું હેત રૂપને લીધે, રંગને લીધે કે પૈસાના લોભને લીધે છે, (ટેક) તું સધળી ગલરામણ મટાડી દધને ઝેર રૂપી વિપયો (શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, અને ગંધ) થી દૂર રાખ, (ટેક) હે પાપીઓને તારનાર ધણી તું હેતથી તારા નામનો ટેક રાખ. (ટેક) તારું ખીક વગરનું અને ચળે નહિ એવું (કાયમનું) સાઈં ડુંકાણું (પદ) હું હરધડી માગું છું. (ટેક) જો કે તું ઈન્સાફી છે છતાં પણ અમને માફ કરી (આ દુઃખરૂપ સંસારમાંથી) ઉગારીને પાર ઉતાર.

મતલબ કે જન્મ મરણનો ફેરો ટાળ. (ટેક) કહાન કવિ કહે છે કે હું
તને પસંદ પડતાં કામ કરીને આત્માની મોટાઈ મેળવું (ટેક)

પરેશા=પરમાત્મા; મોટા	દીસે=દેખાય	મણા=ખામી; ખોડ
ધણી; પરમેશ્વર	જળનિધિ=પાણીનો	વ્યાધો=વાધો
વિશ્વેશા=વિશ્વના સ્વામી;	ભંડાર; સમુદ્ર	ગર્જન=ગર્જના
પરમેશ્વર	નૃત્ય=નાચ	ધોર=ભયંકર; બિહામણી
અકળિત=સમજાય નહિ	તરંગો=મોજાં	ભયભીત=ભયંકર;
એવી	મધુર=મીઠા	બિહામણી
ગતિ=શક્તિ	સૂર=અવાજ	અગણિત=અસંખ્ય
હિતાર્થે=લાભ માટે	અલપતો=ગાતો	વિરાજીત=શોભિતા
જગપતિ=જગતનો ધણી;	ઝૂકી=નમી; લચી	જંતુ=જીવડાં
પરમેશ્વર	લહેર=સપાટો; સુરખી	વૃક્ષ=ઝાડ
ભારી=મોટું	નમન=નમસ્કાર	દીપસમ=દીવા જેવા
નિરખી=ધારીધારીને	પ્રતિ=તરફ	તરવર=મોટાં ઝાડ
જોઈ	રમણાં=પ્રુશકારક;	મઢી=જડી
મથી=મહેનત કરી [કરી	શોભિતાં	પોકારી=ખૂમો પાડી
મથી મથી=મહેનત કરી	દર્શાવે=દેખાડે; બતાવે	કે'કહે
શો=કેવો	કળા=યુક્તિ; તદબીર	વડી=મોટી

હે મોટા ઇશ્વર, હે બ્રહ્માંડના સ્વામી! તારા કામ અને શક્તિ
સમજાય નહિ એવાં છે. હે જગતના ધણી (પરમેશ્વર) તેં આ બધું
માણસના સુખને માટે બનાવ્યું છે. તારા ભારે કામ જોઈને માણસો
(કામ સમજવાને) મહેનત કરી કરીને આધા ખસે છે, તારા ગુણો
ગાવાને માટે માણસની ખુદ્દિ જરાપણ ચાલતી નથી મતલબ કે તારા
ગુણોની ગણતરી કરવાની શક્તિ માણસમાં નથી. (૧) અહો! આ

મુંબઈ હિલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫ આના [૩૧]

સમુદ્ર કેવો મોટો નાચ કરતો-હાલતો જણાય છે ! મોળંગો ઉછળીને જાણે મીઠા અવાજથી ગાજતો હોયની ! બાગો અને વાડીઓમાં ફળ અને ફૂલથી ડાળીઓ ધણી નમી રહેલી છે તે જાણે પવનના સપાટાથી પરમેશ્વરને નમતી હોયની ! (૨) ખુશકારક પક્ષીઓ વારંવાર મધુર ગાઇને ખુશ થાય છે, વળી વાઘો અને સિંહો ભયંકર અવાજ કરીને ફરતા, તેથી પાસેના પહાડ ફરીને ભયંકર શબ્દો કરતા. તેના પડધા પડતા તે એમ બતાવી આપે છે કે પરમેશ્વરની સમગ્ગય નહિ એવી કળામાં કાંઇ ખામી નથી. (૩) દીવાબત્તીને વખતે જોતાં શોભિતા અસંખ્ય ઝીણાં જીવડાંઓ ઝાડપર સળગતા દીવા જેવા દેખાય છે અને સુશોભિત ધણાં પક્ષીઓ ઉડતા તે ચળકે છે તેથી જાણે મોટાં ઝાડો શું હીરાથી જડી લીધાં હોયની ! માણસો બૂમ પાડી આશ્ચર્ય પામીને કહે છે કે અહા ! પરમેશ્વરનું કામ કેવું મોટું છે ! (૪)

પાઠ ૩૫.
વિસારે મૂક્યા વિના=
ભૂલી ન જતાં
પરસ્પર=એક બીજાનો
એદીપાણું=આજસાધ
ભૂસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીના
પડ ઓળખવાની વિદ્યા
ચિહ્નો=નિશાની
ખોળ=તપાસ
મુનીમ=કારભારી;
મુખ્ય મહેતો
અગલ=જરૂર

ધ્યાન=લક્ષ
આધારે=ભરોસે
ખોદાણુ=ખોદકામ
સ્વાશ્રય=પોતાની જાત
પર આધાર રાખવો તે
કાળજી=ચેટક; ખંત
કર્મ=નસીબ
અદકા=મોટો
આપ=પોતે
પુર=પુરા
પ્રતાપ=પરાક્રમ
બધાથી મોટો પોતે

ઉઘમ, ઉઘમ, ઉઘમજ
છે; નસીબ બિચારું
રાંકડું-કંગાળ છે પણ
ઉઘમનું પરાક્રમ પુરે-
પુરું મોટું છે.

પાઠ ૩૬.
સફર=લાંબી મુસાફરી
ધનાઢય=ધણો પૈસાદાર
દરીઆમાર્ગે=જળ માર્ગે;
વહાણ વાટે
વતની=રહેવાસી

૩૨] ગુજરાતની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ વ્યાના.

ખ્રિસ્તી=ઈસુ ખ્રિસ્તને	ધકડો=ગુકસાન	પાણી ૩૫૦ લાખ
માનનાર	પૂર્ણુ=પુરેપુરી	ચોરસ મૈલ છે)
વહાણુવટી=ખલાસી	માહીતી=અનુભવ	ઉપરાઉપરી=એક પછી
કેપ=ભૂશિર	હિત=ભલું	એક
ઓવ=ની	પ્રવેશકર્થો=દાખલ થયો	ઈજનેર=ખાંધકામ ખા-
ગુડ=સારી	પાઠ ૩૭.	તાનો અમલદાર
હોપ=આશા	ઉમરાવ=અમીર	દરજ્જો=પદ્વી; ઓફી
લિસ્ખન=પોર્ટગલની	કીટલી=ચાદાની	ગતપ્રુદ્ધિ=પોતાની
રાજધાનીનું શહેર છે.	નાળચું=નળી	અક્કલ
નાતાલ=અંગ્રેજની દિવા-	પ્રયોગ=અજમાએશ	અપૂર્વ=આગળ નહિ
ળી; તા. ૨૫ મી ડિસેં-	અનુભવ=ગતમાહીતી	થએલી એવી
બરથી આઠ દિવસનો	સ્કોટલાંડ=ગ્રેટબ્રિટનમાં	રેલવે=લોઢાની સડકનો
તહેવાર; ખ્રિસ્તમસ	દેશ છે	રસ્તો
ભાવ=પ્રીતિ	પ્રુદ્ધિશાળી=અક્કલખાજ	ફતેહમંદી=જીત
ભોમીઓ=ગણીતો	ગ્લાસગો=સ્કોટલાંડમાં	નિર્ભય=ખીક વગર
કાલીકટ=પશ્ચિમ કનારે	મોટામાં મોટું શહેર છે	ખંત=કાળજી; ચેતક
મલખાર કાંઠે બંદર છે	નમુનો=ઘાટ; આકાર	નવાઈ=અચરતી
મથક=જગા; સ્થાન	ખામી=ખોડ	હવાઈ=હવામાં ઊડે એવું
સિહલદ્વીપ=લંકા	આરંભ=શરૂઆત	એક ગતનું દાશખાનું
પરવાનગી=રજન; મંજુરી	ધૂમકેતુ=પુછડીઓ તારો	ગઢોજલાલી=ભપકો
સમૃદ્ધિ=પુષ્કળ દોલત	કલાઈડ=સ્કોટલાંડમાં	તથા શોભા
છક=દિગ; તાબુખ	નદી છે	પાઉંડ=પંદર રૂપીઆની
નજરાણું=ભેટ	આટલાંટિક=એ નામનો	કિંમતનો સોનાનો
છૂટ=પરવાનગી; રજા	મહાસાગર છે. (એમાં	સિકકો.

બીજી ચોપડીના “ ડિક્શન શિક્ષક ” ત્રણ આના. [૩૩]

પાઠ ૩૮.	મધુ=મીઠું	બક=બગલો
શ્રી=સારા; શોભાયમાન	ચંપક=ચંપાનું ઝાડ	પારાવત=ચંબુતર
રઘુવીર=રામચંદ્રજી	કરેણી=કરેણીના ફૂલનું ઝાડ	મૃગ=હરણ
વિરાજતા=શોભતા	આંબાસાખ=આંબાપરજ	કારંડવ=ખતક
સંજે=સાથે	પાકપર આવેલી કેરી	ચાતક=ખપૈયા
કુળનો ધર્મ=આપદાદાથી ચાલતો ધર્મ	જામફળ=જામરુખી	ચક્રાર=એક જાતનું પક્ષી
લીલા=વિલાસ; ક્રીડા	કદળી=કેળ	કોકિલા=કોયલ
નાતમ=નવીન	મંડપ=માંડવો	કપોત=હોલો
રંગ=મગન	દ્રાક્ષ=દરાખ	ખંજક=એક જાતનું પક્ષી
નિર્મળ=પવિત્ર; ચોક્કસ	નાળિકેળ=નાળિયેર;	આદે=આદિ; વગેરે
મકંઠ=આશ્રમ	જંખીર=જાંખુ	લલિત=સુંદર
છાત્ર=છવાત્ર	ફણસ=ચાંપાનું ઝાડ	વિહંગ=પક્ષી; પંખી
ધીર=ધીરજવાળા; ધૈર્યવાન	ફાફળી=સોપારણુ	ભૂમિ=જમીન
પર્ણકુદી=છાલ ડાળાંની કુંપડી	સીતાફળી=સીતાફળનું ઝાડ	કળા કરવી=પીછાં ઉંચા પહોળાં કરવાં તે
વંદ=જથો; ટોળું	સાતપત્રી=સો પાંદડાંની વેલી	જય જય=જે જે
ભાઈ } =રૂલના વેલા	કુંક=એક જાતનો છોડ	ખગ=(ખનગ) પક્ષી
ભુઈ }	મસમસતો=મધમધતો	બીલડી=બીલની સ્ત્રી
મકંઠ=એક જાતનું ઝાડ	મે'ક=બહેક	જૂથ=ટોળું
ખટપટ=ભમરો	અપાર=ધણાં	વનફળ=વનમાં થતાં ફળ
ગુંગે=ગોલે	તરુ=ઝાડ	પડીઆ=દડીઆ
મકરંદ=ફૂલનો રસ; મધ	સોહામણા=શોભિતાં	જનકસ્થિતા=જનનકી;
		જનક રાજાની પુત્રી; સીતા

૩૫=કાંતિ

ચકિત=દિગ્; તાબુબ

સૌમિત્રિ=સુમિત્રાનો પુત્ર;

લક્ષ્મણ

આરોગાવી=મવડાવી

વળતાં=પછી

માસ=કોળીઓ

આસ કરે=ખાય

કવિતાની સમજૂતી

પંચવટીમાં શોભાયમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા. તેમની સાથે સીતા અને લક્ષ્મણ હતાં તે સેવા કરતાં હતાં. એમ સૌ પોતપોતાના ધર્મ પ્રમાણે ચાલતાં હોમશાં નવીન મંત્રા અને વિદ્યાસ કરતાં હતાં. પંચવટીમાં શોભાયમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા. (૧) પંચવટીની પાસે જોદાવરી નદીનું પવિત્ર પાણી વહે છે. અને ઢેકાણે ઢેકાણે દ્રૈવ્યવાન ઋષિઓના આશ્રમે આવી રહ્યા છે. ઝુંપડીની પાસે સીતાજીએ વાડી બનાવી હતી, અને તેમાં તુળસીના છોડના જથ્થા વાળ્યા હતા; તેમાં ગુર્ધ, જુર્ધ, મકંદ આખો ને મોગરો પણ હતાં ફૂલનો મીઠો રસ-મધ ભરરાખ્યો ચૂસતા અને ગુંજરવ કરતા. (ટેક) (૨) વળી વાડીમાં ગુલાબ, ચંપો, ડમરો, ચંપેલી અને માલતી હતાં; કરેણી અને આંખા પર પાકવા આવેલી કેરી પવનથી હાલતી હતી, અને જમરૂખી, દાડમડી, નારંગી અને કેળ પણ હતી; તેમજ દરાબના માંડવાં ઉપર લૂગો લગી રહી હતી; (ટેક) (૩) વળી તેમાં નાળિયેરી, નાંચુડી, ફણસ અને સોપારણુ તેમજ સીતાફળી, શતપત્રી, કુંદ, કદહારના ઝાડ હતાં; કેવડ ચારે તરફથી સારી વાસ આપતા હતા, એમ જન જનનાં ઘણાં ફૂલો ખમ્યાં હતાં. (૪) ઝાડો પર બગલા, કબુતર, ચક્રવા, ચક્રી, હંસ, ચોકાર, બપૈયા, કોયલ, હોલા, ખંજન, બતક વગેરે સુંદર પક્ષીઓ અને જમીનપર હરણુ વગેરે પશુઓ મધુર અવાજ કરતાં હતાં. (ટેક) (૫) જમીન ઉપર મોર કળા કરીને નાચતા હતા, અને મેનાં તથા પૌપટ જ્ય રામ જ્ય

મુંબઈ ઇલાકાની જગાળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧૧ આના. [૩૫

રામ બોલતાં હતાં; શોભિતા સારસ મીઠા શબ્દો બોલતાં હતાં. એવાં પક્ષી અને હરણોને જોઈને સીતાજી મનમાં ખૂશ થતાં હતાં (૮૩) (૬)

રામ પંચવટીમાં રહ્યા છે અને તેમના દિવસ મગ્નમાં જાય છે; લક્ષ્મણ અને સીતાજી રામચંદ્રની સેવા હોંસથી કરે છે. (૧) બીલડીઓનાં ટોળાં મળીને સીતાજીને જોવા આવે, અને જાત જાતના વનમાં થતાં ફળના તથા મેવાના દડીઆ ભરી ભરીને લાવે. (૨) સીતાજીની વાડીમાં હરણોનાં ટોળાં ચરવા આવે, અને તે ટોળાં બધાં સીતાજીની ક્રાંતિ જોઈને ત્યાં દિગ્ગ થઈને જાય. (૩) હમેશાં લક્ષ્મણ ફળ લાવીને સીતાજીની પાસે મૂકે, અને સીતાજી શ્રીરામને ખવડાવીને પક્ષી પોતે ફળ ખાય. (૪)

પાઠ ૩૬.

મતભેદ=વિચારદેર; દરેક

જણનું જુદી જુદી

સમજનું કહેવું તે

એકંદર=સામટો; કુલ

પુરાવો=સાબીતી

પણુ=બાધા; નિયમ

નિશ્ચય=કરાવ

આખ્યાન=વાર્તા; કથા

શોખ=ધનિક

આમળ=નરસિંહ મહે-

તાનો છોકરો

શીઘ્ર=તરત ને તરત

કરેલી

નળાખ્યાન=નળ રાગની

વારતા

મામેરૂ=મોસાળું

કવિત્વ=કવિપણું

કવિત્વશક્તિ=કવિતા

ખતાવવાની આવડ

આરોગ્ય=તંદુરસ્ત

ઓખા=બાણાસુરનીકન્યા;

અનિરૂદ્ધની સ્ત્રી

સુભદ્રા=દેવકીની પુત્રી;

કૃષ્ણની બેન; અર્જુનની

સ્ત્રી; અભિમન્યુની મા

સુધન્વા=ત્ર્યંબાવતીનારાજ

હંસધ્વજનો પુત્ર

પાત્ર=વિષય

રસીલા=રસિક

સ્વર્ગવાસ=મરણ

પાઠ ૪૦.

અથ રસીદ=ધનસારી

રહેણી=રીતભાત

ખલીફા=મહંમદ પેગં-

બરના વારસ

પંશપરંપરા=એનાદથી

ઉતરી આવેલા; પેઢી

દર પેઢી

દમાસ્કસ=એશિયાઈ તુ-

ર્કિસ્તાનમાં શહેર છે

[એ દુનિયામાં જુનામાં

જુનું શહેર છે.]

૩૬] પહેલી ચાપડીનો “ગોડકેશન શિક્ષક” અઠી આના.

પ્રપૌત્ર=(પ્ર+પૌત્ર) દીકરાના દીકરાનો દીકરો	પાઠ ૪૧.	ઉદાર=મોટા મનનો
ખિલાફત=ખલીફાની ગાદી	દેશાટન=દેશે દેશ ફરવું તે; મુસાફરી કરવી તે	પ્રેમી=માયાળુ
બગલાદ=એશિઆઇ તુર્કિસ્તાનમાં શહેર છે	શ્લોક=જે લીટીની સંસ્કૃત કવિતા	નીચ=હલકા મનનો
વૃદ્ધિ=વધારો	મિત્રતા=દોસ્તી; સોખત આપવડાઇ=ગતની ખોટી મોટાઈ; પતરાળ	દેખી=કીનાખોર; અદેખો; ઉગ્રખો=ખરો
ધર્મખિક્ષ=ધર્મનો ઉપરી મુરખી=આશરો આપનાર	કુટુંબ=દુઃખો વાંધો=હરકત; અગ્યણુ ગતહિમત=પોતાની હિમત	ફૂરપાણું=ધાતકીપાણું દેખ=અદેખાઇ; વેર પ્રગટ થતી=શર થતી ધોળાયા કરતો=મનમાં રમ્યા કરતો
દીનાર=એ નામનો એક જુનો રૂપાનો અઠી રૂપીઆની કિંમતનો સિક્કો	કૃતિ=કામ; કાર્ય નિહાળવું=ધારીને જોવું અપાર=પાર વગરની; ધણીજ	લૂણો=છંદ, ઠેટ, માટી વગેરેમાં જે ખારનો ભાગ ગતમે છે તે ખારીલા=કીનાખોર; દેખ
તાબુખી=નવાઈ ખખખતચી=ખખતનાનો ઉપરી; ત્રિજેરર દષ્ટિ=નજર	મિહાશ=મત્રા; આનંદ રમરણુ=યાદદાસ્ત ભાવ=પ્રીતિ પુરતી=પુરેપુરી	હૃદય=અંતઃકરણ; મન ખાર=અદાવત; વેર કાયમ=હંમેશ
જનાનખાનું=ઐરાને ખેસવાની ઊઠવાની જગા; રણુવાસ દામ=નાણું સ્વધ=હાન; સમજ	પાઠ ૪૨.	પ્રકૃષ્ટતા=આનંદથી ખીલવું તે
	ખારીલાપાણું=દુશ્મનાવટ અવગુણુ=દોષ અર્થ=મતલબ; સાર	કૃત્ય=કામ; કાર્ય સાધવામાં=પાર પાડવામાં ફલાણો=અમુક

પાંચમી થોપડીના “ (ડક્ટેશન શિક્ષક ” ચાર આના. [39

દ્વેષીલા=ખારીલા
 * ધિક્કાર=તિરસ્કાર
 કાશળદેશ=હાલના બિ-
 હાર, અયોધ્યા તથા
 આગ્રા પ્રાંતો

ધાતકી=કુર; નિર્દય
 દુરમનાવટ=દુરમનાઈ
 પ્રેમ=માયા; હેત
 હજુરમાં=પોતાની પાસ
 પીર=અહાદુર; યોદ્ધો
 બૂધળુ=શત્રુગાર

પાઠ ૪૩.

શાંતિભરી=ધીરજવાળા
 કરિયાણું=તજ, લવેંગ,
 એલચી, મરી વગેરે
 વખાર=જથાબંધ માત્ર
 રાખવાનું ઠંકાણું
 છુટકો=છત્રાજ; ઉપાય
 ધારકો=એકદમ પડેલી
 ઉડી ને ભારે શીકર
 મોગરો=દીવાની વાટની
 સળગતી ચીણુગારી
 જોત=સળગતી વાટ
 રચ્યો=અનાવ્યો

સ્થિર=શાંત
 ખાસ=ધણી; બહુ
 માર્ગ સૂઝી આવ્યો=
 ઉપાય જડ્યો.

પાઠ ૪૪.

હિત=લહું
 બાધર=બહેરો
 સ્વાધિન=તાળે; વશ
 સમ=સરખો; જેવો
 સાર્ફ=મીઠું; મધુર
 ગુંગ=ગુંગો; મુંગો
 નીન=હંમેશાં
 પરઉપકારી=પરોપકારી
 ધીર=ધીરજનાળો
 રણુ=લડાઈમાં
 નિર્ભય=નિહર; બીક
 વગરનો
 ભારી=ધણા
 મનનો સુખી=સંતોષી
 સ્તુતિ=વખાણુ; તારીફ
 ખતા=ઢોકર
 પીઠપાછળ=ઝેરહાજરીમાં
 અનાદર=(અન+આદર)
 તિરસ્કાર; તુચ્છકાર.

કાળે=વખતે; સમયે
 દશા=હાલત; અવસ્થા;
 સ્થિતિ
 સહી=નકકી; નિશ્ચય
 હિતુ=લહું મચ્છનાર;
 હિતેચ્છુ
 શીખ=શિખામણુ
 ભાષણુ=વાક્ય; બોલ
 તોમ=તોપણુ
 હિતકાર=લહું કરનાર
 છતી=ગુપ્ત; છુટી
 સાચ=સાચો; ખરો
 સ્નેહી=પ્રીતિવાળો
 આમદાની=આવક; પેદાસ
 સાવધ=હોશિયાર
 વહેવારે=વ્યવહારમાં;
 ખરી રીતે
 શરમ=લાજ; [સહે
 હોરી લે છે=ખમે છે
 વારતા=વાત; શિખામણુ
 પતે=પતી વળ; મટે
 ધર મેળે=માંદોમાંદે
 કાજુ=ન્યાયાધીશ
 કો=કોઈનું

૩૮] પાંચમી ચોપડીનો “ હિકેશન શિક્ષક ” ચાર આના.

સર્વથા=સર્વ પ્રકારે; અધી	ડોકી બાર ન કાઢવી=	હાથ ધાલવો=શર કરવું
વૈરભાવ=દુશ્મનાવટ [રીતે]	આગેવાન ન થવું	વિચાર=અભિપ્રાય; મત
કથા=વાત	પુરું=સમાપ્ત; ખત્તાસ	આપવો=આપવો

કવિતાની સમજૂતી.

જલ્દાને માટે કહીએ તે સાંભળે નહિ—મનમાં રાખે નહિ, તેને બહેરા જેવો બાળુવો; જે માણસ ગુસ્સાને તાપે થાય—ગુસ્સો કરે, તેને આંધળા જેવો સમજવો. જે માણસ મધુર બોલી બાળુતો નથી તેને ગુંગા જેવો સમજવો. સાંઝે માઠું નહિ સમજતો હોય તેને દોર સમજીને કાઢી મૂકવો. (૧) જે હંમેશાં પારકાનું જાણું કરનાર છે તેનેજ મોટા માણસ સમજવો. જે લગાઈમાં ધણો નીડર છે; તેનેજ ધીરજવાળો માનવો. જે માણસ પૈસા, જીવાની ને ઉંમર પર ભરોસો રાખતો નથી તેનેજ ડહો ને સંતોષી સમજવો. (૨) આપણા વખાણુ સાંભળીને ભોળાઈને છેતરાવું નહિ, કારણ કે મતલબને માટે લુચ્ચા લોકો ધણું જીકું બોલે છે. કાંઈ આપણી બદબોઈ કરે તો તે સાંભળીને લડવું નહિ. કારણ કે નીચ માણસ હોય તે આપણી ગેરહાજરીમાં જીકું બોલે છે (૩) કાંઈને ગરીબ બોધને તેનો નિરસ્કાર કરવો નહિ. કારણ કે કાંઈ વખતે આપણા પણુ એવા હાલ નક્કી આવે. જાણું કરનાર માણસની શિખામણનું વાક્ય કડવું હોય છે ખરું, તોપણ તે જાણું કરનાર છે માટે તેમની સાથે દુશ્મનાઈ શા માટે કરવી? મતલબ કે દુશ્મનાઈ કરવી નહિ. (૪) આપણી ગુપ્ત વાત હોય તે કાંઈને વિશ્વાસ રાખી કહેવી નહિ. પણ આપણો ખરો પ્રીતિવાળો હોય તો તેને ભરોસે નક્કી કહેવી. લોકો ઉપજ અને ખર્ચ લખવામાં હોશિયાર રહે છે; પણ જે વહેવારમાં—આપણેના સંબંધમાં શરમ રાખે છે તે નુકસાન ખમે છે.

પાંચમા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ૪ આના. [૩૯

(૫) બાળકો પાસેથી પણ ડહાપણની શીખ લેવી. જ્યાં સુધી કળઓ ઘેર મેળે પતે ત્યાં સુધી ન્યાયાધીશ પાસે જવું નહિ. મુએલા માણસનું નક્કી કાઢ દિવસ પણ ભુંડું બોલો નહિ, કાઢની સાથે લડાઈ રાખવી નહિ અને કાઢની છાની વાતો ઉઘાડી પાડવી નહિ. (૬) ગળ્યું ખાવાને માટે જીભને ધણી મહાવરો પાડવો નહિ મતલબ કે ગળ્યું ખાવાની ધણી ટેવ રાખવી નહિ. બીજનો કળઓ માથે લેવાને આગેવાન થવું નહિ. એક કામ પૂરું થાય ત્યાર પછીજ બીજું કામ શરૂ કરવું; જે જણની વાતમાં ત્રીજા માણસે એટલે આપણે તરત અભિપ્રાય આપવો નહિ. (૭)

પાઠ ૪૫.

આશ્વિન=આસો
માવત=હાથીનો હાંકનાર
ખવાસ=હજુરીઓ ચાકર
ભાંડ=મસ્કરો
વાહન=એસીને ફરવાનું
સાધન; ગાડી, રથ,
પાલખી વગેરે
અધીરા=ધીરજ વગરના
ઉમેદ=આશા
ભાંડ=ગીરદી; ઠઠ
આશ્ચર્યકારક=નવાઈ જેવું
સુંદરીઓ=સ્ત્રીઓ
રમણિક=સુંદર
સ્પર્ધા=સરસાઈ; હરિકાઈ
ઉત્સવ=તહેવારનો દિવસ

ભરપુર=ભરેલા
હર્ષને બહાર જવાનો
રસ્તો આપતા હતા=
આનંદ દેખાડતા હતા
સવારી=વરઘોડા જેવું
સંરક્ષ
વકરો=માલ વેચતાં
ઉપજેલા પૈસા
પારણા=અપવાસ મૂકવોતે
અષ્ટખુણુ=(અષ્ટખુણુ)
આઠ ખુણાવાળો
પુરજો=ગદી; નાના કિલ્લા
કીર્તિસ્તંભ=યાદગીરી
રાખવા માટે ઉભોકરેલો
ચણતરનો ધાંભલો
રામ=શ્રીકૃષ્ણ અને

ગોપીઓની દાંડીઆ
રમવાની ક્રીડા
ચોધડીઆ=ચાર ચાર
ધડીએ દેવસ્થાનવજેરેમ
ટકારખાનું વાગે છે તે
નોખત=મોટું નગારું
શંખનાદ=શંખનો
અવાજ
શ્યા=પથારી
સમદા=રૂબરૂ; નજર
આગળ
મંત્ર=દેવની સ્તુતિ સં-
બંધી શ્લોક
પાઠ ૪૬. ભાગ ૧લો,
જોડું=તરમાદા
પારધી=શિકારી; વાધરી

૪૦] ત્રીજી ચોપડીના “[ડિક્શન શિક્ષક” ત્રણ આના.

લાગણી=દયાની અસર
સંઘયું=સમજ પડી
રાંમાયણુ=રામને સીતાના
સ્નેહ સંબંધી તથા
સીતાને હરી જનાર
રાવણની માઠી સ્થિતિ
વિષેનું કાવ્ય
સુગ્રીવ=વાલી વાનરનો
ભાઈ
હનુમાન=વાનર (એની:
ઉત્પત્તિ વિષે અંજની
ની કથા જોવી)
અંગદ=વાલી વાનરનો
પુત્ર. એ જૂહસ્પતિનો
અવતાર હતો.
જનમુવાન=રામને સહાય
કરનાર રીંછ; એ
વિષ્ણુના બગાસામાંથી
ઉત્પન્ન થયો હતો.
વાનર=વાંદરાં
પત્તી=દામ
અશોક વન=મગીયાનું
નામ છે
એધાણી=નિશાની

સમાચાર=ખબર
અનુચર=(અનુ+ચર)
સેવક; દાસ
પડાવ=મુકામ
વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણું
વિભિષણુ=રાવણનો ભાઈ
સમાધાન=સલાહ
સલાહ=અભિપ્રાય
કુંભકર્ણુ=રાવણનો ભાઈ
ઈંદ્રજીત=રાવણનો પુત્ર
પ્રવેશ કર્યો=દાખલ થયો
અયોધ્યા=રામનું રાજ-
નગર
ભરત=રામનો ભાઈ;
કુંકેયીનો પુત્ર
ગર્ભવંતી=દહાડાવાળી
જોડકા=સાથે જન્મેલા
એ બાળક
અશ્વમેધ=અધા રાજાઓ
પર જીત મેળવીને કર-
વામાં આવતો યજ્ઞ
પતિપત્ની=ધણી ધણિ-
આણી
રાજનાધર્મ=રાજાનીફરજ

પાઠ ૪૬. ભાગ ૨ જે
ભરતકુળ=ભરત રાજાનો
વંશ
હસ્તિનાપુર=દિલ્હીની
ઉત્તરે ૬૦ માઇલ પર
પાંડવ કૌરવની રાજ-
ધાનીનું શહેર હતું તે
ધર્મનો અવતાર=ધર્માત્મા
ગદા=આંકડાના ફૂલના
ઘાટનું લોહનું ભારે
હથિયાર
બાણાવળી=તીરંમારવામાં
હોશિયાર
કૌરવ=કુરુના વંશના
ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા
નિષ્કળ=નકામો; ફેડટ
સ્વયંવર=કન્યાએ પોતે
વર પસંદ કરી પરણવું તે
મચ્છવેષ=ઉંચા ટાંગેલા
માછલાને નીચે પાણીમાં
તેનો પડછાયો જોઈ
બાણ મારી તેની
આંખ વીંધવી તે.

ચોથી ચોપડીના “લિક્ષણ શિક્ષક” ચાર આના. [૪૧

વરમાળ=કન્યા પોતે પ-	પાઠ ૪૭.	મંદ=કમતાક્રાંત; કમજોર
સંદ કરેલા વરને જે	અંગકસરત=શરીરને	પુષ્ટિ=જોર
માળા પહેરાવે તે	કસવું તે	દસ્ત=ઝાડો
દીંદ્રપ્રસ્થ=જુની દિલ્હી	નર્યા=નિરોગી	ખુલાસે=સાફ
(એ જમના નદીપરહતી.)	જ્ઞાનતંતુ=મગજને ખખર	અપચો=અજીરણુ
રાજસૂય=એ નામનો	પહોંચ્યાડનાર તાંતણા	કમજીઆત=ઝાડાનું શૈકાણુ
રાજનએ કરવાનો યજ્ઞ	ચલનવલન=હાલચાલ	નિરર્થક=નકામા
જુગટું=જુગાર	ઉત્સાહ=ઉમંગ	ધોડા=તરંગા; ખોટા ખુદા
શકુનિ=ગાન્ધાર-કંદહાર	ઢીલા=કમજોર	ધસધસાર=જોષ્ટએ તેવી
નો રાજ; દુર્યોધનનો	કંતાષ્ટ=નવાઈ	નિરુદ્ધમી=ઉદ્ધમ વગરના
મામો	ગળી જાય=સુકાઈ જાય	વીતે=ખમતું પડે
મહાભારત=પાંડવ કૌર-	જુદા=અશકત; નકામા	ચહેરો=સીકલ
વના યુદ્ધનું પુસ્તક	સત્તા=જોર	લાલી=લાલાશ; તેજ
દ્રોણાચાર્ય=અશ્વત્થામાના	ઓગ્નિરૂપ=બારે	વદન=મુખ; મોં
પિતા; પાંડવકૌરવના ગુરુ	ત્વરા=ઝડપ	નિસ્તેજ=(નિસૂ+તેજ)
રૂધિર=લોહી	પોષણુ=પુષ્ટિ; ખળ	શીકું; તેજ વગરનું
લિખ્મપિતામહ=શંતનુના	શરીર હલકું ફૂલ થાય=	પથારીવશ=પથારીમાંથી
ગંગાથી ઉત્પન્ન થએલા	જગૃતિ આવે	ન ઉદાય એવો માંદો
પુત્ર	કલેન્દ્રું=પેટમાંનો જમણી	તાલીમખાજ=પહેલવાન
વાર્ણાશ્રમ=(વર્ણ+આશ્રમ)	તરફનો એક ભાગ	મગદગ=હાથ કસરતનું
=ચાર વર્ણ ને ચાર	ખરોળ=પેટમાં ડાબી	એક સાધન
આશ્રમ	ખાલુની ગાંઠ; તલ્લી	ખતેડી=એછેડે ગઢાવાળી
સ્ત્રીધર્મ=સ્ત્રીની ફરજ	ગુરદા=મૂત્રપિંડો; પેદુમાં	કસરતમાં વપરાતી
સ્વરૂપ=અર્થ રૂપ	રહેલી પિશાબની ગાંઠો	લાંબી લાકડી

દંડ=બે હાથ ને બે પગ
જમીન સાથે ટેકી
શરીર ઉંચું નીચું
કરવાની કસરત
વિનોદ=આનંદ; રમત
ગમત
નજર બેસે છે=ધ્યાન
ચોટે છે
સંભોગ=વ્યખત
આંખ મીચીને=નગર
વિચારે

પાઠ ૪૮.

કાકે=કાગડા
પપૈયા=ચાતક; બપૈયા
ઝંખે=જોવાને તલપે
પીયુ પીયુ=પાણી પાણી
વડશાખા=વડની ડાળીઓ;
વડના ફાંટા

ટૌકાર=મધુર અવાજ
ઢેલ=મોરની માદા
વીણે=ચાટે
પલાશ=ખાખર
કોમલડી=કોમલ
ટાલુકે=ટાલુકાર કરે
સ્વર ઝીણે=ઝીણા રાગથી
મંદ=ધીમો
સુવાસિત=(સુખાસન+
ઈત) સારી વાસવાળો;
સુગંધીદાર
ટાણે=વખતે
અકૂર=શ્રીકૃષ્ણના કાકા
ને ભકત
ભોર=મળસકું; સવાર
નરસંધ્યાનો સ્વામી=શ્રી
કૃષ્ણ ભગવાન
વિણુ=વિના; વગર
શોર=અવાજ

જહારે=જ્યારે
ખટ=છ
સાધુ=સાની
પરહરી=છોડી
સમરવા=યાદ કરવા
શ્રીહરિ=શ્રીકૃષ્ણ
જોગીઆ=જોગી
જોગ=પરમેશ્વર સાથે
મન જોડવું તે
ભોગ=વિલાસ; મોજ
સદ્મંથ આંધવા=સારી
કવિતા રચવી
પતિવ્રતા=ધણીના લુક-
મમાં રહેનારી
કંથ=સ્વામી
ચિત્ત ધરવું=મનમાં લાવવું
મર્મ=ભેદ; છુપું કારણ;
ઉંડો અર્થ
અવતરે=જન્મે

સવાર પડી એમ સમજીને પક્ષીઓ જાગ્યાં; ત્યાં કાગડા કા કા કરે છે, બપૈયા પક્ષી તો પીયુ પીયુ (વરસાદ) જોવાને તલપે છે, વડની ડાળીઓ પર સુડા ઢો ઢો કરે છે. (ટક) મોર પીછાં ઉંચાં ને પહોળાં કરીને ટીલુક ટીલુક બોલે છે, તે વખતે તેની આંખમાંથી આંસુ પડે છે. તે ઢેલ ઝીલે છે; તેથી તેને ગર્લ રહે છે. ખાખરના ઝાડપર શોભિતા

બીજા ઘોરણુ માટે અંગ્રજીલિતનાં મનોયતન પાંચ આના. [૪૩

પોપટ બોલે છે, અને કાયલ ઝીણા સ્વરથી ટોકા કરે છે. (ટેક)
 વાછરડાં ભાં ભાં શબ્દ બોલે, તે સાંભળી ગાયો બાં બાં શબ્દ બોલે
 મતલબ કે બરાડે. ઠંડા સુગંધીદાર પવન ધીમો વાય છે તે લુગડાં
 ઊરાડીને હાલે છે. (ટેક) તે વખતે સવાર પડી ગઇ એમ સમજીને
 અકૂર જાગ્યા. પણ નરસિંહના સ્વામી-શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન સિવાય કોઇ
 જાણતું નથી કે જોપીઓનો સાદ છે. (ટેક)

પ્રભાતીકાં

જ્યારે પાછલી છ ઘડી રાત રહે ત્યારે સાધુ પુરુષે ઉઘને છોડી
 દધને ઊઠવું અને પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરવું, અને તું એક છે, તું એક
 છે એમ બોલાવું. (ટેક) જોગીઆ હોય તેમણે પરમેશ્વર સાથે મન
 જોડવું અને સંસારીઓએ ઉપભોગ છોડી દેવો. જે વેદીઆ હોય તેમણે
 ઈશ્વરી જ્ઞાન વિચારવું. જે વૈષ્ણવ હોય તેમણે શ્રીકૃષ્ણનું ભજન કરવું.
 (ટેક) સારા કવિ હોય તેમણે સારી કવિતા બનાવવી. અને જે દાતાર
 હોય તેમણે પુણ્ય કરવું. સતી સ્ત્રીએ ઘણીને પૂછવું અને ઘણી કહે તે
 પ્રમાણે ચાલવું. (ટેક) આપણે આપણી દુરજો બળવવી અને કામનો
 ઝીણો વિચાર કરી જોવો; નરસિંહના સ્વામીનું શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનું પ્રીતથી
 સ્મરણ કરે તો પુરુષ અથવા બેરીને બીજને જન્મ લેવો પડે નહિ મત-
 લબ કે મોક્ષ પામે. (ટેક)

પાઠ ૪૮.	ઇત્યાદિ=વગેરે	રૂચે=ગમે; પસંદ પડે
પરોપકાર=(પર+ઉપકાર)	અનહદ=ધણોજ	ભલમનસાઈ=ભલાઈ
પારકાનું બહું કરવું તે	બેહદ=હદ વગરનું;	લોકોપકાર=લોક+ (ઉપકાર)
પુણ્ય=ધર્મનું કામ	અત્યંત	=લોકોનું બહું
પાપ=અધર્મનું કામ	વિદ્યાલય=ભણવાનું કેકાણું	વૃત્તિ=ઈચ્છા

૪૪] ગુજરાત સાં જોગળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના.

મરણ શય્યા=મરણપથારી	સંસ્કાર=નામઆડવું, વાળ	કળ રીતે શીખવે છે,
ભારે=મુશ્કેલીવાળા	ઉતરાવવા, જનોષ્ટ દેવી	ગુણીને સમજવાની
ગજું=શક્તિ	વગેરે ધર્મ ક્રિયાઓ	શક્તિ આપતા નથી.
ધસાવું=ખરચવું	ગ્રહણ કરવે=સમજવે	તેમજ ઢોહની કોષદિવસ
સાંકડું મન=અખિલાષ	વિમળ=સ્વચ્છ; નિર્મળ	ઓછી પણ કરતા
દાખલો=દષ્ટાંત; ઉદાહરણ	સુખિય=સારું પ્રતિબિંબ	નથી;તો પણ પરિણામે
લોક કલ્યાણનો માંડવો	વજ્રપાત=વજ્રનું પડવું તે	મોટો ફેર જરૂર નજરે
રચે=પરોપકાર કરે	અર્ધધતિ=વસિષ્ઠની સ્ત્રી	પડે છે. જેમ સ્વચ્છ
અહિત=તુકસાન; માફ	(એ સપ્ત ઋષિની	મણિમાં જેવું સારું
પાઠ ૫૦.	સેવામાં હંમેશ રહે છે)	પ્રતિબિંબ પડે છે,
તાપસી=તપઆચરતી સ્ત્રી	ઋષ્યશૃંગ=શૃંગીમુનિ;	તેવું હીકરામાં પડતું
ભગવતી=પવિત્ર સ્ત્રી	દશરથનો જમાઇ	નથી, તેમ બુદ્ધિમાન
આત્રેયી=અત્રિ ઋષિની	સુતી=ખાલી	અને જડમાં મોટો
સ્ત્રી	વજ્ર=ધ્વજનું હથિયાર	ફેર પડે છે.
પાવન થાઉં છું=પવિત્ર	કામળા=કામળ	વજ્રથી પણ ધણા
થાઉં છું.	મહાત્મા=મોટા પુરુષ	કહણ અને ફૂલથી પણ
દંડકારણ્ય=નર્મદા અને	વાસંતી=વનદેવીનું	ધણા કામળ એવા
ગોદાવરી વચ્ચેના પ્રદે-	નામ છે	મહા પુરુષના મનને
શમાં આવેલાં જંગલો	અગસ્ત્ય=ઋષિનું નામ;	અહા! કાણ જાણી
પ્રવાસ=મુસાફરી	વરણ ને ઉર્વશીના પુત્ર	શકે? મતલબ કે
વિદ્ય=હરકત; અડચણ	વાલ્મિકી=એ નામના	કોષ જાણી શકે નહિ.
કાળગ્ન દરે છે=મન	ઋષિ; રામાયણના કર્તા	પાઠ ૫૧.
સંતોષ પામે છે	ગુરુજી તો બુદ્ધિમાન	પંચાંગ=ટીપણું; જેમાંથી
	ને ઢોહ એ બનેને એ-	તિથિ, વાર, તારીખ,

પહેલા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ૧૧૧૧ આના. ૪૫

નક્ષત્ર, યોગ, કરણ;	પાઠ પર.	ભોજ સમોવડ ભૂપ=
વજેરે માલમ પડે છે તે	સદાકાળ=હ મેશાં	ભોજ રાગ જોવો
* શક=વર્ષ; સાલ	રરયું=ગીલીટ ચઢાવ્યું	મોટો; વિદ્યોતેજક
વિક્રમ=ઉર્જાનનો પરમાર	લહેર=ખુમારી	સમોવડ=સરખો; જોવો
વંશનો રાગ	ભંગડ=ભાંગ પીનાર	ઉત્તેજન=આશ્રય; મદદ
શાલિવાહન=પૈઠણ નગ-	ઝાંઝ=રીસ; ચીડ	ઉર્જા=મુસલમાની
રીનો રાગ	ભાલો=એક શસ્ત્ર; વાંસ-	સિદ્ધાશ્વન ખત્રીસી=ખત્રીસ
હીજરીસાલ=મહાં મદ પે-	ની અંદર બેસાડેલું	પુતળીઓએ કહેલી વાત
ગંબર મક્રેથી મદીને	લોહાનું કળું.	કડી=કવિતામાંનો સાર
ગયા ત્યારથી ગણ્યાનું	ખૂમરાટ=ખુમાટ	ચાર અથવા બન્ને
મુસલમાની વર્ષ	ઢાલ=અચાવ કરનાર	ચરણનો ભાગ
પારસી સાલ=યજ્ઞદેજરદી	ઢાંકણા જેવું હથિયાર	કથે=કહે
વર્ષ	નાદાની=બેવકુશી	મુઘબોતેરી=પોપટ કહેલી
સંવત=વિક્રમનું વર્ષ	તરછોડી=ધિક્કરી	૭૨ વારતા
પૈઠણ=ગોદાવરી નદીને	પરાણુ=બળાત્કારે	બધાથી સમગ્ર શકાય
કાંઠે શહેર છે	દલીલ=કારણ; સખબ	તેવી ભાષા, કવિતાની
વેતાળ=ભૂતની એક જાત;	પાઠ પડ.	તૂક ને બધાથી સમગ્ર
પિશાચનો રાગ	ખારોટ=ભાટની એક જાત	શકાય તેવી વાત, વિવેક
અંભિષેક=નવા રાગને	પસાયતું=છનામમાં	અને શિખામણ કહે
ગાદીએ બેસાડતી વેળા	આપેલી જમીન	તેજ એક કવિ
દૂધ, પાણી વજેરેની	ઉમિ=એકાએક જે ઇચ્છા	રંજન=ખૂશ
ધારા મંત્રો બોલીને	થઈ આવે તે	રસ=લહેજત
કરવામાં આવે છે તે	સંવાદ=સવાલ જવાબ;	પરદુઃખાજનન=(પર+
	વાદવિવાદ	દુઃખ+ખાજન) પારકાનું

૪૬] બીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” જે આના

દુઃખ દૂર કરનાર	દૂર=ઘાતકી	ક્ષેમ=આરોગ્ય; કુશળ;
છરપા=છ ચરણની કવિતા	જખમ=ધા	કલ્યાણ
પાઠ ૫૪.	કળ=કળતર	પાણી=પથર
નિર્દોષ=ખીનગુનેગાર	ચણુને=ખનાવળે	સામ્ય=ખરોખરી; સર-
હસ્ત=હાથ	ઉપવન=વાડી	ખાપણું
ફાળ=ધારકો	કુદરતી=ધર્મી; સ્વાભાવિક	સત્તા=અમલ

કાવતાની સમજૂતી.

નિર્દોષ પંખીડાની ઉપર પથરો ફેંકતા તો ફેંકા દીધો પણ અરરર ! તે તો છૂટ્યો તેથી મનમાં ધારકો પડ્યો. અરેરે તે પથરો તેના શરીર પર લાગ્યો કે તરતજ શ્વાસ બંધ થઈ જતાંમાં પાંખ દીલી-કમતાકાત થવાથી તે ઝાડ પરથી નીચે પડી ગયું. (૧) જેને મેં પાળ્યું તે આ મારાજ હાથથી તરફડીને મરે છે, એમ બાણી ધડકતે દીલે તેના પર પાણી છટક્યું; તોપણ તે ઉડી શક્યું નહિ અરે ! પણ ઘાતકી હાથે શરીરને જખમ કરેલો તે ક્યાંથી જાહે ? ઓહો એનું છેક કોમળ હૃદય તેથી તે ક્યાંથી જાહે ? (૨) પણ અરેરે જે દુઃખ નરમ પડ્યું ને આંખ તો બિધડી પણ એ મરી જશે કે છવશે તે કોણ બાણી શકે ? પણ આહાહા ! ફરીથી આ વાડીનાં મીઠાં ફળો ખાવાને તેમજ ફરીથી મીઠાં-મનગમતા ગીત ગાવાને જીવ્યું. (૩)

અરે પંખીડાં સુખેથી કંઈ ગીત બનાવળે, અને ગાળે. શા માટે મારાથી બીને આ રમત છોડી દઈને જાડો છો ! પાસે જેવી ગાય ચરતી હતી તેવોજ હું પામર પ્રાણી છું. નહિ, નહિ, કોઈ દિવસ પણ તમારા શરીરને હું નુકસાન કરીશ નહિ. (૧) મેં માળીને તમારા તરફ કંઈ પણ ફેંકવાની મના કરી છે, મારી વાડી સર્વ પંખીડાને માટે

ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” રાખ્યાના. [૪૭

ખુશી છે. પણ માણસોથી બીવાની તમને પક્ષીઓને કુદરતી આદત મળેલી છે, અને તમાજ તમે બધાંએ કલ્યાણ માન્યું તો મારાથી પણ બલે બીતાં (૨) છોડો તો અહા ! કાષ્ઠ ધાતકી માણસોનો નક્કી કર છે. તમારા તરફ પથરો ફેંકવો એ તો માણસોની રમત છે, કુદરતના સરખાપણાની સમજ ભૂલી જઈને નિર્દય માણસો તમારા પર આવી સત્તા ભોગવે છે. તેથી હું દુઃખી છું મતલબ કે દીલગીર થાઉં છું. (૩)

પાઠ પપ.

પ્રતિષ્ઠા=આબરૂ; માન
મહાજન=મોટા માણસ,
લોકનું ટોળું
ગ્રંથુ=ખાળવા જનાર;
સ્મશાને જતા માણસ
રાજકુમાર=રાજ કચેરી
સંભાળણુ=વાતચીત;
વાદવિવાદ
વિવાદ=સામસામા
સવાલ જવાબ
સતપુરૂષ=સારા માણસ
ગામ ભેગા કરું=ગામમાં
ઢાંખલ કરું.
દીર્ઘસૂત્રી=કામમાં ઢીલ
કરનાર; લાંબા તાંત-
ણાવાળી; સુતરફેણી

વાકવાણી=ગુણમાં આડી;
આકારમાં વાંકી
આયમન=જમણી હથે-
લીમાં થોડું પાણી
લછ પી જવું તે
ભણ્યા પણ ગણ્યા નહિ
=વિદ્યા શીખ્યા પણ
અનુભવમાં મૂકતા
આવડી નહિ
વિદાય કીધા=વળાવ્યા

પાઠ પદ.

હજરત=ઉંચો દરજ્જો
ધરાવનાર; મુસલમાનને
ખોલાવવામાં વપરાતો
માન ભરેલો શબ્દ
ધસ્લામ=આસ્થા
મૂર્તિપૂજક=મૂર્તિ+પૂજક)

મૂર્તિ પૂજનાર
શ્રીમંત=(શ્રી+મંત)=
પૈસાદાર
પ્રેમાળ=(પ્રેમ+આળ)=
હેતવાળો; માયાળુ
પુનર્લભ=(પુનર=ખીજ
વાર+લભ)=ફરીથી
પરણવું તે
કાષ્ઠપાણુ=લાકડા ને
પથર
નિયંતા=ચલાવનાર
અનાદિ=(અન=નહિ+
આદિ=શરૂઆત) જેની
શરૂઆત નથી તે
પ્રુદા=પરમેશ્વર
પરિપક્વ=પાકા
વડી=જીવ્યાઈલ ફરેસ્તા;
પ્રુદા તરફથી જે
સંદેશો લાવેલા તે

૪૮] ચોથા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

અનુયાયી=સાથે અથવા	ઘાટ=ઉપાય	પ્રાંત
પછ્યાડે ચાલનાર; સેવક;	પ્રપંચ=કાવતરં	ધસ્તંબુલ=યુરોપી તુર્ક-
શિષ્ય	નિરૂપાયે=નામલાગે	સ્તાનની રાજધાનીનું
તુચ્છકારી=ધિક્કારી	પર્યંત=સુધી	શહેર છે.
સહનશીલતા=આમોશ	પ્રસાર=ફેલાવો	ગાહોગલાલી=આબાદી;
સદુપદેશ=(સહ+ઉપદેશ)	ધર્મોપદેશ=ધર્મનો બોધ	દબ્બો
=સારી શિખામણુ	સુરાપાન=દારૂ પીવો તે	કાશુભંગુર=પલકમાં નાશ
વળનદાર=વકરવાળા	સામાજિક=સમાજ-	થાય એવો; નાશવંત
અગ્રેસર=(અગ્ર+સર=	જનમંડળને લગતી	કુરાન=મુસલમાની ધર્મ-
જનાર)=મુખી; આ-	સિરિઆ=એશિઆ	પુસ્તક; મહમંદ પેગં-
ગેવાન	તુર્કસ્તાનના એશિઆ-	બર સાહેબની આજ્ઞા
પ્રસાદિક=કૃપા ભરેલી	માધનારની દક્ષિણમાં	ને વચનોના સંગ્રહનું
નિષ્કામ=સ્વાર્થ વિનાનો		પુસ્તક

સવાલ—ઈ. સ. ૫૭૧, ૬૦૯ ૬૨૨ ને ૬૩૧ માં શું બનાવ બન્યો ? પેગંબર સાહેબને મક્કાથી મદીને જવાનું કારણ શું ? મહંમદ પેગંબર સાહેબે કયો ધર્મ ચલાવ્યો ? એ ધર્મ માનનારા દુનિયામાં હાલ કેટલા માણસ છે ? મહંમદ પેગંબર સાહેબે શું ઉપદેશ કીધો ? અરબસ્તાન, ઈરાન, સ્પેન, મક્કા, મદીના, ધસ્તંબુલ, બસરા નકશામાં બતાવો.

પાઠ ૫૭.	પુસ્તકમાં કહેલા પૃથ્વીના	મોટું પહેરણ
મહણુ કરવું=સ્વીકારવું;	પેદા કરનાર અને	ધૂપ=સુગંધી ધુમાડો
કબુલ કરવું	પાલન કરનારનું નામ	અર્પણુ=આપવું
દસ્તુર=પારસીના ધર્મગુરુ	કસ્તી=પારસીની જનોઇ	લખવિધિ=લખક્રિયા
અહુરમઝદ=પારસી ધર્મ	સદરો=ટુંકી બાંહીનું	અગિઆરી=(સ)

પહેલા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ૧૧૧ આના [૪૯

(અગ્ન્યાગાર ઉપરથી) (અગ્નિ=દેવતા+આગાર =સ્થળ)=આતશ બહે	રામ પૂજવાની જગા; પારસીઓનું દેવળ. એમાં પવિત્ર અગ્નિ	એટલે આતશ રાખ- વામાં આવે છે. મોખેદ=પારસીના ગોર
---	--	---

સવાલ—પારસીઓનો મૂળ દેશ કયો? શા માટે ધરાન છોડ્યું પડ્યું? દીવ બંદરથી પારસીઓ ક્યાં ક્યાં ગયા? પારસીઓનો ધર્મ સમજાવો. પારસીઓનું ટેકાણું કયું છે ને તે ક્યાં છે?

પાઠ ૫૮.	પાયમાલી	લઘ લેવું
ગીઝની=અફઘાનિસ્તાનનું મુખ્ય શહેર.	મિદિ દાણાદાણ કરી	ખેટીલ=ખુશ નહિ
ટકર લેવાનો=આમો થવાનો	નાખી=તદન પાયમાલ કરી નાખ્યા; ધણીજ નકારી દુઃખદાયક સ્થિતિમાં આણ્યા	તુચ્છકારી=ધિક્કારી જંગ=જખરી લડાઇ બખતર=લોહાની જળી-વાળો અંગરખો
હિંદ=ખીજે નામે; અથવા પાણીપત=કુરુક્ષેત્ર(હાલ ત્યાં નાનું ગામ છે તે પાનપત નામથી ઓળખાય છે)	ધવાયો=ધાયલ થયો લાહોર=રાવી નદી પર પંજબનું મુખ્ય શહેર છે. એમાં ગર્વનર રહે છે	આશ્રિત=આસરો મેળવી રહેનાર શબ્દવેષ=શબ્દ ક્યાંથી આવે છે તે પારખી
થાણેશ્વર=જમના નદી પર પંજબમાં શહેર છે	મનમાં ખટકા કરતી= મનમાં બૂલાતી નહિ; વારંવાર માદ આવતી	નિશાન તાકાને છોડવામાં આવે છે તે
ભંગાણુ=તૂટ; નાસાનાસ મિદિ દાણાદાર=તદન હરણ કરવું=ખજાતકારે		

સવાલ—મહમંદ ગીઝની ક્યાંનો પાદશાહ? એણે હિંદ પર કેટલી સ્વારી કરી? સ્વારી કરવાનો હેતુ શો હતો? પૃથુરાજને ઓળખાવો.

૫૦] બીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” જે આના

ઈ. સ. ૧૧૯૧ ને ૧૧૯૩ માં શું બનાવ બન્યો ? મહંમદ ધોરીએ હિંદુસ્તાન પર સ્વારી કરી ત્યારે રજપુતોના ક્યાં ક્યાં મુખ્ય રાજ્યો હતાં ?

પાઠ ૫૯.	ધીરેલાં નાણાં	ખેદાણુ=ખેતી
જડ=મૂળ	દસ્તાવેજ=લેખ; લખાણુ	બીનરોજગારી=(બીન=
યશસ્વી=કીર્તિમંત ના-	બંધ=પાણીનું રોકાણુ	વિના+રોજગાર+ખી)
માંકિત	કરવાને બાંધેલા પુસ્તા	નિરુદ્ધમી
ખેશક=(ખે+શક)=નકકી	મદ્રેસા=પાઠશાળા; વિ-	દયાભાવ=રહેમદીલી;
તેજસ્વી=પ્રકાશિત	દાલય	દયાની લાગણી
હેરાનગતિ=દુઃખ	સરા=વટેમાર્ગુઓને ઉત-	કનકતો=હેરાનકરતો
લખાણુ=લેખ; દસ્તાવેજ	રવાનીજગા; ધર્મશાળા	કાખેલ=હોશિયાર; પ્રવીણ
તગાવી=સરકારે ખેડુતોને	પડતર=પડી રહેલી	

સવાલ—તથખલ વંશ ક્યાંથી ક્યાં સુધી ફેટલા વર્ષ ચાલ્યો ? દિરોજશાહની મા રજપુતાણી હતી છતાં તેણે મુસલમાન સાથે પરણવનું શા માટે કમુલ કર્યું ? દિરોજશાહનાં લોકાપયોગી કામ ગણાવો.

પાઠ ૬૦.	અતિશયોક્તિ=હોય તેના	અયોધ્યાના સંયુક્ત
તૈમુર=સમરકંદનો મોગલ	કરતાં અતિશય વધા-	પ્રાંતમાં લશ્કરી છાવ-
પાઠશાહ	રીને કહેવું તે	ણીનું શહેર છે
પક્ષ=તરફેણુ	દરમિઆન=અરસામાં;	હરદાર=ગંગા નદી પર
ખુનરેજી=કંતલ	વચમાંના વખતમાં	જત્રાનું ધામ છે
સમરકંદ=રશિઆઇ તાત્ત	કૂચકરવી=લશ્કરનો મુકા-	અરાજ્ય=(અ+રાજ્ય)=
રીમાં શહેર છે એમાં	મ ઉઠાવી આગળ જવું	રાજ્ય વગરનું અંધેર
તૈમુરની કબર છે.		
અસ્તવ્યસ્ત=છિન્નભિન્ન	મીરત=એ આગ્રા અને	

મુખ્ય ઇલાકાની જુગાળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ટાપુ આના. ૫૧

સવાલ- ઇ. સ. ૧૩૯૪ ને ૧૩૯૮ માં શું બનાવ બન્યો ?
તૈમુરની ટુંકી હકીકત કહેા.

<p>પાઠ ૬૧. યુદ્ધનીતિ=લડાઇ કરવાની રીત રાજનીતિ=રાજ ચલાવવાની રીત અકબર=આબરનો પૌત્ર; હુમાયુનો પુત્ર. એનો જન્મ ઉમરકોટમાં ઇ.સ. ૧૫૪૨ માં થયો હતો દેરદેર=હામણમ પઠાણ=મુસલમાનની એક જાત છે. અલગ=આધા બેદીલી=નાખુશી</p>	<p>કાયમ=અચળ રાજ્યાધિકાર=રાજસત્તા લગામ=દોર; સત્તા આયકો ખાવો=પાછા હાંવું સન્માન=સત્કાર ધર્મમંદિર=દહેરું; દેવસ્થાન દીર્ઘદષ્ટિ=લાંબી નજર અનુની=ઉશ્કેરાયલા જિજ્ઞાસાવેશ=માથાવેશ; માણસદીદ વેશ કાયસ્થ=હિંદુની એક જાત મહેસુલ ખાતું=જમાવંધી ખાતું</p>	<p>આઈની અકબરી=અકબરના કાયદાનું પુસ્તક અમુલકજલ=અકબરનો વડો પ્રધાન વિધવાવિવાહ=પુનર્લગ્ન થાળે પડયું=શાંત પડયું; અધેર મટયું અનુપમ=જે પીળા કોષ્ટની સાથે સરખાવી ન શકાય તે; સર્વોત્તમ મીર અદલ=મુખ્ય ન્યાયાધીશ કાજુ=કુરાન પ્રમાણે ઇન્સાફ કરનાર</p>
--	---	--

સવાલ—અકબરની કાર્કિદીનું વર્ણન કરો. અકબરે કયા કયા પ્રાંતો જીત્યા ? અકબરે કયા કયા સુધારા દાખલ કર્યા ?

<p>પાઠ ૬૨. હલદીધાટ=અરવલી પર્વતનું મેદાન તુર્ક=મુસલમાનની એક જાત</p>	<p>બેટો=મેળાપ; મુલાકાત દેહરક્ષક=શરીરનો બચાવ કરનાર વારસ=મરણ પછીનો હકદાર</p>	<p>ઉન્મત્ત=તોફાની કતલ=કાપાકાપી જખમ=ઘા એકત્ર=એકઠા [વખત અર્ણનો! વખત=પારીક</p>
---	--	---

પર] પહેલી ચાપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” અઢીઆના.

જમાવ=બીડ; ટોળું	રાજધાનીનું શહેર છે	સર્વત્ર=બધે
દાખવી=બતાવી	પદબ્રષ્ટ=(પદ+બ્રષ્ટ)=ગાદી	તંગ=ઘોડાનો બંધ
બ્વાલિઅર=મધ્ય હિંદ	પરથી ઉઠાડી મૂકેલો	પુછળ ફરી=પાછળ ફરી
એન્જિનસમાંસિંધીઆની	રણભૂમિ=લડાઈની જગા	અપુતરો=ચોતરો

સવાલ—પ્રતાપની બહાદુરીનું વર્ણન કરો.

પાઠ ૬૩.	બરાનપુર=તાપી નદીને	સારા=અંતઃકરણવાળો=
સર ટામસ રો=જહાંગીરના રાજ્યમાં દંડસાંડથી આવેલો પ્રતિનિધિ	કાંઠે મુસલમાનની વસ્તીનું શહેર છે.	શુદ્ધ મનનો
છૂટથી=મરજી મુજબ	અહીંના શેલાંને સાક્ષાત્ વખણાય છે.	તુલા=એક પસ્લામાં પુરુષ
જહાંગીર=(જહાં=દુનિયા+ગીર=જીતનાર)=	ચિતોડ=મેવાડની જુની રાજધાનીનું શહેર છે	ને બીજામાં કિંમતી
દુનિયા જીતનાર; સલીમ	અજમેર=રજપુતસ્તાનામાં શહેર છે.	ધાતુ કે જવાહીર મૂકી
કેલકરાર=સરતપટા; કરારનામું	બદોઅસ્ત પઢી લાંગવા માંડ્યો=ગેરબદોઅસ્ત થવા લાગ્યો	કરવાની ધર્મ ક્રિયા
આગતાસ્વાગતા=પરોણા આકરી	છળરો=કંટ્રાકટ	કનાતો=તંબુની કપડાની
જડતી=તપાસ	ધરવટ=પોતીકાવટ; ભાઈ ચારો	બીન
માનમરતબો=આખર અંત મોટાછ	હકા મસ્કરી=ટોળ ટપ્પા	ખટપટ=કપટ; પ્રપંચ
ગણુના=ગણુતરી		નરજહાં=(નર=તેજ જહાં=દુનિયા)=દુનિયાનું તેજ એવું નામ
		પાડવાનું કારણ એ કે એ વણીજ ખૂબસુરત હતી; જહાંગીરની બેગમ.
		દરમાન=હુકમ

સવાલ—સર ટામસ રોને ઓળખાવો, સર ટામસ રોએ જહાંગીરના રાજ્ય વિષે શું લખ્યું છે ?

બીજા ધોરણ માટે અંગ્રેજીનાં મતોયત્ન પાંચ આના. [૫૩]

પાઠ ૬૪.	કેની નિશાની	નામ છે. આ મહેલ
મયુરાસન=(મયુર=મેર +આસન=બેઠક) મેર- ના આકારની બેઠક; તખ્તે તાકિસ. એમાં હીરા, માણેક, મોતી વગેરે રત્નો જડાવ્યાં હતાં તેની કિંમત ટેવર્નિઅર નામના યુરોપી ઝવેરીએ સાડા છ કરોડની ફરી હતી ભવ્ય=મોટું ને સુંદર રાજચિહ્ન=રાજા તરી-	દિવાની=લેણદેણ સંબંધી ફાજલરી=ચોરી, ખૂન, મારામારી સંબંધી એલચી=વકીલ હાજરી=તપાસ તખ્તે તાકિસ=મયુરાસન ગજ=લોહનો સળીઓ ચોટ્ટીઆં=ચાર ફૂલ ભાયા=તીર રાખવાની કોથળીઓ ઝલર=જૂલની કોર; જૂલ તાજમહેલ=મહેલનું	શાહજહાંએ પોતાની બેગમ મુમતાઝ બેગ- મની યાદગીરી માટે આગ્રામાં બંધાવ્યાં હતાં. એના જેવી સુંદર ઇમારત દુનિયામાં બીજી એકે નથી. વેનિસ=ઇટાલીમાંઆડ્રિ- આટિક સમુદ્ર પર બંદર છે.

સવાલ—શાહજહાંને ઓળખાવો. ટેવર્નિઅરે શાહજહાં પાદશાહની બહોળલાલીનું વર્ણન કર્યું છે તે પરથી આપણને શું જ્ઞાન થાય છે? મયુરાસન અને તાજમહેલ વિશે જે બાણુતા હો તે લખો. મયુરાસન કોણ લઈ ગયું?

પાઠ ૬૫.	માં થયો હતો.	ધક્કો=હાનિ; નુકસાન
શિવાજી=મરાઠી રાજ્યનો સ્થાપનાર શાહજી બોંસલેનો પુત્ર, એનો જન્મ પુના પાસેના જુનર ગામમાં ૧૬૨૭	ઔરંગઝેબ=શાહજહાંનો ત્રીજો પુત્ર; આલમગીર ઝનુન=ભુસ્સો; આવેશ વિષમ=કિલટાં; નકારાં કુમક=મદદ; આશરો	પ્રસંગ=ઓળખાણ વિજયપુર=દક્ષિણ મહા- રાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં શહેર છે રસ=કિમંગ; મજા ઉંડા=ધણીજ

પાઠ] પાંચમી ચોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના,

ધુટકારો=ધુટકો	બાબુલ=દરવાજો	રમાં ધણોજ આગલી
ઉત્કંઠા=ધરણ; મરણ	બાબુલ મક્કા=મક્કાનો	નજરકેદ=આસન કેદ
અહમદનગર=મહારાષ્ટ્ર-	દરવાજો; સુરત	કદો=ખરો; પાકો
માં સીના નદી પર	ચુસ્ત=આગ્રહથી વળગી	અણવિશ્વાસ=અપતીજ
ચહેર છે	રહેનાર	બસેસો નહિ તે.
છાપો મારી=હલ્લો કરી	સર ક્યાં=તાબે ક્યાં	મંત્રી મંડળ=પ્રધાન
કિલ્લેદારો=કિલ્લાની ચોકી	ધર્માધ=(ધર્મ+અધ)	મંડળ
કરનારાઓ	ધર્મના આચાર વિચાર	નિષ્ઠા=આસ્થા; શ્રદ્ધા
વિશિષ્ટ-સલાહનું કહેણ		વિગ્રહ=લડાઈ; ઝઘડો

સવાલ—મરેડી રાજ્ય સ્થાપનાર કોણ ? શિવાજી દિલ્હીથી કેવી યુક્તિ કરી નાસી ગયો ? શિવાજીનું દુંકે હત્યાનું લખો.

પાઠ ૬૬.	ગતિ=ચક્રિત	દુરબીન=આવેથી વસ્તુ
ધન નક્કર	ધરી=પૃથ્વીના મધ્ય	જોવાનું કાચનું યંત્ર
શોધ=તપાસ	બિંદુમાં થઈને ઉત્તર	સૂર્યમાળા=સૂર્ય; નાના
ઉપગ્રહ=નાનો ગ્રહ; મુખ્ય	દક્ષિણ જે કલ્પિત રેખા	મોટા ગ્રહો, તેમના
ગ્રહની આસપાસ	ગત્ય છે તે	ચંદ્રો, ખરતા તારા
ફરનારો ગ્રહ	કક્ષા=ગ્રહોને સૂર્યની આસ	અને ધુમકેતુઓ મળી
નરી=એકલી; ખુશી	પાસ ફરવાનો માર્ગ	થએલું મંડળ

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કોણ ફરે છે ? સૂર્યમાં કેટલી ગરમી છે ? સૂર્ય જે પદાર્થોની ગરમી તથા તેજ આપે છે તે પદાર્થો કેવાં રૂપનાં હોય છે ? ગ્રહ એટલે શું ? ગ્રહ શાથી ઝોળખાય છે ? બધા મળી મુખ્ય ગ્રહો કેટલા છે અને તે કયા કયા ? સૂર્યથી પૃથ્વી કેટલી દૂર છે ? દુરબીનની મદદથી કયા ગ્રહો શોધી કાઢ્યા છે ? કયા

ચોથી ચાપડીના “ડિટેશન સિક્કા” ચાર આના. [૫૫]

અહનું તેજ વધારે છે ? ક્યા ક્યા અહોને ચંદ્રો છે અને તે કેટકેટલા છે ? બધા અહોમાં સૌથી નાનો અહ કયો છે ? મુખ્ય અહ સિવાય બીજા નાના કેટલા અહો છે અને તેઓ ક્યાં છે ? અહોને કેટલી ગતિ છે અને તે કઈ કઈ ? અહો કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે ? સૂર્યની આસપાસ અહને ફરવાના માર્ગને શું કહે છે ? બુધ અને નેપ્ચ્યુન કોની આસપાસ ફરે છે ? અહો તથા ચંદ્રોને પોતાનું તેજ છે કે નહિ ? અને નથી તો શાથી પ્રકાશે છે ? કલકત્તાના સંપ્રદુસ્થાનમાં કેવા તારા રાખ્યા છે ? ખરતા તારા કોની આસપાસ ફરે છે ? તેમનો ફરવાનો કાળ કહો. સૂર્યમાળા એટલે શું ?

પાઠ ૬૭.

• ધ્રુવનો તારો=સ્થિર	ઓળાદું=અધિગોળ	ધ્રુવ=જે કલ્પેલી ધરી
તેજનો તારો	નક્ષત્ર=તારામંડળ; નક્ષત્ર રજ છે.	ઉપર પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ પૃથ્વી ફરે છે તે ધરીનો ઉત્તર દક્ષિણ છેડો
તેજસ્વી=પ્રકાશિત	મૂમખા=જ્યા	આકાશગંગા=રાતે આકાશમાં પ્રકાશની ધોળી પટ્ટી દેખાય છે તે
મર્યાદા=હદ; સીમા	સમર્પિ=સાત તારાનું મંડળ	ધ્રુમસ=ધ્રુમાગ્રજેવી વરાળ
ક્ષિતિજ=જે ઢેકાણું	લુપ્તક=અતિ તેજસ્વી તારો	
આકાસ ને પૃથ્વી મળી ગએલાં દેખાય તે જગા		

સવાલ—તારા અને અહનો તફાવત કહો, ક્ષિતિજ એટલે શું તે સમજાવો. તારાઓ કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં જાય છે ? ધ્રુવ તારા કેટલી જતના છે ? દક્ષિણ ધ્રુવ તારો આપણને કેમ દેખાતો નથી ? અસહન લોકોએ તારાને ઓળખવા માટે શું કીધું ? ધ્રુવનો તારો શોધી કાઢવાની સહેલી રીત કહો. તારાના વર્ગ શા આધારે પાડ્યા છે ? છેક પહેલા વર્ગમાં અતિ તેજસ્વી તારો કયો છે ? તારાના રંગ કેવા

૫૬] ત્રીજી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” વાંચુ આના.

હોય છે ? નરી આંખે ક્યા નક્ષત્રો દેખી શકાય છે ? છેક પાસેનો તારો કેટલો દૂર છે ? આકાશગંગા એટલે શું તે સમજાવો.

પાઠ ૬૮.	પ્રત=નક્ષ	સરખે અંતરે ઉત્તર
અક્ષાંશ=વિષુવદ્વૃત્તથી ઉ-	કલ્પના=અટકળ; ધારણા	દક્ષિણ જે આડી
તર કે દક્ષિણમાં કોઇ	વિષુવદ્વૃત્ત=પૃથ્વીના ગો-	લીટીઓ દોરેલી હોય તે
જગાનું જે અંતર તે	ળાપર મધ્યભાગે, જે	વર્તુલ=ગોળ
રેખાંશ=કોઇ મુકરર	પૂર્વ પશ્ચિમ ફરતી	રેખાંશવૃત્ત=વિષુવદ્વૃત્તને
કરેલાં રેખાંશવૃત્તથી	આડી લીટી દોરેલી	કટખુણે છેદીને બને
પૂર્વ પશ્ચિમમાં કોઇ	હોય છે તે	ધ્રુવમાં થઇને જાય
જગાનું જે અંતર તે	અક્ષાંશવૃત્ત=વિષુવદ્વૃત્તથી	એવું મહદ્ વર્તુળ
ખિંદુ=ઝીણું ટપકું		

સવાલ—કોઇપણ ખિંદુ સપાટીના ક્યા ભાગમાં છે તે આકૃતિ કાઢી સમજાવો. નક્ષામાં આડી ઉભી લીટીઓ શા માટે દોરેલી હોય છે ? એક નક્ષા ઉપરથી બીજો પાડવાનો સુગમ ઉપાય કહો. ગોળાપર નક્ષો પાડવાની રીત સમજાવો વિષુવદ્વૃત્ત, અક્ષાંશવૃત્ત, અક્ષાંશ અને રેખાંશ ઓછામાં ઓછા કેટલા હોય છે ? અક્ષાંશના પ્રકાર કેટલા છે અને તે ક્યા ક્યા ? પૃથ્વીના ગોળા પર અમદાવાદ કયે સ્થળે છે એ નક્કી કરવામાં કઇ કઇ બાબતો જાણવી જોઈએ ? રેખાંશ અને રેખાંશવૃત્તની વ્યાખ્યા કહો. રેખાંશ કેટલી જાતના છે ને તે ક્યા ક્યા ? સૂર્યનો પ્રકાશ દર કલાકે કેટલો આગળ વધે છે અને તે તમે શાથી જાણ્યું ? અમદાવાદ અને મુંબઈમાં સૂર્ય ક્યારે ઉગે છે એ આપણે બરાબર જાણતા હોઈએ તો એ બે જગા વચ્ચે કેટલા રેખાંશનું અંતર છે તે શી રીતે જાણી શકાય ? અક્ષાંશ અને રેખાંશનો ઉપયોગ કહો.

પાંચમી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના [૫૭]

પાઠ ૬૯.	તોફાન	પેટે કુંડાળા કરતો :
ત્રાંસો=તિરક્કસ	આંધી=જે પવનથી આ-	જેરમાં છુટેલો પવન
નિયમિત=મુકરર	કાશ ધૂળ વડે છવાઈ	વ્યાપારવાયુ=વેપારને
મોન્સુન=મોસમ :	જાય તે પવન	માટે અનુકૂળ આવે
વાવાઝોડું=પવનનું	વટાળીઓ=લમરાની	એવો પવન

સવાલ—ધુમાડો સીધો ન જતાં ત્રાંસો જાય છે, આજ હાજે ત્યારે પવન છૂટે છે તેનું કારણ શું તે સમજાવો. સૂર્યના તાપથી પવન ઉત્પન્ન થાય છે તે દાખલો આપી સમજાવો. દરિયા કિનારે રોજ નિયમિત વા કેટલા પ્રકારનો વાય છે? જમીન તપે છે તેટલું પાણી તપતું નથી તેનું કારણ શું? સમુદ્ર તરફથી જમીન તરફ અને જમીન તરફથી સમુદ્ર તરફ વા કયે વખતે વાય છે. અને તેનું કારણ સમજાવો. વ્યાપારવાયુ વિષુવવૃત્તથી ઉત્તર તથા દક્ષિણમાં કેટલા અક્ષાંશ સુધી વાય છે અને તેનું કારણ કહો. મોન્સુન વા ક્યા ક્યા દેશોમાં વાય છે? હિંદુસ્તાનમાં ઘણો તાપ ક્યારે પડે છે અને તે પડવાનું કારણ સમજાવો. હિંદુસ્તાનમાં વરસાદ ક્યા ખુણામાંથી આવે છે અને તે ખુણામાંથી આવવાનું કારણ સમજાવો. અનેક જાતના વા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શું અને તે વા ક્યા ક્યા તે કહો.

પાઠ ૭૦.	કાંકરા; મરડીઆ કાંકરા;	બખોલ=ગુફા
ત્રેદો=લાકડું=સાફ કર-	રેતાળ=રેતીના પત્થરની	જેરસખા=કાનડા જિલ્લા
વાનું હથિયાર	બનેલી; રેતીવાળી	ના હોનાવર તાલુકામાં
કદ=આકાર	નદીનું પાત્ર=નદીને વહે-	ગામ છે ત્યાંથી ૧૮ મૈલ
મુરમ=એક જાતના	વાનો માર્ગ	છેટે કોડકણી ગામ

૫૮] ગુજરાતની સાં જોવાની પ્રતિભા તરમાળા ત્રણ આના.

પાસે આ ધોધ છે	+અંશ=ભાગ) મુખ્ય
સારાંશ=(સાર=મતલબ	મતલબ

સવાલ—પૃથ્વીપર ક્યા ક્યા રંદા હમેશા ફર્યા કરે છે કે જ્યોત્સીન ધસાર્થ જાય છે? ખડકનો લુકા શી રીતે બને છે તે સમજાવો. ચુનાના પથ્થર તથા ચારસપહાણ જલદી શા કારણથી ધસાર્થ જાય છે? જમીન, ખડક, અને ડુંગરા સાથી ધસાર્થ જાય છે? રેતાળ, ધોળી અને રાતી જમીન થવાનું કારણ કહો. મુખ્ય ઇલાકામાં લાલ માટી ક્યાં થણી જોવામાં આવે છે? રેતી શી રીતે બને છે? નદીના પાણીમાં જમીન ખોદવાની શક્તિ શા કારણથી વધારે છે? મુખ્ય ઇલાકામાં ક્યા ક્યા પ્રખ્યાત ધોધ છે? સમુદ્રમાં ખડક શી રીતે બનતા હશે?

પાઠ ૭૧.	ખરકનું ઢેકાણું	સાહસિક=દિમતવાન
જૂતળ=દેશની સપાટી,	નદ=મોટી નદી	કદાવર=શરીરે પુષ્ટ
નદી, નાળાં, પર્વતો	રણુ=રેતીનું મેદાન	લિનાશ=ભેજ; શરદી
વજેરે સંબંધી હકીકત	ખાજે=અટકાવે	ભિન્ન ભિન્ન=જુદી જુદી
જૂતળ રચના=દેશની	અટકાવ=રોકાણ	કસ=રસ
સપાટીપરની તથા નદી,	સમઘાત=મધ્યમસર;	કમજોર=નબળા
નાળા, પર્વતો, વજેરેની	ધણી ગરમ તેમજ	ખાનપાન=ખોરાક ને
જો રચના તે.	ધણી ઠંડી નહિ એવી.	પાણી
હિમાલય=(હિમ=ખરક	માફકસર=જોષ્ટએ તેવી	નળિએરી=નળીઆના
+આલય=ઢેકાણું)=		પ્રમાણુ=માપ

સવાલ—હિંદુસ્તાનની લંબાઈ પહોળાઈ ક્યાંથી ક્યાં સુધી ફેટલી છે? દુનિયામાં સાથી ઉંચા પર્વત ક્યા છે? હિમાલય નામ પડવાનું કારણ શું? હિંદુસ્તાનમાં ઉંચા પર્વતોની હાર ગણાવો.

પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ૪ યાના. [૫૮

હિંદુસ્તાનમાં મોટામાં મોટી નદી, રણ અને જંગલો ક્યાં છે અને તે ક્યાં ક્યાં છે? હિંદુસ્તાનમાં તાપ વધારે પડવાનું કાસણ કહો. ઉત્તરના ઠંડા ને ઝુકા પવનને કાણ અટકાવે છે? દક્ષિણના ગરમ અને ભેજવાળા પવનને એવો અટકાવ છે કે નહિ? કોકણમાં વરસાદ વધારે અને ધાટની પેલી તરફ ઓછો થવાનું કારણ શું? ગરમી ક્યાં ઓછી લાગે? કોઈ પણ પ્રદેશની હવા જાણવા માટે ક્યા ચાર કારણો ધ્યાનમાં રાખવાં? ગુજરાતના દક્ષિણ ભાગની હવા તથા તેની લોકો પર કેવી અસર છે તે કહો. ઉત્તર ગુજરાત, સિંધ અને રજપુસ્તાનની હવા તથા તેની લોકપર અસર કહો. પશ્ચિમઘાટ, મદ્રાસ ઈલાકો, બંગાળા પ્રાંત, મધ્યહિંદ અને પંજાબની ભૂતળ રચના તથા તેની લોકપર શી અસર છે તે કહો. જુદા જુદા ભાગોની હવા જુદી જુદી છે તેથી ત્યાંના લોકોમાં શી બાબતમાં ફેર છે તે કહો અને તે ફેરફાર ગણાવો.

પાઠ ૭૨.	ખુલ્લો મુકાએલો છે=	ખેતર ધાટને નાકે
વહેવારના=આવવા જવાના	વપરાશમાં આવે છે	આવેલું છે.
અમલ=સત્તા; રાજ	પેશાવર=વાયવ્ય સરહદ પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર	અનુક્રમે=એક પછી એક
લોહાની સડક=રેલ્વે	એ મોટું લશ્કરી	દર=ભાવ
ગવર્નરજનરલ=વાઇસરોય	અને વેપારી મથક	ઉપલાણે=ઉપલી બાજુએ

સવાલ—હિંદુસ્તાનમાં વહેવારના મુખ્ય કેટલા રસ્તા છે, અને તે ક્યા ક્યા? કઈ કઈ કેટલી મોટી સડકો ક્યાંથી નીકળી ક્યાં મોટા શહેરમાં જાય છે તે કહો. હિંદુસ્તાનમાં લોહાની સડક ક્યા સનમાં નંખાઈ અને તે ક્યાંથી ક્યાં સુધી નંખાઈ અને તે વખતે ગવર્નર જનરલ કોણ હતા? હાલ કેટલા માઇલની રેલ્વે થઈ છે? મુખ્યથી

પેશાવર, દિલ્હી અને મદ્રાસ કેટલા કેટલા દૂર છે ? આમગાડીને રસ્તે ઉપલા શહેરોમાં જતાં કેટલા દિવસ લાગે ? સાદી સડકની મુસાફરી કરતાં આમગાડીની મુસાફરીમાં શા શા ફાયદા છે તે કહો. હિંદુસ્તાનના પશ્ચિમ તથા પૂર્વ કિનારાનાં મોટાં બંદરો ગણાવો. કરાંચી અને રંગુન વચ્ચે સમુદ્ર વાટે કેટલા માઇલનું અંતર છે ? હિંદુસ્તાનની કંઈ કંઈ મોટી નદીઓમાં આગબોટ તથા વહાણો જઈ શકે છે ? કાચીન, ત્રાવણકોર અને મલબાર કાંઠાની થડમાં કેવાં સરોવર છે ?

પાઠ ૭૩.	વેરાન=ઉજ્જૈન; વસ્તી	માલ
પરમસ્તેકી=ધણીજ	વગરનો	ગણતરી=દિસાબ
પ્રીતિવાળા	કથો=નાજિએરની છાલ	ઉથલપાથલ=આપ લે
રા. રા. રાજમાન રાજધી	માંડવી=કચ્છ પ્રાંતમાં	અનુકૂળ=માફક
નમસ્કાર=પ્રણામ	બંદર છે અહીંઆ	પોર્ટુગલ=યુરોપ બંડની
વિશેષ=ખીજું; વધારામાં	દીવાદાંડી છે.	પશ્ચિમમાં દેશ છે
સુખરૂપ=સહીસલામત;	પોરબંદર=સુદામાપુરી; એ	ધમારતી કાટ=ધમારત
વગર અડચણે	કાઠિઆવાડમાં બંદર છે.	બાંધવામાં વાપરવામાં
જહાજને=મોટા વહાણો	પ્રસિદ્ધ=ખાણીતા	આવતું લાકડું
ડક્કો=માલ ચઢાવવા	આમાત=પરદેશથી	કાચીન=મદ્રાસ ખલા-
ઉતારવા માટે બાંધેલો	આવતો માલ	કામાં દેશી રાજ્ય છે.
લાકડાનો ઘાટ	નિકાસ=ખીજે દેશ જતો	મિતિ=તિથિ

સવાલ—કરાંચી, માંડવી, પોરબંદર, મુંબાઈ, રત્નાગિરિ, ગોવા, કારવાડ, માંગલોર અને કાચીન એ શું છે અને ક્યાં છે અને ત્યાંથી કયો કયો માલ આયાત તથા નિકાસ થાય છે તે કહો. કરાંચીથી

ત્રીજા ધોરણનો “મુખ્યમણિત શિક્ષક” રા. આના. [૬૧]

કોલબે જતાં રસ્તે ક્યાં ક્યાં બંદરો આવે તે અનુક્રમે ગણાવો.

પાઠ ૭૪.	કામાં ફ્રેંચની રાજધાની	જર્મની
રંગુન=બ્રહ્મદેશનું મુખ્ય શહેર ધરાવદી નદી પર છે	નીનું શહેર છે	ચિત્તેગામ, આફ્રિકાનું
અર્થે=વાસ્તે: માટે	કમાવેલાં=પકવેલાં	બ્રહ્મદેશના પશ્ચિમ કિનારા પર બંદર છે
સિકાના=એ નામનું ઝાડ છે. એની છાલમાંથી કૃત્તીનામન બને છે.	છાહર=ઘણો હિંડો નદિ તે નેગાપટ્ટણ, મહલીપટ્ટણ	અતીજ તેલ=જર્મની-માંથી નીકળતું તેલ, જેમકે કેરોસીન તેલ
માફક=અનુકૂળ	વિજ્ઞગાપટ્ટણ=મદ્રાસ	ચિલ્કા=મદ્રાસ છલાકામાં ખારા પાણીનું સરોવર છે
જળન=ફાંટા	છલાકામાં કોરોમંડળ કાંઠા પર બંદર છે.	તેજ=માલની આવ જી
પોંડિચરી=મદ્રાસ છલા	ગંજમ=મદ્રાસ છલાકામાં બંદર છે	ધણી થાય તે
	ભાંડું=નદીકાંઠાની રેતાળ	

સવાલ—કોલબોમાં બધાં દેશની આગબોટો શા માટે આવતી હશે ? કોલબોનો આયાત તથા નિકાસ માલ કહો. પોંડિચરી કોને તાબે છે અને તેમાં શેનાં કારખાના છે ? મહલીપટ્ટણનો નિકાસ માલ કહો. વિજ્ઞગાપટ્ટણથી કયો કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે ? ચિલ્કા શું છે, ક્યાં છે અને શાને માટે પ્રખ્યાત છે ? કલકત્તા નામ પાડવાનું કારણ શું ? ચિત્તેગામ, આફ્રિકા બંદર ક્યાં છે, અને ત્યાં કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે, તથા શું વધારે પાકે છે, અને એની હવા કોના જેવી છે ? રંગુન ક્યાં છે, શું છે અને અહીંથી કયો માલ નિકાસ થાય છે ?

પાઠ ૭૫.	સંસ્થાન=દેશી રાજનું	ક્ષેત્રફળ=ક્ષેત્રનો વિસ્તાર
વહીવટ=કારભાર	રાજ્ય	પ્રતિનિધિ=ખીજા તરફથી

૬૨]

ખાળ ગરબાવળીની નોટ બે આના.

કામ કરનાર; એજન્ટ:	હાઇકોર્ટ=મોટી અદાલત	ઇંડિયા ઓફિસ=હિંદની
મુખત્યાર	નિમણૂક=મોઠવણ	કચેરી
સેક્રેટરી=કારભારી	મંજુરી=પરવાનગી	વાઇસરોય=રાજ્યને બદલે
સંયુક્ત=જોડાએલા	હસ્તક=તાબે; હાથમાં	નિમાયલો અધિકારી

સવાલ—હિંદુસ્તાનમાં નાનાં મોટાં સંસ્થાનો કેટલાં છે ? બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતો શા માટે ક્યાં છે ? બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતોનાં નામ દો, સર્વથી મોટાં દેશી રાજ્યો ગણાવો. હિંદુસ્તાનનો મુખ્ય અધિકારી કાણ અને તેની નિમણૂક કાણ કરે છે ? વાઇસરોયને મદદ કરનારી સભામાં કેટલા સભાસદો હોય છે ? અને દરેક સભાસદો ક્યા ક્યા ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે ? ક્યા ક્યા કામ પર ગવર્નર જનરલ પોતે દેખરેખ રાખે છે ? દરેક ખાતાનું કામ કરવા માટે ક્યા અધિકારીઓ નિમેલા છે અને તે કોના તાબામાં રહી કામ કરે છે ? ગવર્નર, મુખ્ય કમિશનરો અને રેસિડેન્ટો, બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના ક્યા ક્યા ભાગ પર છે ? મુખ્ય કમિશનરોને કઇ સત્તા નથી ? શહેનશાહના પ્રધાનની સત્તા નીચે ક્યાં ક્યાં કામો છે ? હિંદના વજીરની ઓફિસ ક્યાં છે અને તે ઓફિસને શું કહે છે ? ભૂગોળના જવાબ માટે જુઓ,

હિંદુસ્તાનની સાંભળની પ્રશ્નોત્તરમાળા.

પાઠ ૭૬.	ગળે નહિ ઉતરે=મગ-	માર્ગ
વાતાવરણ=(વાત+વા+)	જમાં નહિ ફસે	વાયુશોષક=વા ખેંચી
આવરણ=ઢાંકણ) પૃથ્વી	પરપોટા=પાણીમાં વાને	લેનાર
ની આબુખાબુ વોટા-	લીધે ઉઠી આવતા ડુક્કા	સિદ્ધ=સાખીત; નક્કી
યલો વા	અવકાશ=ખાલી જગા;	દળ=કદ; જડાણ

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૬૩

ટન=૨૦ હંદ્રવેટ	પ્રાણવાયુ=ઓક્સિજન	જન મળવાથી થએલો
ઠામ=વાસણુ	કાર્બોનિકએસિડઆસ=	વાયુ; એ ઝેરી છે.
અવસ્થા સ્થિતિ; હાલત	કાર્બોન અને ઓક્સિ-	

સવાલ—હવા વિષે શું જાણો છો? વાતાવરણ એટલે શું તે સમજાવો. ખાલી વાસણમાં શું હોય છે? હવા હોય તો તે સાબિત કરી બતાવો. હવામાં ભાર છે એ વાત સાચી સાબિત કરી શકશો? આજણ દરેકના માથાપર વાતાવરણનો કેટલો ભાર છે, એટલો ભાર છતાં આપણે છુદાઈ જતા નથી તેનું કારણ શું? હવા કેવો પદાર્થ કહેવાય? હવા ધન નથી, તેમજ પ્રવાહી નથી તે સમજાવો. હવામાં મુખ્ય કયા કયા એ વા છે? દીવો દેવતા બળવાને શ્વાસ લેવાને કયો વા ઉપયોગી છે? ઓક્સિજન જે વધારે ઉપયોગી છે તો તેમાં બીજો વાયુ શા માટે ભેળ્યો છે? કાર્બોઆસ એટલે શું અને તે શી રીતે ઉત્પન્ન કરી શકાય?

પાઠ ૭૭.	પડધો=સામો અવાજ	ધડો=દાખલો
અનુરૂપ=આબેહુબ; નકલે	ધોર=અવાજ; ધ્વનિ	તોછડાઈ=હલકાઈ;
નકલ	પડધમ=એક વાણંત	અવિવેક
અડખે પડખે=આણુ	પ્રતિધ્વનિ=(પ્રતિ+ધ્વનિ)	સમ્યક્તા=સલુકાઈ; વિવેક
બાણમાં	સામો અવાજ;	જડ=નિર્જીવ
પુંદી વળ્યો=ફરી વળ્યો	પડધો	અદબ=માન; વિવેક

સવાલ—પડધો એટલે શું? પડધો શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગથી સમજાવો. પડધા ઉપરથી આપણે શું શિખામણ લેવી?

સમજૂતી—દુનિયામાં જડ વસ્તુ પણ આબેહુબ જવાબ આપે છે, કે ગરીબ હોય અથવા રાજા હોય તોપણ તેઓ જેવું બોલે તેવુંજ સાંભળે.

૬૪] બીજી ચોપડીના “ ડિક્શન શિક્ષક ” ત્રણ આના.

પાઠ ૭૮.	તરંગ=તર્ક; ખુદા	ટાર=કોલસામાંથી નીકળતો પ્રવાહી ડામર
બુનાં જમાનાનો=અસલી	ગાદનિદ્રા=મરઉંધ	કોલસાવાયુ=કોલબ્યાસ;
વિચારનો	વિચિત્ર=નવાઈ જેવી	જેના દીવા થાય છે તે બ્યાસ
મીઠી=વહાણને લાંગરવાની જગા; બાંધેલી ખાડી	બીજોયુગ=ત્રેતાયુગ, યુગ ચાર છે સત્ય, ત્રેતા દ્વાપર, કળિ	કાળાંતરે=વખત જતાં ખાણીઆ=ખાણમાં કામકરનાર મજૂર
અબળયબ=તાબુઅ	ફર્ન=નેતરના જેવો બેજા	ધાડ=આફત
ડામર=ખનીજટાર; બુદ્ધ	વાળીજમીનમાં થતો છોડ	
કળું પેટ્રાલ્યમ	છાંદી લઈ=બંધ કરી	

સવાલ—ખનીજ કોલસો શું શું ઉપયોગમાં આવે છે? કોલસા શી રીતે બન્યા હશે? કોલબ્યાસ શી રીતે બનાવે છે? ખનીજ અને સાધારણ કોલસાનો મુકાબલો કરો.

પાઠ ૭૯.	ચકલી=ચાવી	સવેળા=વેળાસર
ટગરટગર=એકી નજરે;	સેર=પાણીની ઉંચે	
ધારી ધારીને	ઉડતી ઝીણી ધાર	

સવાલ—લવણ, એ ડુવારો ઉંચે ઉડે છે એ કેવી રીતે છાકરાને સમજાવ્યું તે તમે કહો. પાણીના કયા ગુણને આધારે ડુવારો ઉડે છે?

પાઠ ૮૦.	માપવાનું યંત્ર; થર્મા	એકત્ર=એકઠા
પારો=એક જાતની સફેદ	મીટર	વિસ્તાર પામે=ફેલાય
રંગની પ્રવાહી ધાતુ. એ	હિમબિંદુ=એ બિંદુપર	આંકો=નિશાન
હંડા મુલકમાં ધન રહે હોય છે.	પારો આવે ત્યારે પાણી ઠરી જાય છે.	માગ=અવકાશ
ગરમીમાપક યંત્ર=ગરમી	ધટ=જાડા	

પહેલી ચાપડીના "રિક્કેશન શિક્ષક" અઢીઆના. [૬૫

સવાલ—પારો શું છે ? પારાનું રૂપ કેવું છે ? પાણીથી કેટલા ગણો ભારે છે ? એક વાસણમાંથી ખીજા વાસણમાં કયા ગુણને લીધે રેડી શકાય છે ? હરકોઇ વસ્તુપર ગરમી અને ઠંડીની શી અસર થાય છે ? પાણી ઉપર ગરમી અને ઠંડીની એકજ અસર થાય છે કે જુદી જુદી ? થર્મોમિટરમાં પાણી ન ભરતાં પારો ભરવાનાં ખાસ કારણ સમજાવો. થર્મોમિટરની કૃતિ સમજાવો. થર્મોમિટરમાં પારો શી રીતે ભરે છે ? હિમખિંદુ ને ઉકળતા પાણીનું ખિંદુ શી રીતે નક્કી કરે છે ? થર્મોમિટર યંત્ર કેટલી જાતના છે, અને તેમાં ફેર શું છે, તથા એ શું ઉપયોગમાં આવે છે ? (થર્મોમિટર યંત્ર ત્રણ જાતના છે) સેન્ટીગ્રીડ; ફારનહાઇટ, અને રોમર, સેન્ટીગ્રીડમાં ૦ થી ૧૦૦; ફારનહાઇટમાં ૦ થી ૩૨, અને ૩૨ થી ૨૧૨; રોમરમાં ૦ થી ૮૦ અંશ હોય છે. ફારનહાઇટ વધારે ઉપયોગી છે; કારણ કે હિમખિંદુ કરતાં ઓછા ગરમી એનાથી માપી શકાય છે.

પાઠ ૮૧. દાંડા=લાથો અંબો=પાણી કેવું ઉડાડ
રૂપરૂ=જુદું પડદો=પડાં આંતરો લાગ=તક [વાનો સાંચો

સવાલ—નીચેની હવાના દબાણથી પાણી નીચે પડતું નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પાણી ભરેલા શીસામાંથી હવા શોષી લઇએ છીએ ત્યારે પાણી શા કારણથી મોંમાં આવે છે તે સમજાવો. પાંચ-કારી ને બંજારની રચનામાં શું તફાવત છે ?

પાઠ ૮૨. એશ=સારો સ્તંભ=પ્રચલી નળીમાંની
ઉપયોગ=વાપર છગાલિ યુરોપખંડની પારાની ઉભી દાંડી
વાયુભારમાપકયંત્ર=વાનું દક્ષિણમાં દેશ છે સંભવ=આશા; ભરોસો
દબાણ જાણવાનો સાંચો પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)=દરેક ચેતવણી=અગમચેતી;

૬૬] બીજા ધોરણ માટે અંગ્રજીનાં મનોચત્ર પાંચ આના.

સૂચના	ગૂઢ=અધરો	અનુમાન=અટકળ;
કાશીષ=ચલ; મહેનત	પ્રવીણ=માહિતગાર	ધારણા

સવાલ—હવાના દબાણનો ઉપયોગ બંબાના કામમાં થાય છે કે બીજા કોઈ કામમાં થાય છે ? કયા નિયમને આધારે વાયુભારમાપક યંત્રો બનાવ્યા છે ? વાયુભારમાપક યંત્રની બનાવટ કહો. જેમ ઉચ્ચ જગ્યાએ તેમ હવાનું દબાણ ઓછું થવાનું કારણ કહો. સમુદ્રની સપાટીએ પારો કેટલા ઇંચની ઉંચાઈએ હોય છે ? કેટલા કુટની ઉંચાઈએ પારો એક ઇંચ હેઠે ઉતરે છે ? વાયુભારમાપક યંત્રથી વરસાદ ક્યારે થશે અથવા તો તોફાન ક્યારે થશે એ જણાવાનું કારણ સમજાવો. આપણા હિંદુસ્તાનમાં વાયુભારમાપક યંત્રમાં થતા ફેરફારની નોંધ ક્યાં રાખવામાં આવે છે તેથી શો લાભ છે ? પારાનો ઉપયોગ ક્યા ક્યા કામમાં થાય છે ? બેરોમિટરમાંનો તમામ પારો નીચે ઉતરી ન પડતાં પારાની સપાટીથી ૩૦ ઇંચની ઉંચાઈએ રહેવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩.	ફૂલમળી=ફૂલના મોટાનું બીજનશયન=બીજન+આ
એકદળ=દાળ વગરના	દાંકણુ: પુષ્પકોશ શય)=બીજને રહેવાનું
દ્વિદળ=બે દાળવાળા	વજ્રપત્ર=ફૂલના દાંકણના દાંડી=ડીંટું [દ્વિદાણું]
આડકતરાં=વાંકાચુંકાં	નાનાં પાંદડાં લાગુ=મધ બેસ્તો રેસા=તાંતળા: નાર

સવાલ—વનસ્પતિના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે ક્યા ક્યા તે દાખલા આપી સમજાવો. ફૂલવાળી વનસ્પતિના કેટલા ભાગ પડે છે અને તે ક્યા ક્યા ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિનાં બીજાંબ ફેર છે કે બીજા કશામાં ફેર છે ? મૂળ, થડ ઉપરથી એકદળનું કે દ્વિદળનું શી રીતે જાણી શકાય ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના થડમાં શો તફાવત હોય છે ? બંનેનાં પાંદડાંમાં શો ફેર છે ? એ બંને વન-

બીજી થોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના. [૬૭]

રૂપતિના ફૂલમાં શો ફેર છે ? એકદળ અને દ્વિદળ વનરૂપતિના મૂળ, થડ, પાંદડાં, ફૂલ અને ફળનો તફાવત ગણાવો. એકદળ અને દ્વિદળ વનરૂપતિના દાખલા આપો.

પાઠ ૮૪.	કેસર=તંતુ; તાંતણા	આતુરતા=ઉંમદ; ઇચ્છા;
વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણ	ખાંચ=ખોલાણું	મરજી
પુષ્પકોશ=પાંખડીવાળો	પરાગકોશ=પરાગનો	સંયોગ=(સં=સાથે+યોગ
ભાગ; ફૂલમણી	જથ્થો.	=જોડાવું)=મેળાપ;
દાંકણ=પડ; અસ્તર	સમાંતર=(સમ+અંતર)	મેળા થવું તે
	=સરખો અંતર	

સવાલ—ફૂલમાં ક્યાં બે ઢાંકણ છે ? સ્ત્રીકેસર અને પુરુષકેસરને અવશ્યતા ઈંદ્રિયો શા માટે ગણવી ? પુરુષકેસરમાં ક્યા ક્યા બે ભાગ છે ? પરાગકોશની રચના સમજાવો. સ્ત્રીકેસરના કેટલા ભાગ હોય છે અને તે ક્યા ક્યા ? જ્યાં ફૂલમાં સ્ત્રીકેસર અને પુરુષકેસર હોય છે ? પુરુષકેસરમાંથી સ્ત્રીકેસરમાં પરાગ લાવવામાં કાણુ ત્રણ મદદ કરે છે ? પરાગની રજકણને કેટલાં ઢાંકણ હોય છે. અને તે ક્યા ક્યા ? બીજનશયમાં શું ભરેલું છે ? બીજનડમાં શું હોય છે ? ફળ શાથી બનેલું છે ? બીજનશય પકવ થતાં તેનું શું થાય છે ? દોડાનું શું થાય છે અને તે ક્યા રહે છે ? બીજને રોપવાથી શું થાય છે ?

પાઠ ૮૫.	=ફૂલ) ફૂલવાળી	પાધરો=ભાગભાગ
અપુષ્પ=(અ=નહિ+પુષ્પ	જળાશય=(જળ=પાણી	પિંડ=ગોળા
ફૂલ) ફૂલ વગરની;	+આશય=કેશાણુ)=	પંક્તિ=ગત-વર્ગ
અદળ	પાણીનું કેશાણુ. જેમકે	સમૂળગાં=બિંદુલ; મુદ્દલ
મુખ્યત્વે=ધણું કરીને	નદી, તળાવ, કુવા,	સમાશ=સમાવેશ
પરિપક્વ=પુરા પાકા	બાવ વગેરે [રતી	પાન=ઝીણું પાંદડાં
સપુષ્પ=(સ=સાથે+પુષ્પ	અદળ=અપુષ્પ; ફૂલ વગ-	વિચિત્ર=નવાજી જેવી

સવાલ—હંસરાજ શું છે ? હંસરાજને લોકો શા માટે રોષે છે ? હંસરાજ ઘણું કરી ક્યાં ઉગે છે ? હંસરાજ ક્યાં મુલકમાં મોટા થાય છે અને ક્યાં મુલકમાં મોટા થતા નથી ? હંસરાજને પાંદડાં હોય છે કે નહિ અને પાંદડાં જેવું દેખાય છે તે શું ? હંસરાજની નસો કોના જેવી હોતી નથી, અને કોના જેવી હોય છે ? અપુષ્પ વનસ્પતિના દાખલા આપો. અપુષ્પ વનસ્પતિને કેવી વનસ્પતિ કહે છે ? હંસરાજનો છોડ શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ? સેવાળ ને પાંદડાં વગરની વનસ્પતિના દાખલા આપો. ફૂલ કેવી જગામાં થાય છે ? બેક્ટેરીયા નામનાં જીવોનું એ શું છે ?

પાઠ ૮૬.	સાવરણી=ઝાડું; વામીદું	સ્વાદિષ્ટ=સ્વાદવાળું
મંજરી=માંજર; ફૂલને	કાઢવાનું સાધન	પુરણભોળી-વેડમી
ઢેકાણે ખેસે છે તે	મશાલ=મોટો કાકડો	કલ્પવૃક્ષ=કલ્પછંદસું આપે
મોલ=ઝાપરાની વચમાંનો	દામણાં=પશુને પગે	એવું સ્વર્ગનું ઝાડ
આડો થાંભલો	આંધવાના દોરડાં	ગણા=કાંટા
પરનાળ=પાણી ઝીલવાનું	ડોયો=લાકડાની દાંડીનો	પરડા=આવળની શીંગ
કે તેને એક ઢેકાણેથી	મોટો પળો	ટીશી=ખીસ્યા વગરના
ખીજે ઢેકાણે પહોંચ્યા-		પાંદડાંનો જથ્થો
ડવાનું સાધન	નાસક=દાંકણું	

સવાલ—નાળિએરનું થડ કેટલું ઉંચું હોય છે ? મંજરી પ્રત્યા પછી કેટલા વખતમાં નાળિએર બધાય છે ? સારી જમીનમાં ઉગેલી નાળિએરી પરથી વધારેમાં વધારે કેટલા નાળિએર ઉતરે છે ? નાળિએરી કેટલા વરસ સુધી ફૂલે છે ? નાળિએરના ઝાડના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. આવળની છાલ, પરડા, આવળ, ગુંદર, અને કાંટાનો ઉપયોગ ગણાવો.

ત્રીજા ધોરણનો “ મુખગણતિ શિક્ષક ” રાા આના. [૬૯

પાઠ ૮૭.	અઘાપિ=હાલ સુધી	હગાર=લીંડી
હિંદી શહેનશાહત=	અણિશુદ્ધ=જેવું ને તેવું	સમિધ=અગ્નિ સળગા-
પ્રિટિશ હિંદુસ્તાન	શૌગાન=રંગવામાં વપ-	વવાની લાકડી
ધેર=ધેરાવો	રાતું તેલ	વડવાખ=વડની ડાળીમાંથી
પાલાં=ખપેડાની ટદી	ઉધધ=કાગળ, લુગડાં	કુટેલી દોરી જેવા ફાંટા
અસ્તર=માંદેતું પડ	વગેરેમાં પાકે છે તે	કખીરવડ=શુકલતીર્થની
ઓપ=ચળકાટ	જતું	સામે ગંગવર વડ છે તે
ટકાઉ=ધણીવખત ચાલે	સડતું=કાલી જતું	ધટા=ભરાવ
એવું	ટેટા=વડનાં ફળ	

સવાલ—સાગ કયાં કયાં ઉગે છે, અને ત્યાં ધણા ઉગવાનું કારણ શું ? સાગના પાંદડાંનું વર્ણન કરો. એ શું ઉપયોગમાં આવતાં હતાં ? સાગનું જાડ વધારે ટકાઉ શા માટે છે ? એમાંથી તેલ નીકળે છે તે શા ઉપયોગમાં આવે છે ? સાગના લાકડાને વધારે ઉપયોગ થવાનાં કારણો કહો. વડનું વર્ણન કરો અને તેનો ઉપયોગ કહો. કખીરવડ કયાં છે અને તેને માટે શું જાણો છો.

પાઠ ૮૮.	જન્નળ=ખટપટ	દાંડીવાળું સફેદ પાંખ-
યોગ્ય=લાયક; જોઈએ	ફણગો=અંકુર	ડીતું ફૂલ
તેવાં; અંધમેસ્તા	પ્રસંગ=તક; વખત	ટમેટા=વિલાયતી વેગણ
અધવચ=વચગાળે	પારિજાતૈક=એક જાતનું	કલમ=રોપવા માટે જા-
સતેજ=વધારે જન્યત	સુગંધીદાર કેસરીઆ	ડની કાપેલી ડાળી

સવાલ—સમજી માખાપો અને અણસમજી માખાપોમાં ફેર શું ? માખાપોએ છોકરાની અવલોકન શક્તિ તથા જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છાને દઢ કરવા માટે શા શા ઉપાયો લેવા ? નિશાળના બગીચાથી

૭૦] ત્રીજી ચોપડીના “ ડિક્શન શિક્ષક ” ત્રણ આના.

શા શા લાલ થામ છે તે કહો. આ પાઠમાં જે છ વર્ગ :પાડ્યા છે તે દાખલા સાથે કહો.

પાઠ ૮૯.	ખોળીઆ=શરીર	કોશીટો=લાંખી ખોળ દડી
રેશમ=હીર	સંન્નેગ=બનાવ; પ્રસંગ	ભરાવ=પુષ્ટ
રૂપાંતર=આકારમાં ફેર-	પુષ્ટ=જોરાવર	પરિપૂર્ણ=સંપૂર્ણ; સારી
ફાર; જુદા જુદા રૂપ	ખાલ=ચામડી; ત્વચા	પેઠે

સવાલ—પ્રાણીઓને ખોળીઆં શા માટે બદલવાં પડે છે ?
રેશમના કીડાનાં રૂપાંતર કહો. આ પાઠમાંથી શું શિખામણ મળે છે ?

પાઠ ૯૦.	ત્વચા=ચામડી	સમતોલ=(સમ+તોલ)
ઘંટું=ખેડું	પોલ=પોલાણ	સરખું વજન
ખાખા=ડાઘા	પૌષ્ટિક=પુષ્ટિકારક	સેવે છે=હું કાળા રાખે છે
કોટલું=કોચલું; ઢંકણ	જફરી=ઘંટાની દાબ;	શિરા=રક્તવાહિની;
રોગાન=એક જાતનું	ઘંટાની સફેદી વચ-	રગ; નસ
મિશ્રિત તેલ	માંના પીળો લાગ	અદશ્ય=અસોપ; દેખાતું
		બંધ; ગૂમ;

સવાલ—કયા કયા પ્રાણીઓ ઘંટાં મૂકે છે ? શાહમૃગનું ઘંટું કેવડું હોય છે ? પોલમાં શું હોય છે ? નખળા માણસોને ઘંટાંનો કયો લાગ ખવડાવવામાં આવે છે અને શા કારણથી ? સફેદીની વચમાં શું હોય છે ? ઘંટું આમ તેમ ફેરવ્યા છતાં બચ્ચાંને ધક્કા કેમ નથી લાગતો ? ઘંટાંમાં ગર્ભ કયાં હોય છે તે બતાવો. ગર્ભનો ખોરાક શું છે ? મરઘી કેટલાં ઘંટાં મૂકે ? મરઘીના ઘંટા સેવવાની હકીકત કહો. ઘંટાનું ચિત્ર કાઢી દરેક લાગ બતાવો.

પાઠ ૯૧.	કેકડા=કૂદકા	કપિઓ=પૂછડી વગરના
લંગુર=વાંદરા વાનર	છલંગ=ફાળ	ખે પગે ચાલનાર વાંદર
નીલ=આખે દીસે કાળા	તૂલ=કિલા છોડ	વાંદર=વાનર; વાંદરાં

પહેલા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ૧૧૧૧ આના. [૭૧]

અળિએલ=ખારીલો	હાડપિંજર=હાડકાનું	અનુમાન=કરે છે; ધારે
ગંધ=વાસ	પાંજરું	છે અટકળ કરે છે.

સવાલ—વાંદરા કેવા દેશોમાં જોવામાં આવે છે? વાંદરાના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? પુછડી વગરના વાંદરાની હકીકત કહો. ઊરાંગઉટાંગનો અર્થ શો અને એ વાંદરા ક્યાં થાય છે? વાંદરા અને કપિને શા માટે મનુષ્યના નજીકનાં સગાં કહીએ છીએ? કપિ અને માણસમાં શું ફેર છે?

પાઠ દર.	પત્થર	મુકરર=નકકી
એડાળ=(એ=નહિ+ડાળ)	તાણુખા=ચીણુગારીઓ	સિદ્ધપશાસ્ત્ર=કોતરકામની
=ખાટ) કૂખા	ગરમાઓ=ગરમી; હુંફ	વિદ્યા
કનેલું=ડીકરાની તાવી	ઓપેલાં=ધસીને ફૂંચળ-	ત્રેષ્ઠ=ઉત્તમ; સૌથી
ચક્રમક=એક બનતનો	કતાં કરેલાં	સરસ

સવાલ—માણસોમાં પ્રથમ કવી રીતે સુધારો થયો તે ટુંકમાં કહો.

પાઠ દર.	તાલકું=ખોપરી ઉપરનો	કનેલું=કાળબું; પિતાશ્લેષ
મગજ=ભેલું; માથાની	પૃષ્ઠ=ભાગ [ભાગ	રજ્જુ=તાંતણી; તાર
અંદરનો ભાગ	જ્ઞાનતંતુ=જ્ઞાન કરાવનાર	દોરી
ધડી=પડ	તાંતણી; મગજને ખખર	આરંભ=શરૂઆત
ખોપરી=મગજનો	પહોંચાડનારી કીણી	મજ્જાતંતુ=માંસના
દાખડો	તાર જેવી નસો	સત્વની દોરી

સવાલ—મગજનું હાંકણ શેનું બનાવેલું છે અને તેને શું કહે છે? મગજના કેટલા ભાગ છે અને તે કયા કયા? મગજના મુખ્ય સ્થાન કયા કયા છે? મગજના મુખ્ય સ્થાનોમાં ધક્કો લાગે અથવા રોગ થાય ત્યારે શું થાય છે? મગજનો નાનો ભાગ ક્યાં છે તે

૭૨] પાંચમી ચોપડીના ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ચાર આના.

ખતાવો. મગજના નાના ભાગનું કામ શું છે? આ પાઠમાં આપેલા ચિત્રનો નમુનો કાઢો અને મગજ તથા જ્ઞાનતંતુ વિષે સમજાવો.

પાઠ ૯૪.	મેકુ	નળી
શ્વાસોચ્છવાસ=દમડેવો	પોલ=વકાશ; ખાલી જગ્યા	ઉચ્છ્વાસ=દમ મૂકવો તે
ને દમ મૂકવો તે	ખંડ=ભાગ	અખોલ=પોલ
અસ્વચ્છ(અ+સ્વચ્છ)=	શ્વાસનળી=શ્વાસ લેવાની	ધમણુ=વાયુ કવાનોસંયો

સવાલ—હૃદય અને ફેફસાં ક્યાં આગળ છે? ફેફસાં કેવલાં છે ને ક્યા ક્યા છે? ફેફસાં ક્યાં આગળ છે? ફેફસાંમાં ક્યો ગુણુ છે કે તે લાંબું ટુંકું થાય છે? ફેફસાંમાં શી રીતે લોહી સ્વચ્છ થાય છે તે સમજાવો. ફેફસાં કુલવાનું તથા સંકોચાવાનું કારણ સમજાવો. ફેફસાંની ક્રિયા કેને મળતી છે? ફેફસાંની ક્રિયા ચાલતી બંધ થાય તો શું થાય? શ્વાસ નળી ને ફેફસાંનું ચિત્ર પાઠો.

પાઠ ૯૫.	લપક=ભપકો	બો=ખરાબ વાસ
જરદી=પીળાશ પડતો	કસુબી=કસુબાનો રંગ;	છીપા=લુગડાં છાપનાર
નિયોલી=પાણી કાઢી	લાલ; રાતો	ગેર=લાલ મારી
નાખી	કીરમજી=કીરમજના	હરડાંબેડાં=એક બતનાં
પાપડખાર=સંયોરો	જેવો રંગ; ગુલબાસી	ફળ
કાંજી=લાહી; ખેળ	સુરખી=તેજ	એલીઝરીન=કાલટારમાંથી
સુરંગી=રાતો રંગ	મિશ્રણુ=મેગ; મેળવણી	કાઢેલો એક બતનાં રંગ

સવાલ—રંગરેજે કસુબીનાં લુકાનો રંગ શી રીતે બતાવ્યો અને તેમાં ફેરો કેવી રીતે રંગ્યો? રંગ્યા પછી ધડેના લોટની કાંજી અને લીંબુના રસમાં બોળી રાખવાનું કારણ શું? ગદલમાં લીંબુનો રસ મેળવવાથી ક્યા ક્યા રંગ બને છે? ગદલમાંથી કેસરી રંગ, અખ્યાસી તથા કીરમજી રંગો શું મેળવીને બનાવે છે? અસલ દેશી

મુખ્ય ઠલાકાની જૂગાળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ઠા આના [૭૩

પાકા રંગો શી રીતે બનતા હતા ? ગળી ક્યાં ઉગે છે ? ગળીને પકવવાની રીત કહો. છીપાએ ક્યા ક્યા બે મિશ્રણો હુગડાં લાપવા માટે તૈયાર કરી રાખ્યાં હતાં ? એલીઝરીન શું છે ને તે શેમાંથી બનાવવામાં આવે છે તથા તેનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૮૬.	ગૂદે છે=કસણું છે	ચાક=કુંભારનું ચક્ર
લાદ=લોહ ગધેડાના લોહ	મુલાયમ=નરમ [મટોડું	પેટુ=વચ્ચેનો ભાગ
હા વળે છે=નવાછ	ગારો=પલાળીને કસણું	કાયકા=કાયકીનું ફળ
જેવી કરીગીરી કરે છે	ખીલડો=ખુટો	ટપેરે=ટીપે

સવાલ—કુંભાર મટોડી ક્યાંથી લાવે છે ? ગારો કેવી રીતે તૈયાર કરે છે ? કુંભારના ચાકની રચના કહો. કુંભાર વાસણો શી રીતે બનાવે છે ? કુંભાર વારંવાર હાથ શા માટે પલાળે છે ? વાસણને ટીપવાથી શો લાભ ? ભટ્ટીમાં વાસણો ગોઠવ્યા પછી શું કરે છે ? ક્યાંનું કુંભારકામ વખણાય છે ? કુંભારના ચાકનું ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૮૭.	સાકટીનો કટકો [સાંધો	ઉચ્ચાલન=ઉંચું કરવું
ખુટું=લાંબો ને જાડો	કોણી=હાથની વચ્ચેમાંનો	ટેકા=ટેકણું

સવાલ—ઉચ્ચાલનમાં મુખ્ય કેટલા ભાગ હોય છે અને તે ક્યા ? ઉચ્ચાલનના પ્રકાર કેટલા છે અને ક્યા ક્યા તે દાખલા આપી સમજાવો. ઉચ્ચાલનથી શા ફાયદો થાય છે ? (યાંત્રિકશક્તિ હ છે. ઉચ્ચાલન, રેંટ ગરગડી, ઢોલાવ, ફાયર, ફેર અથવા પેચ)

પાઠ ૮૮.	નમુનો=ચિત્ર	વાટ=પૈડાંપર લોહાનો
ગરગડી=ધરેડી	વેંત=બિડલસ	પાટો જડે છે તે
રેંટ=પાણી કાઢવાનું ચક્ર	ખોલાણું=ખાડો	ગાળામાં=ખાલી જગામાં

સવાલ—ગરગડી વડે કુવામાંથી પાણી કાઢીએ છીએ ત્યારે ઉચ્ચે ખેંચવાને બદલે શા માટે નીચે ખેંચીએ છીએ ? ગરગડીનો ઉપયોગ શો છે ?

પાઠવાર અથવા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

(પા. ૧) અવશ્ય, જુદા, રતઃસુઓ, વિદ્વાન, પ્રયત્ન, ક્રિકેટ, સુસ્તી, મુખ્યત્વે, ઇન્દ્રિયોની, બ્રહ્મચર્ય, ઉત્તમ, અશક્ત, મશ્કરી, આયુષ્ય. (પા. ૨) અકસ્માત, અલુધાર્યું, પ્રખ્યાત, ચિત્રામણ, ઢોળયું, સ્વચ્છ, સૂઝી, શુદ્ધસ્થે, ચેત્યો, જાતિસ્વભાવ, ચુદ્ધ, પૈડું, પ્રસન્ન. (પા. ૩) અસ્વચ્છ, ઘાસવાટે, કાર્થોનિક, અસિદ્ધ, ગ્યાસ, ઉત્પન્ન, નિરંતર, પ્રયોગો, સિદ્ધ, નૈરોજન, ઓક્સિજન, શુદ્ધ, કૃપાળુ, મૃત્યુ. (પા. ૪) કોકેન, જવાંમર્દ, જવલેજ, આયર્લાંડ, પુષ્કળ, ધૈર્ય, અદ્ધા. (પા. ૫) ગુરુભક્તિ, વિદ્યાર્થી, શિષ્યવર્ગમાં, શ્રાદ્ધજ્ઞ, ગુરુપત્ની, શિષ્યો, વેઠયું, એકનિષ્ઠા, અમૂલ્ય. (પા. ૬) સ્વચ્છંદી, સુસ્ત, ઉંઘણસી, સાંભળયું, અત્રે, (પા. ૭) દ્વારામતી, વૃદ્ધ, પ્રતિઉત્તર, કૃષ્ણ-દર્શન, કૃષ્ણમંદિર, જડિત્ર, સંક્રાંતિક, મૃદંગ, ચોદા, પૃથ્વીપતિ, (પા. ૮) પુષ્ટિકારક, તંદુરસ્ત, સામર્થ્ય, ભવિષ્ય, જાનૃતિ, સ્થિતિ, નિતારી, દ્રાક્ષ, ઓછાવત્તો, મધાર્ક, અભિપ્રાય. (પા. ૯) દ્રાવિડ, ધર્મપુસ્તક, ધર્મશાસ્ત્ર, બેદધર્મી, વિષ્ણુ, ઇષ્ટ, વૈષ્ણવો, ગૌતમજીવ, બૌદ્ધધર્મી, જૈનધર્મીઓ, સ્વેતાંબર, જીવદેવ, તીર્થંકર, વૈરાગ્ય, સિદ્ધાંતોને, તુર્કસ્તાન, સ્તુતિ, સુન્ની, અસિ, ચિહ્ન, ધર્મગ્રંથ, અસ્તી, ઇસુખ્રિસ્ત, પ્રોટેસ્ટન્ટ, કેથોલિક. (પા. ૧૦) મેગેસિથનીસ, સિકાઓ, સંક્ષિપ્ત, તામ્રપટ, ચંદ્રગુપ્ત, સેલ્યુકસ, ગ્રંથકર્તા, વ્યવસ્થા, વિદ્યાસુ, સહીસિકા, માલમિલકત, હુન્નર, ન્યાયાસન, બ્રાહ્મણ, શ્રવણ, મૃગચર્મ, વિદ્યાભ્યાસ, હારગચ્છી. (પા. ૧૧) મહાવેદસંહિતા,

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના. [૭૫

વરુણદેવની, સ્તુતિ, વસિષ્ઠઋષિ, ઉગ્ર, ભુજ્યુ, અશ્વિનીકુમાર,
સમુદ્રયાન, સમુદ્રવાટે, ભુશુકચ્છ, કાશ્યાન, છટ્ઠા, (પા. ૧૨)
શૃંગ, તત્કાળ, ઉમે, દદ્ય, (પા. ૧૩) છીંક, નિર્મેળા, મૂર્છના,
છત્રી, ભરતઋષિ. (પા. ૧૪) મુરકેલ, અકસ્માત, પ્રસિદ્ધ,
નોંધ્યા. (પા. ૧૫) બુદ્ધી, અવતર્યો, અદ્ભુત, જિંદગી,
જવાંભરી, સ્તબ્ધ, અટકાવ્યું. (પા. ૧૬) વિચિત્ર, અડસટો,
નિદવા, ગૃહસ્થાઈ, ચિઠીઆ, સ્વતંત્ર, પરતંત્ર મિથ્યાભિમાન,
રિવાજને, સ્થિતિ, મેગેસ્થિનીસે. (પા. ૧૭) પત્નીની,
ઉત્સાહ, વેઠવૈતરં, આશ્ચર્ય, ધર્મિષ્ઠ, આવડત્રેવડ, પ્રીતિ.
રતનનગરી, સંધ્યાકાળે, દ્રવ્ય, સાંભર્યો. (પા. ૧૮) વૈશ્ય,
અભ્યર્ચ્ય, ધર્મક્રિયા, ધર્મપદ્ધતિ. (પા. ૧૯) બ્રહ્માંડ, દુર્મતિ.
(પા. ૨૦) કાલીની, ત્રીસેક, ચૈત્યો, શિલ્પકામની, સ્ત્રીપુરુષનાં
મૂર્તિઓ, સ્થંભ, ભિક્ષુઓને, સૂર્યોદય, જિંદગી. (પા. ૨૧)
કૃષ્ણા, હસ્તિનાપુર. (પા. ૨૨) ડાહ્યાભાઈ, દેવાનંદસ્વામી,
હિતેચ્છુ, ઋતુવર્ણન. (પા. ૨૩) ધર્મિષ્ઠ, વિદ્યાસલાતી, ઠાંકયું,
અજઘાતા. (પા. ૨૪) મહાસ્વાદુ, મિષ્ટ, હુણી, નિર્મેળાં,
ઝણી, બુક્તિ. (પા. ૨૫) આયર્થ્યો, કુર્યાં. (પા. ૨૬)
ઋષિઓએ, ચક્રવર્તી, નિમિત્ત, આકૃતિ, આશ્રમસ્થાન,
ક્ષત્રિયવંશ, ધર્મદારા, શંકુત, શકુંતલા. (પા. ૨૭) કંઠાળ્યા,
વૃક્ષો, ઈશ્વરસ્તુતિ, સ્વાર્થ. (પા. ૨૮) ધર્મિષ્ઠ, વિદ્યામિત્ર,
સર્વસ્વ, અર્ધીકાયા, સ્તબ્ધ, ધૂજતે, રૂઢાં. (પા. ૨૯)
વિદ્યાર્થી, આદિત્યેશ્વર, ગરુડેશ્વર, કાગલૈરવતું, પ્રદક્ષિણા.
(પા. ૩૦) તૂર્યો. (પા. ૩૧) અલૌકિક, બુદ્ધો, હિંચું, પર્ણ-

૭૬] ગુજરાતની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના.

કુટીમાં, અતિથિ. (પા. ૩૨) આશીર્વાદ, લુગડાંલતાં, ફાટાંતુટાં,
વધ્યાસંધ્યા, સંકલ્પ, મુશ્કેલી. (પા. ૩૩) નાસ્તિકપણું,
છિદ્રવાટે, બ્રહ્માંડ, જ્ઞાનશક્તિ, શ્રદ્ધા, (પા. ૩૪) પ્રાતે, પતિ-
તોદ્ધાર, વિશ્વેશા, કૃતિ, નિર્ભી, જળનિધિ, નૃત્ય, વ્યાધો,
વૃક્ષે, તરુવર. (પા. ૩૫) ભૂસ્તર, ગુમાસ્તા, સ્વાશ્રય.
(પા. ૩૬) પોર્ટુગલ, લિસ્બન, થાઈલેન્ડ, ત્રિજાંખિક, સિંહલ-
દ્વીપ, મોલ્યુકા, સમૃદ્ધિ, સપ્ટેમ્બર. (પા. ૩૭) માર્કિવસ,
ઓવ, વૂસ્ટર, જેમ્સ, પ્લાસગો, શાસ્ત્ર, આટલાંટિક, એન્જિનોની
નિર્ભય, પાંત્રીસ. (પા. ૩૮) હિંડોળા, શતપત્રી, કલ્હાર, સંજ.
(પા. ૩૯) જન્મ્યા નિર્વન, વલ્લભ, આશ્ચર્ય, શીઘ્ર, નળાખ્યાન,
સુભદ્રાહરણ, કવિત્વશક્તિ. (પા. ૪૦) ધાર્મિક, દમાસ્કસ,
પ્રપૌત્ર, અખ્યાસી, મુરખી, દષ્ટિએ, (પા. ૪૧) હુન્નરો,
ખ્યાલ, સંગ્રહસ્થાન, ઇસ્પાનાલો, કિલ્લા, મનુષ્ય, કૃતિઓ,
આશ્ચર્ય. (પા. ૪૨) દેવી, ફૂરપણું, પ્રકુલતા, સ્વાર્થ, કૃત્ય.
દેવીલા, બ્રહ્મદત્ત, (પા. ૪૩) મીલખત્તા, હિંડુ. (પા. ૪૪)
નિર્ભય, સ્તુતિ, સ્નેહી, (પા. ૪૫) આશ્વિન, આશ્ચર્યકારક,
સ્પર્ધા, ઉત્સવ, છુદ્દી, ચૌરામાંથી, સ્ફારિક, અષ્ટખુણ્ણ, કીર્તિ-
રત્ન. (પા. ૪૬) સૂઝયું, સુમીવ, પત્તો, વિષ્ટિ, વિભિષણ,
ઈંદ્રજિત, કુંભકર્ણ, અશ્વમેધયજ્ઞ, વર્ણવ્યા. (પા. ૪૬. ભા. ૨)
ધૃતરાષ્ટ્ર, યુધિષ્ઠિર, ગદાયુદ્ધમાં, સ્વાર્થી, નિષ્ફળ, સ્વયંવર,
અન્નવધ, ઈંદ્રપ્રસ્થ, યુક્તિ, દ્રોણાચાર્ય, ભિન્નપિતામહ.
(પા. ૪૭) ભિન્ન ભિન્ન, શાખસોની, છિદ્રોવાટે, ક્રિયા, નિર્ણયક,
સ્વપ્નાં, નિરુદ્ધમીન, નિસ્તેજ, કુસ્તીથી. (પા. ૪૮) વૈષ્ણવ,

- સદ્ગ્રંથ, પતિવ્રતા. (પા. ૪૯) શ્લોકમાં, ઇત્યાદિ, વૃત્તિને, મરણશય્યામાં, સૃષ્ટિચક્રી. (પા. ૫૦) આત્રેયી, દંડકારણ્યમાં, અગસ્ત્ય, વાલ્મીકિને, વિદ્ન, અદ્વૈત, પ્રીતિ, અસંધતી, ઋષ્યશૃંગ, કૌશલ્યાઓ. (પા. ૫૧) વિક્રમ, પૂર્વે, સંવત્સર, મૃત્યુ, મુધિષ્ઠિરનો. (પા. ૫૩) આશ્રય, કીર્તિ, ઉર્મિથી, વૈતાલપચીસી, બરાસકસ્તુરી, ઉદ્ધમકર્મસંવાદ, પ્રસિદ્ધ, ઉત્તેજન, સંસ્કૃત, નોંધ્યા. (પા. ૫૪) કૂર, હૃદય, સૌમ્યનું. (પા. ૫૫) પ્રતિષ્ઠા, પ્રશ્ન, લપસ્યા, સત્પુરુષનું, દીર્ઘસૂત્રીની. (પા. ૫૬) મૂર્તિપૂજક, જાગ્રાણુ, મુત્તલીખ, અખદુલ્લાને,
- ૧ બાલ્યાવસ્થામાંજ, પુનર્લગ્ન, કાષ્ઠપાવાણુ, પરિપક્વ, તુચ્છકારી, નિષ્કામ, નિરુપાયે, શસ્ત્ર, પર્યંત. ઇસ્તુંબુદમાં. (પા. ૫૭) યજ્ઞદેવદે, ધર્મગુરુ, તત્ત્વો, લગ્નવિધિમાં, અંકલેશ્વર, ખ્રિસ્તી, અલાઉદ્દીન જિલ્લાના. (પા. ૫૮) પૃથ્વીરાજ, ગીજનીના, ટક્કર, શાહુબુદ્દીન, ઉર્ડે, થાણેશ્વર, મિટ્ટી, સયુક્તાને, આશ્રિત, શબ્દવેદનો. (પા. ૫૯) યશસ્વી, કીર્તિ, તેજસ્વી, હર્ષવર્ધન, શિલાદિત્ય, ધર્મિષ્ઠ, દસ્તાવેજો, મદ્રેસાઓ, ફજાદુપ, ઉત્તેજનમાં, (પા. ૬૦) સ્વતંત્ર, ભેદા, અસ્તવ્યસ્ત, વાઢી નાખ્યા, ફીરસ્તા, અતિશયોક્તિ, હરદ્વાર, ત્રેસઠ. (પા. ૬૧) યુદ્ધનીતિ, રાજ્યનીતિ, નામાંકિત, રાજ્યાધિકારી, કીર્તિવંત, નીવડ્યુ, બુદ્ધિબળ, મૌર્યને, ત્વરાથી. કૂર, સન્માન, ધર્મમાદેરો, દીર્ઘ, યુદ્ધનીતિ, પદ્ધતિ. (પા. ૬૨) તિરસ્કાર, બહારે, સ્વામિભક્તિ, (પા. ૬૩) પ્રતિનિધિ, ઠકામશ્કરી, રત્નજડિત, ત્વરાથી. (પા. ૬૪) સમૃદ્ધિનો, દેવર્નિઅર, રાજચિહ્ન, સુદ્ધા, તખ્તેતાઉસ. (પા. ૬૫)

ઉત્કંઠા, વિષિ, મક્કા, ચુસ્ત, સિક્કા, અણુવિશ્વાસ, રાજ્યાભિષેક,
 મંત્રી, નિષ્ઠા. (પા. ૬૬) નેપ્થ્યુન, બૃહસ્પતિ, (પા. ૬૭) ૧
 નક્ષત્રો, ક્ષિતિજ, કલ્પી, સપ્તઋષિ, લુપ્તવક, ગોળાર્ધમાં, કૃતિકા,
 પુષ્પ. (પા. ૬૮) વિષુવવૃત્ત, વર્તુળ, રેખાંશવૃત્ત. (પા. ૬૯)
 વ્યાપારવાયુ, નૈઋત્ય. (પા. ૭૦) કાર્મેનિકએસિડગ્યાસ, સદ્ધા-
 દ્રિમાં, મહારાષ્ટ્ર, શૂરપાણીના, ગેસસ્પાથી. (પા. ૭૧) દ્વીપકલ્પ,
 કન્યાકુમારી, ક્ષુદ્રપ. (પા. ૭૨) દિલ્હી, મછલીપટ્ટણ, ડલહૌસી,
 બ્રહ્મપુત્રા (પા. ૭૪) સ્નેહી, વિજગાપટ્ટણ, ચિલ્કા (પા. ૭૫)
 મહેસુર. (પા. ૭૬) વાયુશોષક, નૈટ્રોજન. (પા. ૭૭) ધ્વનિ,
 ધ્રુવતી, ઇન્દ્રિયને, પ્રતિધ્વનિ, (પા. ૭૮) વિસ્મય. ઉંઘયો,
 નિદ્રા, ગદ્દા, (પા. ૮૦) ઉજ્જ્વલતામાપક, થર્મોમિટર, (પા. ૮૧)
 ચત્તો. (પા. ૮૨) પ્રત્યેક. (પા. ૮૩) દ્વિલગ્ન, ફલમણિ. (પા.
 ૮૪) પરિપક્વ (પા. ૮૫) વનસ્પતિ, ઉત્પત્તિ, વૃદ્ધિ, સૂક્ષ્મ-
 દર્શક, બેક્ટેરિયા. (પા. ૮૬) હુક્કાનો, સ્વાદિષ્ટ. (પા. ૮૭)
 તુંગલદ્રા, અઘાપિ, અણીશુદ્ધ, (પા. ૮૮) બુદ્ધિશાળી,
 પ્રશ્નોના (પા. ૮૯) પૃષ્ઠ, બિડાએલી, ધિક્કારવું, પરિપૂર્ણ.
 (પા. ૯૦) શાહુમૃગ, ત્વચા, પૈષ્ટિક, વૃદ્ધ. (પા. ૯૧) બ્રહ્મદેશ,
 આફ્રિકામાં, વર્તતા વિદ્વાનો. (પા. ૯૨) જન્મ્યા, સૂઝયો,
 મુખ્યત્વે, હેબ્બ્યાં. શિલ્પશાસ્ત્ર, શ્રેષ્ઠ. (પા. ૯૩) પૃષ્ઠમાંથી,
 (પા. ૯૪) શ્વાસોચ્છવાસ, સ્થિતિસ્થાપક, શ્વાસનળી,
 ઉચ્છવાસમાં. (પા. ૯૫) નિશ્ચોવ્યાં, અખમાસી, ખિશ્તમાં,
 સાલ્સાં, એલીઝરીન. (પા. ૯૬) ઝાલું, ચોંટતો. (પા. ૯૭)
 ઉચ્ચાલન, ટેકવ્યો. (પા. ૯૮) ટાંગ્યું.

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૭૯

અપૂર્ણાંકના કેટલાક ધ્યાનમાં રાખવા જોગ નિયમો.

- (૧) અપૂર્ણાંકના અંશ એ ભાજ્ય અને છેદ એ ભાજક છે.
- (૨) કોઈપણ પૂર્ણાંક સંખ્યાને અપૂર્ણાંકમાં લખવી હોય તો છેદમાં એક લખવો. (૩) સમ અપૂર્ણાંકની કિંમત હંમેશાં એક કરતાં ઓછીજ હોય છે; કારણ કે એમાં અંશ (ભાજ્ય) કરતાં છેદ (ભાજક) વધારે હોય છે. (૪) વિષમ અપૂર્ણાંકની કિંમત હંમેશાં એક અથવા એક કરતાં વધારે હોય છે કારણ કે એમાં અંશ જેટલાજ છેદ અથવા અંશથી છેદ ઓછા હોય છે. (૫) વિષમ અપૂર્ણાંકના અંશને છેદે ભાગી પૂર્ણાંક કાઢી શકાય છે, અને તેને ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંકનું રૂપ આપી શકાય છે. (૬) સૂચ અપૂર્ણાંકને ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંકનું રૂપ આપી શકાતું નથી. (૭) ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંક પૂર્ણાંક અને અપૂર્ણાંક મળીને થએલું છે. (૮) ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંકને વિષમ અપૂર્ણાંકનું રૂપ આપી શકાય છે. (૯) અપૂર્ણાંકના અંશ તથા છેદને એકજ રકમે ગુણવાથી અથવા ભાગવાથી અપૂર્ણાંકની કિંમતમાં ફેર પડતો નથી; માટેજ અપૂર્ણાંકના અંશ અથવા છેદ મરજી મુજબ લાવી શકાય છે. (૧૦) અપૂર્ણાંકની કિંમત સરખાવવા માટે તેમને સમચ્છેદનું રૂપ આપવું. કારણ કે છેદ સરખા થયા વગર કયું અપૂર્ણાંક મોટું છે કે નાનું તે જાણી શકાતું નથી. (૧૧) અપૂર્ણાંકના અંશ જુદા જુદા હોય પણ છેદ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણાંકના અંશ વધારે હોય તે મોટું અને ઓછા હોય તે નાનું સમજવું. (૧૨) અપૂર્ણાંકના છેદ જુદા જુદા હોય પણ અંશ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણાંકના છેદ ઓછા તે મોટું અને વધારે તે નાનું સમજવું. (૧૩) સમ અપૂર્ણાંકના અંશ તથા છેદમાં એકજ સંખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણાંકની કિંમત વધે છે

(૧૪) વિષમ અપૂર્ણિકાના અંશ તથા છેદમાં એકજ સંખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણિકાની મૂળ કિંમત કાયમ રહે છે અથવા ઓછી થાય છે. (૧૫) જુદા જુદા છેદવાળાં અપૂર્ણિકાના સરવાળા બાદબાકી કરવા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણિકાનો સમચ્છેદ કરવો પછી સરવાળો કે બાદબાકી કરવાં. (૧૬) જુદા જુદા અપૂર્ણિકાના સરવાળા, બાદબાકી એકઠા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણિકાનો સમચ્છેદ કરવો. પછી જેટલી વત્તાની રકમ હોય તેના અંશનો અને જેટલી ઓછાની રકમો હોય તેના અંશનો જુદો જુદો સરવાળો કરવો. પછી વત્તાની રકમના સરવાળામાંથી ઓછાની રકમનો સરવાળો બાદ કરી બાકી રહે તેટલા અંશમાં લખી લઘુત્તમ છેદમાં લખવો. જે જવાબ અતિ સંક્ષેપરૂપમાં નહિ હોય તો અતિસંક્ષેપ રૂપ આપવું. (૧૭) અપૂર્ણિકાના દાખલામાં જ્યારે એક કરતાં વધારે પદો કૌંસમાં આપ્યા હોય ત્યારે હંમેશાં કૌંસમાંના પદોનું પહેલાં સાદું રૂપ કરવું. અને કૌંસની પહેલાં જે ચિહ્ન હોય તે સાદા રૂપને લગાડવું. (૧૮) એક અપૂર્ણિકામાંથી બીજું અપૂર્ણિક બાદ કરવાનું હોય છે પણ બાદ કરવાના અપૂર્ણિકાની કિંમત વધારે હોય તો ઓછાના અપૂર્ણિકામાંથી વત્તાનું અપૂર્ણિક બાદ કરી જવાબની પહેલાં ઓછાનું ચિહ્ન મૂકવું. (૧૯) જુદા જુદા અપૂર્ણિકાના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર એકઠા હોય ત્યારે ગુણાકાર ભાગાકારની રકમો કૌંસમાં છે એમ સમજીને પહેલાં તેને સાદું રૂપ આપવું પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવાં. (૨૦) અપૂર્ણિકા ગુણાકાર ભાગાકારના સંબંધમાં જોડાયલા હોય તો તે જે અનુક્રમમાં હોય તે અનુક્રમે ગુણાકાર ભાગાકાર કરવો. (૨૧) બે વિશેષ સંખ્યાનો ભાગાકાર પહેલાં તેમને એક નામમાં આણવી પછી ભાગાકાર

પાંચમી થોપડીનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ચાર આના. [૮૧

કરવો. (૨૨) વિશેષ સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય પણ જવાબ સાદી સંખ્યા આવે જેમકે ૨૫ રૂપીઆ ÷ ૫ રૂપીઆ=જવાબ પાંચ, (૨૩) સાદી સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય નહિ પણ વિશેષ સંખ્યાને સાદી સંખ્યાથી ભાગી શકાય અને જવાબ વિશેષ સંખ્યા આવે. (૨૪) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં કૉંસની પહેલાં કાંઈ ચિહ્ન ન આપ્યું હોય તો ગુણ્યાનું ચિહ્ન સમજવું. (૨૫) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં જે રકમો કૉંસમાં હોય તેની એક બનાવવી અને જેટલી રકમોની વચ્ચે ના, x, ÷, એ ચિહ્નનો હોય તેટલી રકમની એક રકમ બનાવવી અને ત્યાર પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવાં. (૨૬) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં “નો” વાળી રકમને ભાજક સમજવી અને તેટલા માટેજ “નો” વાળી રકમને ઉલટાવવી. (૨૭) અપૂર્ણાંકનો દદભાજક કાઢવો હોય તો તેમને સંક્ષેપ રૂપ આપી અંશનો દદભાજક કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી છેદનો લઘુતમ કાઢી છેદમાં લખવો. (૨૮) અપૂર્ણાંકનો લઘુતમ સાધારણ ભાજ્ય કાઢવો હોય તો તેને સંક્ષેપરૂપ આપી અંશનો લઘુતમ કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી છેદનો દદભાજક કાઢી છેદમાં લખવો. (૨૯) જે રકમને “ને” લાગ્યો હોય તે રકમને બીજી રકમે ભાગવી મતલબ કે “ને” વાળી રકમને ભાજ્ય સમજવી; માટે તેને ઉલટાવવી નહિ. (૩૦) અમુક રકમને કેટલાએ ગુણીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો ભાગાકાર કરવો; કારણ ગુણ્ય અને ગુણાકાર આપેલા છે તે ઉપરથી ગુણક શોધી કાઢવાનો છે. (૩૧) કઈ રકમમાંથી આટલા બાદ કરીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો સરવાળો કરવો. કારણ કે બાદાંક અને બાદબાકી આપેલા છે તે ઉપરથી અધિકાંક કાઢવાનો છે.

૮૨] પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

અંકગણિતમાં વપરાતા કાર્યપ્રકાશ ચિહ્નોની સમજ.

+ (વત્તા) જે સંખ્યાની પહેલાં વત્તાનું ચિહ્ન હોય છે, તે સંખ્યા તેની પહેલાંની ખીજ કાઢ સંખ્યામાં ઉમેરવાની છે એમ સમજવું. પણ અપૂર્ણાંકોના સરવાળા બાદબાકીમાં પહેલી રકમને વત્તાની રકમ સમજવી. જેમકે $૧૫+૧૨=૨૭$.

— (ઑછ) જે સંખ્યાની પહેલાં ઑછાનું ચિહ્ન હોય, તે સંખ્યા તેની પહેલાંની ખીજ કાઢ સંખ્યાથી બાદ કરવાની છે એમ સમજવું. જેમકે $૧૫-૫=૧૦$.

x (ગુણ) જે બે સંખ્યાની વચ્ચે ગુણ્યાનું ચિહ્ન હોય તે બે સંખ્યાનો ગુણાકાર કરવો. જેમકે $૭ \times ૫=૩૫$.

÷ (ભાગ) જે સંખ્યાની પહેલાં ભાગ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યા વડે તેની પહેલાંની સંખ્યાને ભાગવી, મતલબ કે જે સંખ્યાની પહેલાં ભાગ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યાને ભાગક સમજવી અને તેની પહેલાંની સંખ્યાને ભાગ્ય સમજવી. જેમકે $૧૮ \div ૯=૨$. આમાં ૧૮ એ ભાગ્ય અને ૯ એ ભાગક છે.

ના જે બે રકમની વચ્ચે “ના” હોય તે બે રકમનો ગુણાકાર કરવો, “ના” ના સંખ્યાથી નોડાએલી સંખ્યાઓ એકજ છે, મતલબ કે ટોંસમાં છે, એમ સમજી છુટી પાડવી નહિ. જેમકે $\frac{૫}{૩}$ ના $\frac{૭}{૩}$ ના $૪\frac{૧}{૩}$ ના $૧\frac{૫}{૩}=\frac{૮૫}{૩}=૧૨\frac{૧}{૩}$.

(કૌંસ) { } [કૌંસ] કૌંસ પુરો. જે રકમ કૌંસમાં હોય તેને પહેલાં સાદું રૂપ આપવું. પહેલા કૌંસને નાનો, બીજાને વચ્ચેનો અને ત્રીજાને મોટો કૌંસ કહે છે. પહેલાં નાના કૌંસને સાદું રૂપ આપવું. પછી વચ્ચેના અને પછી મોટા કૌંસને આપવું.

$$\text{જેમકે } \left\{ \frac{૫ \times ૩}{૮} + (૧ \frac{૩}{૮} \text{ના } \frac{૩}{૮}) \right\} \frac{૫ \times ૩}{૮} \times \frac{૨૩}{૮}, \frac{૫ \times ૩}{૮} = \frac{૧૫}{૮}.$$

$$\frac{૧૫}{૮} + \frac{૩૩}{૮} = \frac{૪૮}{૮} = ૬$$

= (બરાબર) જે બે રકમની વચ્ચે બરાબરનું ચિહ્ન હોય તે બે રકમ પરબી છે એમ સમજવું. કેમકે ૧૩=૧૬ આના.

૧. બ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ.

હિંદના વાઇસરોયની હકુમત નીચેના સઘળા મુલકને બ્રિટિશ હિંદ કહે છે. બ્રિટિશ હિંદમાં ચાર તરેહનાં રાજ્ય છે. (૧) બ્રિટિશ સરકારનો ખાલસા મુલક. (૨) નેપાળ, બુતાનના સ્વતંત્ર દેશી સંસ્થાનો (૩) ફ્રેંચ ને પોર્ટુગીઝના સ્વતંત્ર સંસ્થાનો (૪) હિંદ માંહેલા દેશી ખંડીયા રાજ્યો

બ્રિટિશ હિંદના ખાલસા મુલકના રાજકીય ભાગ પ્રાંતનું નામ. મુખ્ય શહેર, રાજ્ય ચલાવનાર હાકેમ.

૧. મુંબઇ પ્રદેશ	મુંબઇ	ગવર્નર
૨. કર્ગ	મર્કરા	ચીફ કમિશનર
૩. મદ્રાસ પ્રદેશ	મદ્રાસ	ગવર્નર
૪. આંધ્રમાન પ્રદેશ	પોર્ટબ્લેર	ચીફ કમિશનર

૮૪] ત્રીજી ચોપડીનો ડિક્લેરેશન શિક્ષક ત્રણ આના.

૧. અમદેશ	રંગુન	ગવર્નર
૨. આસામ પ્રાંત	શિલોંગ	ગવર્નર
૩. બંગાળા પ્રાંત	કલકત્તા	ગવર્નર
૪. બિહાર ને ઓરિસ્સા	પટણા	ગવર્નર
૫. આંધ્રા તથા અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતો અલ્હાબાદ		ગવર્નર
૬. દિલ્હી પ્રાંત	દિલ્હી	ચીફ કમિશનર
૭. મધ્ય પ્રાંતો ને વરાહ	નાગપુર	ગવર્નર
૮. અજમેર ને મેરવાડા	અજમેર	ચીફ કમિશનર
૯. બ્રિટિશ બલુચિસ્તાન	કવેટા	ચીફ કમિશનર
૧૦. વાયવ્ય તરફની સરહદનો પ્રાંત પેશાવર		ચીફ કમિશનર
૧૧. પંજાબ પ્રાંત	લાહોર	ગવર્નર

હિંદ માંહેલા દેશી રાજ્યોમાં નાનાં મોટાં મળી ૮૦૦ દેશી રાજ્યો છે. મોટું દેશી રાજ્ય હૈદરાબાદનું છે. દેશી રાજ્યોના મુખ્ય બે વર્ગ થઈ શકે. (૧) વડી સરકારની માધી હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો (૨) પ્રાંતિક સરકારની હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો, દરેક વર્ગમાં બે પ્રકારનાં રાજ્યો છે. (૧) પાસે પાસે આવેલાં દેશી રાજ્યોનો ગઠ્ઠો (એજન્સિ). (૨) છુટાં છુટાં આવેલાં જુદાં જુદાં રાજ્યો (સંસ્થાનો).

વડી સરકારના નાખામાં રજપુતના, મુખ્ય હિંદુસ્તાન, બલુચિસ્તાન વાયવ્ય સરહદ અને કાઠિયાવાડ એ પાંચ એજન્સિઓ અને હૈદરાબાદ, પંડિતરા, કાશ્મીર, મહેસુર એ ચાર સંસ્થાનો છે. એ દરેકમાં વડી સરકાર તરફથી એજન્ટ રહે છે, એજન્સિઓના ઉપરીને એજન્ટ ડુ ઓ ગવર્નર જનરલ ને સંસ્થાના ઉપરીને રેસિડન્ટ કહે છે

સમાપ્ત

■ सुधरेडी रीत मुद्रण ■
 वर्नाकुलर टेक्स मुद्रस रीविजन कमिटीये तयार करेदी।

પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

(વેતની અદર અર્થઃ કવિતાની સમજૂતી; બુદ્ધત્વનિઃ
પાતના સવાસ તથા સારઃ અપૂર્ણ કના નિયમઃ
શ્રિદિશ શિવના રાજકીય ભાગ.)

मन्मथ, सी. डी. ग्राहम ज्येष्ठ डो.
मन्मथ, सी. डी. ग्राहम ज्येष्ठ डो.

पृ. १८७७ ईश्वरनाथ भगवन्नाथ भाटीनाथ.
प्रो. १८७७ ईश्वरनाथ भाटीनाथ.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ १५ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

1. ખાન — ગાવિન્દજી વધ્યાભાઈ નાયક.

प्रमाण: १५१-११ "अनादिन सन्धे" प्रमाण प्रेम.
प्रमाण: १५१-११ "अनादिन सन्धे" प्रमाण प्रेम.

साल १९८१] किंमत अ. ०-८ ० नं. १२.

મુખ્યગણિત શિક્ષક.

બાળવર્ગ.	૨-૧-૬
ક્રો. ૧ લાનો	૧-૧-૬
ક્રો. ૨ બાનો	૦-૧-૦
ક્રો. ૩ બાનો	૦-૨-૬
ક્રો. ૪ બાનો	૦-૪-૦
ક્રો. ૫ બાનો	૦-૪-૦

ડિક્ટેશન શિક્ષક

બાળવર્ગીયો	૦-૨-૦
ક્રો. ૧ લાનો	૦-૨-૬
ક્રો. ૨ બાનો	૦-૩-૦
ક્રો. ૩ બાનો	૦-૩-૦
ક્રો. ૪ બાનો	૦-૪-૦
ક્રો. ૫ બાનો	૦-૪-૦

કન્યા પુ. ૧ લાનો	૦-૩-૦
પ્રીવેટી. પુ. ૧ લાનો	૦-૩-૦

બુઝાળ શિક્ષક.

સુરત શહેરનો	૦-૦-૩-૦
આચારી તાલુકાનો	૦-૨-૦
સુરત બિલ્ડિંગનો	૦-૩-૦

પ્રશોત્તરમાળા.

શુભશત પ્રાંતની સા. મ	૦-૧-૦
શુભશત ઉદ્યાનની. મ	૦-૨-૦
હિંદુસ્તાનની. બૂ	૦-૪-૦
શુભશતની વા. ધનિવંશિક	૦-૬-૦
સુપ્રજ્ઞાનની વો. ૨ બાનો	૦-૩-૦

સુરત બિલ્ડિંગનો તકરો	૦-૫-૦
અંકગણિતના મનાયાન	૦-૫-૦
સુરતજન પહેલીના અથ	૦-૨-૦
બાળવર્ગઆવળીની નોટ	૦-૨-૦

ત્રિવેદિ વાચનમાળા

પ્રાવેશિકાના અર્થ	૦-૩-૦
પુ. ૧ લાના અર્થ	૦-૪-૦
પુ. ૨ બાના અર્થ	૦-૫-૦
પુ. ૩ બાના અર્થ	૦-૬-૦
પુ. ૪ બાના અર્થ	૦-૭-૦
પુ. ૫ માના અર્થ	૦-૮-૦
પુ. ૬ માના અર્થ	૦-૯-૦
પુ. ૭ માના અર્થ	૦-૧૦-૦

વિદ્યાપીઠ પુ. ૨ બાના	૦-૨-૦
આચારી તા. તકરો	૦-૩-૦
નુરુ શહેર	૦-૪-૦

વર્નાક્યુલર પ્રેક્ષક બુક

બાળવર્ગની નોટ	૨-૦
પહેલીની અર્થ	૦-૦-૦
બીજીની	૦-૧-૦
ત્રીજીની	૦-૨-૦
ચોથીની	૦-૩-૦
પાંચમીની	૦-૪-૦
છઠ્ઠીની	૦-૫-૦
સાતમીની	૦-૬-૦
કન્યા ૧મીના અર્થ	૦-૭-૦
કન્યા ૨મીના	૦-૮-૦
કન્યા ૩મીના	૦-૯-૦

શાહપોર કુબારવાડા

સુરત.	
-------	--

શ્રીમદરાજ મગનલાલ મોતીરામ શાહ.

